

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı**

**LEHİSTAN'IN PARÇALANMA SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ İLE
İLİŞKİLERİ (1772-1795)**

Vedat KANAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2011

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

LEHİSTAN'IN PARÇALANMA SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ İLE
İLİŞKİLERİ (1772-1795)

Vedat KANAT

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2011

Tez Onay Sayfası

Mersin Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Vedat KANAT tarafından hazırlanan, Lehistan'ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti ile İlişkileri (1772-1795) başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Başkan

Yrd. Doç.Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ
(Danışman)

Üye

Doç.Dr. Ayşe AZMAN

Üye

Prof. Dr. Şerife YORULMAZ

Üye

Unvan, Ad Soyad

Üye

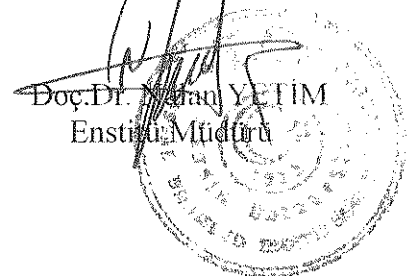
Unvan, Ad Soyad

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

30.06.2011

Doç.Dr. Numan YETİM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Dünya tarihinde uluslar arası politikalarda daima etkili olan faktör, diplomatik ilişkiler ve bu ilişkilere bağlı girişimlerdir. Bir devlet, kendi varlığını diğer bir devlete hissettirebilmek için kurulduğu günden itibaren diğer devletlerle farklı şekillerde temas kurmaya çalışır. Kurulan temaların ana iskeletini dengelere bağlı olarak savaş, barış ve atlaşma gibi kavramlar oluşturur. Bütün bu kavramların temelinde, ulusal çıkarların korunması ya da genişletilme hedefleri yatmaktadır. Tarihte hiçbir zaman kalıcı ve geleneksel dostluk veya düşmanlık olmamış, her zaman için korunan konum bir sonraki adımda değişmiştir. Zira ideolojisini değiştirmeyen ve statik olarak devam ettiren unsurlar, yaşamlarını uzun süre devam ettirememişlerdir.

Böyle bir bakış açısında gelişen Osmanlı-Lehistan ilişkileri, bazen çatışarak ve bazen de uzlaşarak devam etmiştir. Bu tezimizde genel olarak, XVIII. yüzyılda Lehistan'ın farklı güçler arasında parçalandığı dönemde Osmanlı Devleti ile meydana gelen ilişkiler incelenmiştir. Hazırlamış olduğumuz bu tezle XVIII. yüzyıl Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin siyasi ve diplomatik yönlerini vermeye çalıştık. Çalışmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan belgelerden ve İngilizce, Lehçe, Türkçe yazılan ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Tezimiz iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde; XVIII. yüzyılda Doğu Avrupa siyasetinde gelişen olaylar ışığında Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin, Lehistan'ın birinci paylaşımına kadar olan boyutu incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Lehistan'ın 1772 yılından başlayarak Rusya, Prusya ve Avusturya arasında yaşadığı

parçalanma sürecindeki Osmanlı-Lehistan ilişkilerine yer verilmiştir. Süreç boyunca her iki devletin de güç kaybettiği fakat buna rağmen aralarında siyasi ve diplomatik temasların sürdüğü tespit edilmiştir. Çalışma içerisinde Osmanlı Devleti ile ilişkileri incelenen bu devlet, kurulduğu günden beri kendini “Polonya” olarak adlandırmıştır ancak Osmanlı Devleti “Lehistan” adını kullanmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti’nin kullandığı Lehistan adı tercih edilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinde beni yönlendiren, büyük bir sabırla dinledikten sonra gerekli tavsiye ve düzeltmeleri yapan, hiçbir zaman teşvik ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ’e ve Tarih bilincimin değişmesinde ve gelişmesinde katkıları olan tüm Tarih Bölümü hocalarıma teşekkür ederim. Tezimde kullandığım kaynakların temininde yardımlarını eksik etmeyen Mersin Üniversitesi Kütüphane çalışanları değerli ağabeylerim Hıdır YILMAZ ve Rakip AY’a ve tezi yazarken verdikleri moral desteği nedeniyle arkadaşlarım Engin ÇAPAN ve Nilay BAHÇİVAN’a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, en küçük başarıyı bile ayakta alkışlayan ve çalışmam boyunca maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda gördüğüm, vefakâr aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Vedat KANAT

Mersin, 2011

ÖZET

Lehistan'ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti ile İlişkileri

(1772-1795)

Ortaçağın sonlarından başlayan Osmanlı-Lehistan ilişkileri, XVIII. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve bu süre boyunca iki devlet arasında farklı türden ilişkiler yaşanmıştır. Karlofça Antlaşmasından sonraki dönemde, Avrupa birçok gelişmeye sahne olmuş, Osmanlı-Lehistan ilişkileri de bu gelişmelere göre şekillenmiştir.

XVIII. yüzyılda Doğu Avrupa politikaları dengelere bağlı olarak değişmiştir. Denge politikası sonucu 1772 -1795 yılları arasında Lehistan komşuları; Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından işgal edilmiş ve ülke parçalanmıştır. Osmanlı Devleti, bu parçalanma sürecinde Lehistan'ın yanında bulunmuş ve destek olmuştur. Bu çalışmada cevap aranacak soru, Lehistan'ın parçalanma sürecinde Osmanlı Devleti ile ne tür ilişkiler yaşadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Lehistan, Doğu Avrupa, Rusya, Prusya, Avusturya, Parçalanma, İlişkiler

ABSTRACT

Ottoman-Poland Relations in the Period of Partition of Poland

(1772-1795)

Ottoman-Poland relations which had started in the late middle ages, continued till the end of XVIII. century and during this period various relations were existed between two states. In the era after Karlowitz Treaty, Europe has been a stage for many developments and Ottoman-Poland relations has taken form according to those developments.

In the XVIII. century the policies of Eastern Europe has changed depend on balances. By the conclusion of balance policy Poland has been invaded and partitioned by its neighbours Russia, Prussia and Austria between the 1772-1795 years. Ottoman has taken side with Poland and has supported it during that period. In that work the question waiting for answering is what kind of relations has been existed between Ottoman and Poland during the partition.

Keywords: Ottoman, Poland, Eastern Europe, Russia, Prussia, Austria
Partition, Relations

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
HARİTA ve TABLO LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: XVIII. YÜZYIL DOĞU AVRUPA SİYASETİNDE OSMANLI- LEHİSTAN İLİŞKİLERİ.....	16
I. 1. Doğu Avrupa Siyasetinde Değişen Dengeler.....	16
I. 2. Birinci Parçalanmaya Kadar (1772) Osmanlı-Lehistan İlişkileri.....	25
II. BÖLÜM: LEHİSTAN'IN PARÇALANMA SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ (1772-1795).....	36
II. 1. Birinci Parçalanma Süreci.....	36
II.1. 1. Lehistan'ın Birinci Paylaşımında Osmanlı Devleti'nin İzlediği Politika.....	39
II.1. 2. 1772'den Sonra Osmanlı- Leh Elçilik Faaliyetleri.....	47
II. 2. İkinci Parçalanma Süreci.....	51
II. 2. 1. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşında Lehistan Meselesi	57
II. 2. 1. 1. Osmanlı-İsveç İttifakı.....	61
II. 2. 1. 2. Osmanlı-Prusya İttifakı.....	64

II. 2. 1. 3. Osmanlı-Lehistan İttifakı.....	69
II. 2. 1. 4. Osmanlı-Avusturya Barışı; Zıştovi Antlaşması (4 Ağustos 1791).....	71
II. 2. 1. 5. Osmanlı-Rus Barışı; Yaş Antlaşması (10 Ocak 1792)...	74
II. 2. 2. Lehistan'dan Osmanlı'ya Gelen Son Elçi; Piotr Potocki.....	78
II. 3. Üçüncü Parçalanma Süreci.....	82
II. 3. 1. 1794 Leh İsyanı.....	84
II. 3. 2. Parçalanma Sonrası İlişkiler.....	86
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	97
EKLER	

HARİTA ve TABLO LİSTESİ

Harita-1. Slavların ilk yerleşim yerleri.....	sf. 103
Harita-2. XVIII. yüzyıl başlarında Avrupa.....	sf. 103
Harita-3. Lehistan'ın Birinci Paylaşımı.....	sf. 104
Harita-4. Lehistan'ın İkinci Paylaşımı.....	sf. 104
Harita-5. Lehistan'ın Üçüncü Paylaşımı.....	sf. 105
Tablo-1. Lehistan ve Osmanlı Devleti Hükümdarları.....	sf. 106
Belge-1. BAO, CEV. HAR. 1283 nolu belge ve transkribi.....	sf. 107
Belge-2. BAO, HAT. 17 / 764 nolu belge ve transkribi.....	sf. 109
Belge-3. BOA, HAT. 1390 / 55392 nolu belge ve transkribi.....	sf. 111

KISALTMALAR LİSTESİ

A. DVN. DVE.	: Düvel-i Ecnebiye Belgeleri
a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CEV. DAH.	: Cevdet Dâhiliye
CEV. HAR.	: Cevdet Hariciye
C. MTZ.	: Eyalet-i Mümtaze
Çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
M.	: Miladi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, bütün bir tarihi boyunca farklı topluluklarla ve farklı ülkelerle ilişkide bulunmuş ve bu ilişkiler ışığında diplomatik bir tarih üretilmiştir. Kuruluşundan bu yana Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa ülkelerinde en sıcak ilişkide bulunduğu ülkelerin başında bugünkü adı Polonya olan Lehistan'ın geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda çalışmamızın bu bölümünde, genel olarak Osmanlı'nın Lehistan'la ilişkilerine bakılacak ve bu ilişkilerin XVIII. yüzyıla kadar olan boyutu irdelenecektir. Tarihte yer edinmiş bu iki devletin ilişkilerine geçmeden önce, Lehistan'ın geçmişine kısaca değinmek ikili ilişkileri doğru okumamıza katkı sunacaktır.

Günümüz Polonya'sındaki Odra ve Vistül nehirlerinin boyları dünyadaki Slav ırkının anavatanı olarak kabul edilmiştir. Buradan, Avrupa kıtasının diğer bölgelerine dağılan Slavlar günümüzdeki Slav kökenli ulusları oluşturmuşlardır. M.S. 800 yılına doğru Doğu Slavlar Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya yerleşmiş, Güney Slavlar ise Sırbistan, Hırvatistan ve Bulgaristan gibi Balkan ülkelerine, Batı Slavlar da Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Doğu Almanya civarına yayılmışlardır.¹ (Bkz. Harita-1.)

Bugün Polonya'yı oluşturan Batı Slav kabilelerinin geçmişi hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak en eski kronik yazarı Gall, Polonya Devleti'ni kuran ve ülkeye adını veren “*Polan*” kabilesi hükümdarı Mieszko'nun Siemowit, Leszek, Siemomysł olmak üzere üç atasından söz etmektedir. Ancak gerçek anlamda, Piast hanedanından I. Mieszko 966 yılında Hıristiyanlığı da kabul ederek Osmanlı Devleti'nin

¹ Julia Swift Orvis, *A Brief History of Poland*, The Riberside Press, Cambridge, 1916, s. 1-3.

Lehistan diye adlandırdığı Polonya Devleti'ni kurmuştur.² Mieszko'nun yerine geçen oğlu Cesur Boleslaw XI. yüzyıl boyunca ülkesinin sınırlarını genişleterek güçlü bir krallık kurmuştur. XIII. yüzyılda zayıflayan Lehistan, XIV. yüzyılda Litvanya ile bir kader birliğine girmiş ve Jagiellon Hanedanı tarafından her iki ülke birlikte yönetilmeye başlamıştır. Bunun üzerine her iki ülkenin soyluları tarafından 1569 Lublin Antlaşması ile Avrupa'nın en büyük devletlerinden biri olan Lehistan-Litvanya Birliği kurulmuştur. Bu birlik Lehistan Krallığı çatısı altında yönetilerek, XVI. yüzyıl Avrupa'sının en güçlü devletlerinden biri haline gelmiştir. Jagiellon hanedanının son kralı II. Zygmunt'un varis bırakmadan ölmesi üzerine, tahta kimin geçeceği tartışılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine 1572 yılında, soylu meclisinin kararıyla "*liberum veto*" denilen seçimli kral ilkesi çıkarılmıştır. Buna göre; kral adayının tahta geçmesi için tüm soyluların oyunu alması gerekmektedir. Bu kararın alınmasından sonra Lehistan, birçok devletin krallık seçimine müdahalesi sonucu taht mücadelelerine ve bundan kaynaklanan çatışmalara sahne olmuştur.³ Buna bağlı olarak Lehistan, XVII. yüzyıl ve sonraki dönem boyunca zayıflamaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda ülkelerin değişen denge politikaları sonucu; Lehistan'ın bu zayıflığından yararlanmak isteyen Rusya, Avusturya ve Prusya 1772 ve 1795 yılları arasında Lehistan'ı aralarında paylaşarak Avrupa haritasından tamamen silmişlerdir. Bu tarihten itibaren Lehistan, sürekli bir devlet kurma hayalinin peşinden koşacak ve ancak XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bu hayalini gerçekleştirebilecektir.

Tarihine kısaca değindiğimiz Lehistan'ın, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin başlaması XV. yüzyıla denk gelmektedir. XV. yüzyılda yaşamış olan Lehistanlı tarihçi Jan Dlugosz'a göre 1414 yılında Macaristan kralı Zygmunt, Lehistan kralına bir mektup

² Neşe Taluy Yüce, *Özgürlük Peşindeki Polonya*, DTCF Yayınları, Ankara, 2004, s. 1-2.

³ Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih Dersleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951, s. 53.

göndererek Osmanlı Devleti'ne karşı askeri destek istemiştir. Bunun üzerine Lehistan kralı Wladyslaw Jagiellon, Macaristan kralının bu isteğini gerçekleştirmek yerine, arabuluculuk teklifinde bulunmuş ve Osmanlı tahtında bulunun I. Mehmed'e, Gora'lı Skarbek ve Ermeni Gregory adında iki elçi göndermiştir. Osmanlı Devleti bu elçileri iyi niyetle karşılamış ve Macaristan ile altı yıllık bir anlaşma yapmayı kabul etmiştir.⁴ Bu anlaşma sona erdikten sonra Osmanlı ve Macarlar arasında savaş tekrar başlamışsa da Lehistan kralının bu arabuluculuğu Osmanlı Devleti tarafından unutulmamıştır. Osmanlı Devleti bunu düşünerek, 1439 yılında Macaristan'a karşı Lehistan'a bir elçi aracılığıyla ittifak önerisi göndermiştir. Fakat Lehistan'da yaşanan taht değişikliği bu ittifaka fırsat vermemiştir. 1444 yılında Osmanlı tahtına küçük yaştaki II. Mehmed'in geçtiğini haber alan Bizans İmparatoru ve Papa daha önceki anlaşmayı geçersiz sayarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmışlardır. Bunu duyan II. Murad, 1444 Ağustosunda tekrar Osmanlı tahtına geçmiştir.⁵ Eylül ayında iki taraf Varna'da karşılaşmış savaşı başlatmışlardır. Bu dönemde Albrecht Habsburg'un ölmesiyle beraber Macaristan tahtına seçilen Lehistan kralı III. Ladislaus, Macaristan'ı korumakla yükümlü olmuştur ancak Lehistan, çok sayıda Leh gönüllüsünün katıldığı Osmanlı-Macaristan savaşlarına ve yukarıda anlatılan 1444'teki Varna Haçlı Seferine resmen katılmamıştır.⁶

Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethiyle Anadolu ve Balkanlar'daki hâkimiyetini tesis ettiği sıralarda Lehistan da Baltık Denizi'ne açılabilmek için Batı Prusya yardımıyla Töton Şövalyeliği'ne karşı mücadeleye girmiştir. Karadeniz'in dörtte üç sahillerini almış

⁴ Dariusz Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı Devleti arasında tarih boyunca siyasi ve diplomatik ilişkiler", *Savaş ve Barış: 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, (Ed: Selmin Kangal, vd.) T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 21.

⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev: Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 27.

⁶ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 21.

olan Osmanlı Devleti'nin hem ticaret hem de sefer yapabilmesi için Lehistan yolu üzerinde bulunan ve önemli bir konuma sahip olan bazı sahil şehirlerini alması gerekiyordu. Özellikle Boğdan'ın önemli ticaret limanlarına sahip olması, Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiş ve buraya yönelmesine neden olmuştur.⁷ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sınır komşusu olan Boğdan Prenslığı Petru Aron döneminde Eylül 1455'te Osmanlı hâkimiyetini tanımış ve senede iki bin altın vergi vermeyi kabul ederek Osmanlı Devleti'nin nüfuzu altına girmiştir.⁸ Lehistan, bu olaya Baltık'taki Töton mücadelesinden dolayı, istediği halde tepki gösterememiştir. Çünkü Boğdan, Lehistan'ın Karadeniz'e açılabilmesi için bir kapı görevini görmüş ve Lehistan için büyük bir önem teşkil etmiştir. Boğdan'ın Osmanlı hâkimiyetine geçtiği bu sıralarda Lehistan'da Jagiellon ailesinden IV. Kazimir (1447-1492) tahtta bulunmaktaydı. IV. Kazimir, Boğdan'ın kaybı nedeniyle, Boğdan beyini himaye etmek için 1457'de İstanbul'a elçi göndermiş ancak Osmanlı Devleti himaye teklifini kabul etmemiştir.⁹ 1475 yılında Kırım'ın güneyini alan Osmanlı Devleti, Boğdan Prenslığı'ni yeniden kendisine bağlamayı denemiştir. Aynı dönemde Lehistan ile Macaristan arasındaki ilişkiler oldukça gerilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1478 yılında Macaristan'a karşı Lehistan'a ittifak önermiş fakat Lehistan bu öneriyi kabul etmediyse de, Osmanlı-Lehistan ilişkileri Fatih Sultan Mehmed'in ölümüne kadar barış içinde devam etmiştir.¹⁰

Osmanlı sultanı II. Bayezid'in 1484 yılında Boğdan liman kentlerinden Kili ve Akkirman'ı alması üzerine, Boğdan Beyi Stefan bu kentleri geri almak için Lehistan kralı IV. Kazimir'den yardım istemiş ancak bu isteği gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine iki yıllık

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (Tarih Belirtilmemiş), s. 181.

⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt II, s. 78.

⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt II, s. 78.

¹⁰ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 21.

bir anlaşma yapılmak üzere Mikolaj Firlej adındaki Leh elçisi İstanbul'a gönderilmiş ve 22 Mart 1489 tarihinde II. Bayezid tarafından Lehistan'a ilk ticari ahidname verilmiştir.¹¹ Bu ahidname Kazimir'in oğlu Jan Albert döneminde de yenilenmiş ve yeni maddeler eklenerek uzatılmıştır. Kazimir'den sonra Lehistan krallığını devralan oğlu Jan Albert, topraklarını güneye doğru genişletmeyi düşünmüş ve bunun için Boğdan'a göz koymuştur. Ayrıca, Fransa kralı VIII. Charles ve İmparator Maksimilian'ın Osmanlı Devleti'ne karşı bir Haçlı Seferi düzenlemeyi tasarlama ve Papa Aleksander Borgia'nın da Lehistan'ı Osmanlı Devleti'ne karşı provoke etmesi; Jan Albert'ın Boğdan'a saldırması için elverişli bir ortam sunmuştur.¹² Daha önce yapılmış olan anlaşmayı bozan Lehistan kralı, Osmanlı Devleti'ni Tuna kıyısındaki kalelerden çıkarma bahanesiyle 1497 yılında ordusuyla Boğdan'a saldırmıştır. Bu saldırıya maruz kalan Voyvoda Stefan, Sultan II. Bayezid'den yardım istemiş ve Sultan Bayezid de kuvvetlerini Aşağı-Tuna boyuna göndererek Lehlilerin bölgeden atılmasını sağlamıştır. Yapılan saldırıdan dolayı Lehistan'ı cezalandırmak isteyen Sultan Bayezid, Silistre Valisi Malkoçoğlu Bali Bey'i Lehistan topraklarına akın yapması için görevlendirmiştir. Macar kralının sert tepkilerine rağmen Malkoçoğlu Bali Bey, komutasındaki ordu ile Lehistan topraklarının büyük bir kısmını yakıp yıkmıştır.¹³ Yapılan müzakereler sonunda Osmanlı-Lehistan arasındaki eski anlaşma iki yıl süreyle uzatılmıştır.

Jan Albert döneminde yapılan geçici ateşkes anlaşması, kendisinden sonra gelen kardeşi Alexander tarafından da beş yıllığına uzatılmıştır. İstanbul'a elçi olarak tekrar gönderilen Mikolaj Firlej'e, 9 Ekim 1502 tarihinde II. Bayezid tarafından bir ahidname verilmiş ve kraliyet tarafından Şubat 1503 tarihinde Lehistan'da onaylanarak Osmanlı

¹¹ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 22.

¹² Bekir S. Baykal, "Tarih boyunca Osmanlı-Polonya ilişkileri", *Yusuf Hikmet Buyur'a Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 249.

¹³ Baykal, *a.g.m.*, s. 249.

elçisine teslim edilmiştir. Sultan Bayezid döneminde yenilene ve uzatılan anlaşmalar Sultan Selim döneminde de devam etmiştir. Her anlaşma sonrasında, sınırlardaki çatışmalarda esir alınanlar ve tutuklananlar karşılıklı geri verilmiştir.¹⁴ Alexander'ın küçük kardeşi Zygmunt, 1506 yılında Lehistan tahtına çıktı ve 1548 yılında ölümüne dek kırk iki yıl Lehistan'ı yönetti. Zygmunt'un hükümdarlık dönemi, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahtta bulunduğu dönemlere rastlar. Bu iki hükümdar arasındaki dostane ilişkiler XVI. yüzyıl boyunca sakin sürecek olan Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin temelini oluşturur.

Kanuni Sultan Süleyman tahttayken Macaristan için önemli bir yer olan Belgrat, 1521 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedildi. Bu fetihten sonra Jagiellon hanedanından son Macar kralı II. Ludwig'in Lehistan'dan yardım istemesi ve Lehistan'ın bu isteğe cevap vermesi, Osmanlı-Lehistan arasında küçük ölçekli olayların meydana gelmesine neden olmuştur. 1524 yılında Osmanlı ve Tatar askerlerinin Lvov civarlarında görülmesi Lehistan'ı tedirgin etmiş ve acil bir ateşkes anlaşması ihtiyacı doğurmuştur. Bunun üzerine Stanislaw Odrowaz, Macaristan'ın da dahil edileceği bir ateşkes anlaşması için elçi olarak 1525 yılında İstanbul'a gönderilmiş ancak Sultan Süleyman, Macaristan'ı dahil etmeyerek Lehistan'la üç yıllık bir ateşkes anlaşmasını kabul etmiştir.¹⁵ Bu anlaşma Macaristan'ın, 1526'daki Mohaç muharebesinde tek başına kalmasına neden olmuştur.

Lehistan tarafından 1533'te elçi olarak İstanbul'a gönderilen Piotr Opalinski, Osmanlı Devleti'nden daha önce bir benzeri olmayan bir belge almıştır. Bu ahidname belgesine göre ateşkes, iki hükümdardan birinin ölümüne kadar devam edecekti.¹⁶ Jerzy Latka, Kanuni döneminde ikili ilişkilerin bu denli sulh içerisinde devam etmesinin başka

¹⁴ Kolodziejczyk *a.g.m.*, 1999, s. 22.

¹⁵ Kolodziejczyk *a.g.m.*, 1999, s. 22.

¹⁶ Kolodziejczyk *a.g.m.*, 1999, s. 23.

bir sebebi olarak, eski adı Roksalana olan Kanuni'nin Ukraynalı eşi Hürrem Sultan'ı gösterir. Ona göre; Hürrem Sultan'ın Lehistan kralı Zygmunt ve karısı Bona ile mektuplaşması, padişahın Lehistan siyasetini olumlu açıdan yürütmesini etkilemiştir.¹⁷ Özet olarak bütün bunlarla Zygmunt döneminde Lehistan, Osmanlı Devleti ile dostane ilişkilerin sürekliliğini elde etmiştir.

Kanuni ve Zygmunt dönemindeki dostane ilişkiler her iki hükümdarın oğulları Zygmunt August ve Sultan II. Selim döneminde de devam etmiştir. Zygmunt'un oğlu Zygmunt August, Jagiellon Hanedanı'ndan olan son kraldı ve onun ölümüyle aşağı yukarı iki asırlık Jagiellon'ların yönetimi son bulmuştu. Ancak 1572'den sonra Lehistan krallarının, asillerin tamamı tarafından seçilmesi Lehistan tahtı üzerinde büyük bir egemenlik sorunu doğurmuştur. Buna bağlı olarak Osmanlı Devleti, Habsburg taraftarı adayların seçilmesini önleyerek, ilk üç seçimde önemli bir rol oynamıştır. Henry De Valais'nin (1573-74) kısa süren iktidarından sonra, Osmanlı desteği ile Erdel Palatini ve Osmanlı Vasalı Stephan Bathory, Lehistan kralı seçilmiştir. 1587 yılında Bathory'nin ölmesi üzerine yerine İsveç kralı III. John'un oğlu ve Jagiellon Hanedanı'nın son kralı Zygmunt August'un yeğeni Zygmunt Waza, Lehistan kralı seçilmiştir. Zygmunt Waza'nın koyu Katolik ve Habsburg yanlısı tutumu Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Boğdan üzerindeki nüfuz anlaşmazlığı bir kez daha Osmanlı-Lehistan gerginliğini doğurmuş, 1593 yılında Osmanlı-Lehistan çatışması başlamıştır. Eflak Voyvodası Michal, 1594 yılında Erdel ve Boğdan'dan destek alarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştır. Buna tepki olarak Osmanlı ve Kırım orduları Boğdan'ı tamamen Osmanlı'ya bağlamak için buraya saldırmışlardır. Lehistan da boş durmamış Boğdan

¹⁷ Jerzy S. Latka, *Lehistan'dan Gelen Sefirler: Türkiye-Polonya İlişkilerinin Altı Yüzyılı*, (Çev: A.Sarkady, Nalân Sarkady), Polonya-Türkiye Dostlar Derneği, Ankara, 1991, s. 14.

tahtına yani bir voyvoda, Jeremy Movila'yı getirmiştir. Movila'nın tahttaki konumunu korumak isteyen Lehistan, Osmanlı ordusuyla 1595 yılında Tutora (Lehçe: Cecora)'da karşılaşmıştır. Bu sıradaki Osmanlı-Habsburg karşılaşması; Osmanlı Devleti'ni Lehistan'la, Movila'nın Boğdan tahtının sahibi olduğunu onaylayan, bir anlaşma yapmaya itmiştir. Bundan sonra da Osmanlı-Lehistan arasındaki eski dostane ilişkiler yeniden kurulmuş ve karşılıklı elçiler gönderilmiştir.¹⁸

XVII. yüzyıla girerken de bu dostluk devam etmiş Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında Turla yani Dinyester nehri sınır olmuştur. Osmanlı Devleti, Kırım Hanının Lehistan'a akın yapmasını yasaklamış buna karşılık Lehistan da Erdel ve Boğdan işlerine müdahale etmemeyi taahhüt etmişti. Fakat bu yasak ve taahhütlere rağmen Kırım hanı Lehistan'a akınlar düzenlemiş, Lehistan da Kazaklar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ni Boğaziçi sahillerine kadar vurmuştur.¹⁹ Boğdan ve Kazaklar meselesi XVII. yüzyıl Osmanlı-Lehistan ilişkilerine gölge düşürecek ve her iki taraf arasında çarpışmalara neden olacaktır.

Kazakların taarruzları devam edince Bosna Valisi İskender Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, 1617 yılında Lehistan sınırına gönderildi. Dinyester nehrinde karşılaşan iki ordu tarafından müzakere yapılarak barış tekrar sağlandı. Bu müzakereler çerçevesinde her iki taraf; Tatar ve Kazak saldırılarına son vermeyi, Boğdan'a müdahale etmemeyi ve Lehistan kralının Kırım'a Osmanlı Devleti adına yıllık vergi vermesini kabul etmiştir. Bu anlaşma yapıldıktan sonra Piotr Ozga Lehistan elçisi olarak İstanbul'a

¹⁸ Dariusz Kolodziejczyk, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler*, Cilt IX, (Ed: Hasan Celal Güzel, vd.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 681.

¹⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.* Cilt III, s. 128.

gönderilmiş, II. Osman tarafından Mayıs 1619 tarihinde bir ahidname verilmiştir.²⁰ Barış sağlandıktan bir süre sonra Kazaklar'ın Karadeniz'de devam eden saldırıları ve Boğdan Voyvodası Graziani Gaspar'ın Lehistan'ın desteğini alarak Osmanlı Devleti'ne isyan etmesi yeni bir savaşa neden olmuştur. Bunun üzerine Özi Valisi İskender Paşa, kuvvetleriyle Graziani Gaspar'ı Yaş şehri civarında bozguna uğratmıştır (1620). Graziani Gaspar bu savaş sırasında bir köylü tarafından öldürülmüştür. Devam edip giden bu olaylar Sultan II. Osman'ın Lehistan'a savaş açmasına neden olmuştur.²¹

II. Osman emrindeki kuvvetlerle 1621 yılında Lehistan'a doğru sefere çıkmış, iki ordu Hotin yakınlarında karşılaşmış ve savaş başlamıştır. Lehistan ordusunun başarıyla karşı koyması, Osmanlı'nın bu savaştaki zaferini engellemiş, savaş sonunda 9 Ekim 1621 tarihinde iki taraf arasında anlaşma yapılmıştır.²² Bu anlaşmaya göre; Kazaklar'ın Karadeniz bölgesine, Tatarlar'ın da Lehistan topraklarına düzenledikleri akınlar son bulacaktı. Lehistan, Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunan yerlere müdahale etmeyecek, Kırım ve Boğdan hükümdarlarıyla dostane ilişkiler sürdürecekti. Son olarak da her iki tarafın belirleyeceği bir komisyon sınır hattını tespit edecekti. Resmi bir ahidname alması için Lehistan elçisi İstanbul'a gönderilecekti.²³

Bu müzakerelere rağmen, daha sonraki yıllar Tatar ve Kazak baskınları aynı şekilde devam etmiştir. Bu baskınlar sırasında çok ağır tahribatlar verilmiş, mallar yağmalanmış ve insanlar esir düşmüştür. Özellikle 1600 ve 1647 yılları arasında Tatarlar tarafından Lehistan'a 76 kez akın düzenlenmiş, çok sayıda esir toplanarak İstanbul

²⁰ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 2002, s. 681.

²¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt III, s. 129.

²² Antlaşma metni için Bkz. Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman Polish Diplomatic Relations (15th-18th century)*, *An Annotated Edition of Ahidnames and other Documents*, Brill, Leiden, 2000, s.131-132.

²³ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 26.

pazarlarında satışa sunulmuşlardır. Esir edilen kızlar ya hareme kabul edilmiş ya da o dönemde Lehistan kızları değerli sayıldığından çok yüksek fiyatlarla satın alınmışlardır. Leh kızlarının güzelliklerinin şöhreti yıllarca sürmüştür. XVIII. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı şairlerinden Fazıl Bey Lehistan kızlarını şu şekilde değerlendirir:²⁴

Fransız kızları gümüş yapraklı güldür. Rus kızları hain ve hileli, Zenci kızlarını ise yalnız doymaz deli beğenebilir. Lehistan hatunlarına gelince, onlar fevkalade yaratılmış mahlûklardır. Simaları gül gibi güzel, belleri selvi gibi ince, yürürlerken vücutları cazibe dolu, konuşurlarken dudakları tatlılık dolu, onlardan her biri aşk maharetinde usta, canını arkadaşına verebilecek kadar fedakâr oluyolar.

Lehistan'da bir taraftan sınır çatışmaları devam ederken, bir taraftan da barış ortamı 1623, 1634 ve 1640 yıllarında verilen ahitnamelerle oluşturulmaya çalışılmıştır. 1648 ve 1667 yılları arası Lehistan için çok sancılı bir dönem olmuştur. Katolik olan Lehistan; idaresinde bulunan Ortodoks Kazaklar'ı ve Ukrayna'yı Katolikleştirmeye çalışmış, ancak bunu zorla yapmaya kalkışması, Kazakların ve Ukrayna halkının isyanına neden olmuştur.²⁵ 1648 yılında başlayan Kazak isyanı, birçok güneydoğu eyaletini etkilemiş isyancılar buraları kontrolü altına almıştır. Bunun yanında, 1634 yılında oluşturulan ahitnameye göre Smolensk şehrini ve çevresini Lehistan'a devreden Rusya, burayı tekrar almak için Lehistan'a savaş açmıştır.²⁶ 1654 yılında Rusya, Lehistan'ın doğusuna saldırırken, 1655 yılında da İsveç orduları ülkenin kuzeyinden girmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Habsburg karşıtı olan Protestan İsveç'e önceleri yakınlık göstermiş fakat daha sonra Osmanlı vasalı Erdel Prensi George Rakoczi, İsveç müttefiki olup Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanınca bu tutumundan vazgeçmiştir. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa, 1656 yılında Lehistan'ı düşmanlarına karşı desteklemeye karar

²⁴ Jerzy S. Latka, *Lehistan'dan Gelen Şehit*, Gözlem Matbaacılık, İstanbul, 1987, s. 10.

²⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt IV, s. 133.

²⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 231.

vermiştir. Lehistan-Kırım askeri ittifakını gerçekleştirdikten sonra, Ocakiv Valisine Lehistan ordularına yardım etmesini emretmiştir. Savaşta Lehistan kurtarıldıysa da savaşın bitmesi bir on yıl daha sürmüştür. Önemli bir şekilde güç kaybeden Lehistan, 1667 yılındaki anlaşmaya göre doğudaki eyaletlerini Rusya'ya bırakmıştır.²⁷

Bir süredir iyi seyreden ikili ilişkiler aynı şekilde devam edememiştir. Köprülü Mehmet Paşa'nın yerine geçen oğlu Fazıl Ahmet Paşa, 1669'da tahta geçen yeni kral Michal Korybut Wisniowiecki'nin Habsburg yanlısı politika gütmemesinden dolayı, babasının aksine Lehistan'a yönelik dostça bir politika sürdürememiştir. Öte taraftan Ukrayna Kazakları'nın Lehistan kralıyla uzlaşma sağlayamamaları, böyle bir dönemde Osmanlı Devleti ile Ukrayna Kazakları'nı birbirine yakınlaştırmıştır. 1669 yılında Sultan IV. Mehmed, Teselya Yenişehir yaylasında iken daha önce Lehistan'a tabi olan Ukrayna Kazakları'nın Hatmanı Petro Doroşenko bir elçi göndermiş ve Leh kralı ile Tatar hanından şikâyetçi olmuştur. Doroşenko, himaye edilmesine karşılık Avrupa tarafındaki seferlerde Osmanlı ordusuna katılma vaadinde bulunmuş ve Fazıl Ahmet Paşa da Osmanlı politikasına uygun bulunduğu bu teklifi kabul etmiştir. Lehlerin; Ortodoks Kazakları Katolikleştirme yönündeki baskıları devam edince, Osmanlı Devleti uyarıda bulunmuş ancak Lehistan'la bir anlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti; Lehistan'a karşı savaş açmış, 1672 yılında Fazıl Ahmet Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusu Lehistan'ın önemli kalesi olan Kamieniec Podolski (Kamaniçe)'yi fethetmiştir.²⁸

Kamaniçe seferinden sonra 18 Ekim 1672 tarihinde imzalanan Bucaş (Buczacz) antlaşmasına göre, Podolya Osmanlı Devleti'ne bırakılmış ve bir Osmanlı eyaleti

²⁷ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 2002, s. 682.

²⁸ Halime Doğru, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı; IV. Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 17-18.

olmuştur. Ukrayna Kazaklar'ı Osmanlı Devleti'nin koruması altına girmiş ve Lehistan, Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi vermeyi kabul etmiştir. Lehistan Kralı'nın rütbesini Osmanlı Devleti'nin valisi seviyesine getiren antlaşma, Lehistan Diyet Meclisi tarafından kabul edilmemiş ve ertesi yıl Jan Sobieski tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı yeniden savaş açılmıştır. Osmanlı Devleti 1673 yılındaki bu savaşta Hotin'de bozguna uğratılmıştır. Bu arada hasta olan Leh kralı Michail Wisnowiecki'nin hastalanıp ölmesi üzerine, Jan Sobieski Lehistan Diyet Meclisi tarafından kral seçilmiştir. Bu üç yıllık savaştan sonra 1676 yılında Zuravno'da bir ateşkes antlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma gereğince Podolya ve Ukrayna Osmanlı himayesinde kalmış ancak Lehistan da vergi ödemekten kurtulmuştur.²⁹

1681 ve 1683 yılları arası Doğu Avrupa için olağanüstü bir şekilde barış içinde geçmiştir. Osmanlı Devleti, fütihat politikası gereği Habsburglar'a karşı yeni bir sefer hazırlığına başlamış, Lehistan cephesi ise Zuravno'da yapılan anlaşmayı bozarak 1683 yılında Habsburglarla Osmanlı Devleti'ne karşı bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma gereğince Jan Sobieski, Avusturya'ya yardım ederek Viyana'nın Osmanlı saldırısından kurtarılmasına katkıda bulunmuştur (1683).³⁰

II. Viyana kuşatmasının büyük bir yenilgiyle sonuçlanması ve bu kuşatma sonrasında Papalık, Avusturya, Venedik, Alman Prenslükleri, Lehistan ve Rusya'nın bir ittifak oluşturmaları (Kutsal Lig), Osmanlı Devleti'ni güç duruma düşürmüştür. Yaklaşık, on altı yıl süren savaş Osmanlı ordularının ardı ardına gelen yenilgileriyle sonuçlanmış, büyük miktarda Osmanlı toprağı ittifak kuvvetlerinin eline geçmiştir.

²⁹ Baykal, *a.g.m.*, s. 253.

³⁰ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 29.

Osmanlı Devleti, aldığı ağır yenilgiler sonucunda barış istemek zorunda kalmıştır. Aslında, Osmanlı'nın bazı yöneticileri, savaşın ağır yenilgilerle devam ettiği sıralarda da barış girişimlerinde bulunmuşlardır. Sadrazamlar, Melek İbrahim Paşa ve Sarı Süleyman Paşa devirlerinde barış isteği Avusturya'ya iletilmiş, fakat Avusturya İmparatoru I. Leopold, ordularının kazandığı başarılar nedeniyle bu girişimlere sıcak bakmamıştır. Osmanlı Devleti'nin, savaşın olumsuz seyrine paralel olarak, barış yapma konusundaki çabasını daha da arttırdığı görülmektedir. 1687'de, II. Süleyman'ın tahta çıkışını bildirmek ve mümkün olursa bir barış antlaşması imzalamak için Zülfikar Efendi başkanlığında bir Osmanlı heyeti Viyana'ya gönderilmiştir. Heyetin Viyana'da yaptığı görüşmeler Avusturya'nın ağır maddelerde ısrar etmeleri yüzünden başarılı olamamıştır.³¹

Bir taraftan bunlar olurken diğer taraftan da, İngiltere ve Hollanda büyükelçilerinin barış yapılması için girişimlerini sürdürdükleri görülmektedir. Özellikle, İngiliz Büyükelçisi Paget, kendisiyle aynı fikirde olan Kırım Hanı'yla birlikte Veziriazamı etkilemeyi başarmıştır. Veziriazam da, Padişah II. Mustafa'nın elden çıkan yerlerin en azından bir kısmını geri almadan barış yapmak istememesine rağmen, barış fikrini dile getirmeye başlamıştır. Veziriazam, Padişah ve devlet erkânı ile yaptığı görüşmelerde; 16 yıldır süren savaşın devletin iç durumunu bozduğunu, mali vaziyetin ve asayişin kötüleştiğini, bu yüzden savaşı devam ettirmek için gerekli askeri kaynakların tedarikinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Yapılan uzun tartışmalar sonucunda, barış yapılması fikri, Padişah ve devlet erkânı tarafından da benimsenmiştir.³²

³¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt III, s. 586.

³² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt III, s. 587-588.

13 Kasım 1698’de Belgrad yakınlarındaki Karlofça kasabasında başlayan barış görüşmeleri yaklaşık iki buçuk ay sürmüştür, görüşmelerde büyük tartışmalar yaşanmıştır. Barış görüşmelerinin ağır bir yenilgi sonrasında yapılması Osmanlı tarihinde ilk defa gerçekleşiyordu. Bu nedenle, Osmanlı tarafının bu görüşmelerde pek de başarılı olamaması beklenirdi. Oysa Osmanlı delegesi Rami Mehmet Efendi görüşmeler sırasında oldukça başarılı olmuştur. Rami Mehmet Efendi görüşmelerde Osmanlı tarafının görüşlerini çok iyi savunmuş, müttefik delegelerinin önerilerine yerinde ve yetkin itirazlarda bulunarak diğer delegeler üzerinde olumlu bir izlenim bırakmıştır.³³

Yapılan görüşmeler sonunda 26 Ocak 1699 tarihinde Karlofça Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla Osmanlı ve Avrupa Devletleri arasındaki savaş son bulmuştur. Bu antlaşmanın³⁴ Lehistan’la ilgili bölümü; Osmanlı Devleti’nin Bucaş Antlaşmasıyla aldığı yerleri yani Podolya ve Ukrayna’yı geri vermesini ve Lehliler’in Kırım hanlarına her sene verdikleri verginin kaldırılmasını içermiştir.³⁵

XVIII. yüzyılda Osmanlı-Leh ilişkilerinin mahiyeti değişmiş, iyi yönde seyreden ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Rusya’nın seçimli kral ilkesinden dolayı Lehistan tahtına müdahalesi Osmanlı Devleti’ni rahatsız etmiş ve zaman zaman Osmanlı-Rus çatışmasını doğurmuştur.³⁶ XVIII. yüzyıl boyunca kuvvetlenen Rusya’nın Osmanlı ve Lehistan toprakları üzerindeki politikalarına karşı ortak hareket edilmiş ve karşılıklı elçiler gönderilerek ilişkiler sıcak tutulmaya çalışılmıştır. Elçiler sadece siyasi değil aynı zamanda ticari ve kültürel ilişkileri de sağlamaya çalışmıştır. Bu yolla iki ülke arasındaki ticari alış-

³³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt III, s. 590.

³⁴ Anlaşma maddeleri için Bkz. Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman Polish Diplomatic Relations (15th-18th century)*, *An Annotated Edition of Ahdnames and other Documents*, Brill, Leiden, 2000, s.626-640.

³⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt III, s. 592.

³⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt IV, s. 189.

veriş devamlı gelişmiştir. Lehistan'dan Osmanlı topraklarına hububat, bal ve balmumu, deri, hayvan, tuz, cam ve bazı mensucat malzemeleri; Osmanlı topraklarından Lehistan'a ise kuru üzüm, meyva, çeşitli kumaş, ilaç ve losyonlar ihraç edilmiştir.³⁷ Eskiden beri yapılan bu ticaret, Lehistan kùltürüne bir doğu havası vermiş, Leh diline majdan (meydan), jasyr (esir), kismet (kısmet) gibi Türkçe kelimeler kazandırmıştır.³⁸

³⁷ Jan Reychman, *Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü*, Polonya Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Ankara, 1964, s. 12-13.

³⁸ Latka, *a.g.e.*, 1991, s. 13.

I. BÖLÜM

XVIII. YÜZYIL DOĞU AVRUPA SİYASETİNDE OSMANLI- LEHİSTAN İLİŞKİLERİ

I.1. Doğu Avrupa Siyasetinde Değişen Dengeler

XVIII. yüzyıl Doğu Avrupa'sındaki dengelerin baş aktörleri Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri olmuştur. (XVIII. yüzyıl başlarında Avrupa'nın sınırları için Bkz. Harita-2.) Doğu Avrupa'nın yazgısını belirleyecek olan bu üç devlet bu yüzyılda Doğu Avrupa'da belirledikleri politikalarla gelişmiş, mutlak monarşi ile güçlü bir devlet haline gelmişlerdir. Denge politikası gereği çizdikleri planlar ve siyasi dönüşümlerle kaydettikleri ilerlemeler ışığında, aşağıda Rusya, Prusya ve Avusturya'nın gelişim tarihlerine paralel olarak 18. yüzyıldaki siyasi durumları incelenmiştir. Zira bir devletin iç durumundaki gelişmeleri bilmeden dış siyasetini çözmeye ve anlamaya çalışmak oldukça güçtür. Çünkü her devletin dış siyasetini o memleketin iç durumu tayin eder.

XVII. yüzyılın sonunda Romanov Hanedanından I. Petro (Deli Petro) tahta çıktığında, Rusya Avrupai hiçbir şeye sahip değildi. Ayrıca batı devletleriyle özgürce ilişki kuramıyordu. Çünkü bu devleti, Karadeniz'den Osmanlı devleti, Baltık'tan İsveç eyaletleri, Avrupa'nın merkezinden de Lehistan ayırıyordu. Dolayısıyla I. Petro, bu denizlere açılıp Orta Avrupa'ya pencere açmak istemiş ve bunu politik bir amaç haline getirerek ardıllarına da vasiyet etmiştir.³⁹ Bu amaçlarla Rus çarları XVIII. yüzyıl içinde, Rusya'ya Avrupalılaştırmaya ve denizlere kadar genişleterek Batı Avrupa ile kolay ilişki kurabilecek

³⁹ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 272.

bir hale getirmeye çalışmışlardır. Böylece Çar I. Petro, batıyı örnek alarak güçlü bir ordunun yanında bir de donanma oluşturmuş, ithalatı sınırlandırarak ihracata destek vermiş ve yine batıyı örnek alarak pek çok akademi ve yüksek okul açarak eğitime ağırlık vermiştir.⁴⁰ XVIII. yüzyıla girildiğinde Rusya, dünyanın sayılı büyük devletlerinden birisi olmuştur.

Habsburg Hanedanının hüküm sürdüğü Avusturya’da ise, İmparatoriçe Maria Theresa ve oğlu II. Joseph yönetimdedi. XVIII. yüzyıla girerken bu devlet, yöneticilerinin hüner ve iradesiyle güçlenmeye başlamıştır.⁴¹ Güçlü bir orduya sahip olduktan sonra, ekonomisini düzeltmek için yabancı malların içeri girmesini yasaklamış ve düzenli vergi toplamak amacıyla nüfus kayıt işlemlerine önem vermiştir. Katolik kilisesini reforme etmeye çalışan imparatoriçe, ülkesinde ciddi bir eğitim ağı kurmayı başarmıştır. Bu gelişmişliğin devamı için Habsburg yönetimi, XVIII. yüzyıl Avrupa’sındaki denge politikası gereği, Rusya ile beraber hareket etmiş ve diğer devletlerle sürekli bir mücadele içerisinde olmuştur.

XVIII. yüzyıldaki Prusya; 1618’de Prusya Dükalığı’nın veraset yoluyla, başında Hohenzollern hanedanının bulunduğu Brandenburg Elektörlüğü’ne geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Prusya’yı XVIII. yüzyılda güçlü bir devlet haline getiren hükümdar, “Büyük Friedrich” (Friedrich der Grosse) adı ile anılan II. Friedrich (1740-1786) olmuştur. Friedrich ülkesini güçlü komşularından koruyabilmek için güçlü bir ordu ihtiyacı duymuştur. Küçük de olsa güçlü ve disiplinli bir ordu ile Prusya’nın diğer büyük devletler arasında önem arz edeceğini ve güç dengesi politikasından bazı avantajlar elde edeceğine

⁴⁰ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, (Çev. Ed: M.Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 701.

⁴¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih; İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 71.

inanmıştır. Devlet, kuruluşunu ve belki de varlığını orduya borçluydu ve ordusu sayesinde güçlü bir birim haline gelecekti. Özü orduya dayandığından belki de Avrupa'nın en militarist devleti sayılabilirdi.⁴²

Görüldüğü üzere, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rusya, Avusturya ve Prusya devletlerinde toplumsal ve ekonomik reformlar yapılmıştır. Bu devletlerin her biri bu yüzyılda farklı amaçlar güderek politikalarını ona göre belirlemişlerdir. Bizans İmparatoru olan XI. Konstantin'in yeğeni Zoe, Çar III. Ivan ile evli idi. Bundan dolayı I. Petro (Deli Petro) ve ardılları İstanbul üzerinde hak iddia etmişlerdir. Çar, İstanbul'u aldığı takdirde Ortodoksların hamiliğini yapacak ve böylece, bütün Ortodoksların koruyucusu ve savunucusu olacaktı. Bunun yanında Avrupa'ya da açılmak isteyen Rusya, kendisiyle Avrupa arasında tampon devlet olan Lehistan'a da göz dikmiştir. Avusturya ise Balkan ülkelerini fethederek topraklarını elde etmek istemiştir. Bütün bu amaçlara dayanarak Rusya ve Avusturya bu yüzyılda dikkatlerini Osmanlı Devleti ve Lehistan üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bu durum Prusya'nın hoşuna gitmemiştir. Çünkü böyle bir durumda Rusya ve Avusturya güçlenecek, Prusya ise iki kuvvetli devletin arasında kalacaktı.⁴³ Prusya bunları düşünerek politikalarını ona göre belirlemiştir. Geliştirilen bu politikalara karşı Osmanlı Devleti; şimdiye kadar sık sık savaşıp anlaşma imzaladığı kuzeyli komşusu Lehistan'la ilişkilerin yönünü değiştirerek, çıkarları doğrultusunda yakınlaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda XVIII. yüzyılın Doğu Avrupa'sında Osmanlı ve Lehistan etrafında meydana gelen olaylardaki politikalar aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

⁴² Sander, *a.g.e.*, 1989, s. 72.

⁴³ Latka, *a.g.e.*, 1991, s. 19.

1699 yılında imzalanan Karlofça Barış Antlaşması'yla Osmanlı tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Artık, fütihat politikası geçerliliğini neredeyse tamamen yitirmiş, Osmanlı Devleti için mevcut durumu barışla koruma ve sürdürme doğrultusunda bir dış politika belirmeye başlamıştır.⁴⁴ Karlofça'nın imzalanmasından sonra 1703'te tahta çıkan III. Ahmet, barışın korunması politikasını açık bir biçimde benimseyen ilk padişahdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin, 1702'de İspanya veraseti nedeniyle çıkmış olan savaşa girmesini istememiştir. Söz konusu dönemde sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa da, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı güçler arasındaki savaflara katılmasına karşı çıkmış ve yönetici elitinin savaş yanlısı görüşlerine itibar etmemiştir.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşması'ndan sonra yeniden savaşa girmesi kendi isteğinden çok, şartların zorlaması nedeniyle olacaktır. Lehistan'da XVIII. yüzyıl başlarında Saksonya Elektörü August, Avusturya, Rusya ve Brandenburg dükasının çabalarıyla Leh krallığına seçilmiş ve II. August olarak tahta geçmiştir. Ancak bu kral, Lehistan'da bir otorite kuramamış ve Rusya'nın yardımına ihtiyaç duymuştur. Kralın, Rusya ve Danimarka ile yaptığı ittifak neticesinde İsveç'e ait Litvanya'yı işgal ederek İsveç kralına karşı savaş açmıştır. İsveç kralı XII. Karl; Narva önünde Rusları yendikten sonra II. August'un üzerine yüklenerek onu Saksonya'ya kadar takip etmiş Lehistan krallık tahtını terk etmeye zorlamıştır (1706). Onun yerine Lehistan asilzadelerinden Stanislaw Leszczyński'yi kral seçmiştir. Fakat Poltava Savaşı'nda XII. Karl'ın yenilgisi üzerine II. August, Rusya yardımıyla tekrar Leh krallığına getirilmiştir (1709). Yenilen İsveç Kralı XII. Karl ise Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Rusya'nın Lehistan işlerine müdahalesi ve

⁴⁴ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara, İmge Yayınları, 1993, s. 125.

⁴⁵ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I, (Çev: M. Ali Kılıçbay), İstanbul, E Yayınları, 1982, s. 313

1710'da Rus birliklerinin İsveç Kralı'nı izleme bahanesiyle Osmanlı topraklarına girmesi sonucunda Rusya'ya savaş açılmak zorunda kalınmıştır.⁴⁶ Kırım'ın Prut kıyısında yapılan savaşta Rusya'ya karşı başarı kazanılması ve Prut Antlaşmasıyla Karlofça'da kaybedilen Azak'ın geri alınması, Osmanlı Devleti'nde fetihçi ruhu yeniden canlandırmış, 1699'da kaybedilen toprakların geri alınabileceği düşüncesinin taraftar kazanmasına yol açmıştır. Söz konusu düşüncüyü savunan grubun önde gelen ismi Silahtar Damat Ali Paşa, sadrazamlığa getirilmiştir. Dirilen fetih ruhu çerçevesinde, kaybedilen Mora'nın geri alınması amacıyla Venedik'e savaş ilan edilmiştir. Başlangıçta, eski gücünü kaybeden Venedik karşısında önemli başarılar kazanılıp Mora'da birçok kale ele geçirildiyse de, Avusturya'nın devreye girmesi durumu değiştirmiştir. 1716 yılında Avusturya ve Venedik'in Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir ittifak kurmaları sonucunda, Osmanlı ordusu ağır yenilgiler almaya başlamıştır. Durumun gittikçe kötüleşmesi nedeniyle, Avusturya ve Venedik'le barış yapılması düşüncesi kabul görmüştür. Bunun üzerine, İngiliz ve Fransız büyükelçileri, Karlofça Antlaşması öncesinde olduğu gibi tekrar arabuluculuk yapmışlardır. Bunun sonucunda, 1718 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Venedik arasında Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti; Avusturya'ya Küçük Eflak (Alut nehrine kadar), Banat, Temeşvar ve Belgrad gibi yerleri geri verirken, Venedik'ten de Mora ve bazı adaları geri almıştır.⁴⁷ Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin fütuhatin geçerliliğini tümüyle yitirdiğini göstermiştir.

Karlofça Antlaşması sonrasında benimsenen barışçı politikaların esas alındığı yeni dönem, görüldüğü gibi aslında Pasarofça Antlaşması'yla başlamaktadır. Rusya'ya karşı Prut'ta kazanılan zafer geçici bir fetih denemesine imkân sağlamıştır. Fakat Prut'tan

⁴⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 244.

⁴⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 144-146.

sonraki fetih girişimi büyük bir başarısızlıkla sonuçlandığından, Osmanlı yöneticileri barışçı politikaları çok daha belirgin bir biçimde benimsemeye başlamışlardır. Pasarofça sonrasında Osmanlı Devleti için barışın ve mevcut durumun korunması, önemli bir politika haline gelmiştir. Bu politikanın sürdürülmesine katkı sunan dönemlerden biri de 1718’de Pasarofça Antlaşması’yla başlayan ve Patrona Halil Ayaklanması’yla sona eren “Lale Devri”dir. Bu dönem, Osmanlı-İran⁴⁸ çatışmasına rağmen, savaş ve fetih düşüncesinin Osmanlı yöneticilerinin dış politikasından çıktığı bir dönem olmuştur.⁴⁹

Osmanlı Devleti’nin çatışmalardan ve savaşlardan uzak durduğu bu sıralarda, Leh kralı II. August’un ölümü Avrupa’daki sessizliği bozmuş, Lehistan’a yeni bir kral seçimi, devletler arasında siyasi bir çekişmeye neden olmuştur. Krallığa II. August’un oğlu August ve eski Leh kralı, Fransa kralı XV. Louis’nin kayın pederi Stanislaw Leszczyński aday olmuşlardır. Kral seçiminde Leszczyński galip gelmiş fakat Rusya ve Avusturya buna karşı çıkmıştır. Lehistan’a asker sokan Rus ve Avusturya kuvvetleri Leszczyński’yi kaçırmış yerine II. August’un oğlu III. August’u getirerek Leh tahtına oturtmuşlardır. Bunun üzerine Leszczyński’yi destekleyen Fransa ile ölen kralın oğlu III. August’u destekleyen Rusya ve Avusturya karşı karşıya gelmiş, Lehistan Veraset Savaşını başlatmışlardır.⁵⁰ Lehistan’la birlikte ittifak güçlerine karşı savaşan Fransa, bu savaşta Osmanlı Devleti’nden de yararlanmak isteyerek Osmanlı Devleti’ni savaşa kışkırtmıştır. Fakat Osmanlı Devleti, bu kışkırtmalara kulak asmamış ve savaş teklifini reddederek bu

⁴⁸ Bu dönemde barış siyasetine rağmen Damat İbrahim Paşa, 1722’den itibaren Doğu’da fütuhata başlamıştır. İran’da Safevi hanedanının çökmesinden doğan büyük karışıklık, bu fütuhata daha mümkün hale getirmiştir. Seferler sonucu İran’ın elindeki Batı İran ve Kafkasya’nın çok değerli toprakları, Osmanlı Devleti’ne geçmiştir. Yeniden Hazar’a dayanan Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl sonlarındaki doğu sınırını bulmuş, Hemedan Antlaşması (3 Ekim 1727) ile İran, bu fütuhata tanımıştır. Fakat bu sırada ortaya çıkan Nadir Han ve Şah Tahmasb, nedeniyle olaylar kötüye gitmiştir. Bu karmaşık ortam neticesinde; Patrona Halil Ayaklanması çıkmış, İbrahim Paşa idam ettirilerek padişah III. Ahmed, tahttan indirilmiştir. (1 Ekim 1730). Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V., s. 147-208.

⁴⁹ Shaw, *a.g.e.*, Cilt I, s. 316.

⁵⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 245.

dönemdeki politikası gereği barışı korumaya çalışmıştır. Bundan bir süre sonra özellikle Rusya'nın saldırgan tutumu, Prut Savaşında kaybettiklerini geri alma isteği ve Avusturya ile yaptığı işbirliği Osmanlı Devleti'nin korunma amaçlı bir savaşa girmesine neden olmuştur. 1736 yılında başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı, devam eden Lehistan Veraset Savaşını da etkilemiştir. Fransa bu savaş durumundan yararlanarak Avusturya'ya karşı üstünlük sağlamıştır. Avusturya savaşın sonunda ne toprak kazanabilmiş ne de zararlarını karşılayabilmiştir. Rusya ise adayı III. August'un tahta çıkmasını sağlamış, Lehistan'ı daha kolay kontrol edebilir hale getirmiştir.⁵¹

Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile 1736 yılında giriştiği savaş, uzun mücadeleler sonucu 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşmasıyla son bulmuştur. Bu antlaşmayla; Rusya savaşta kazandığı toprakları, Avusturya ise Pasarofça'da elde ettiği toprakları geri verecektir. Osmanlı Devleti, Belgrad Antlaşması'yla tekrar yaklaşık otuz yıllık bir barış dönem içerisine girmiştir. İzlenen barışçı dış politika nedeniyle Avrupalı güçlerle daha sıkı ilişkiler kurma yolunda yoğun çaba gösterilmiştir.⁵²

Osmanlı Devleti'nin barışçı politika güttüğü bu sıralarda, Avrupa'da verasete dair bir takım çatışmalar boy göstermiştir. Çatışmaların çıkış sebebi görünüşte veraset olsa da asıl sebep, Avrupa'daki herhangi bir devletin güçlenmesini engellemek ve gerekli olan dengeyi kurmaya yöneliktir.⁵³ Bu bağlamda özellikle Doğu Avrupa'da meydana gelen veraset savaşlarında bölge devletleri, siyasetlerini mevcut dengeye göre şekillendirmişlerdir. Lehistan verasetini izleyen yıllarda, 1740 yılından başlayarak 1748

⁵¹ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev: Ertürk Demirel), Dost Kitabevi, Ankara, 2004, s.230.

⁵² Shaw, *a.g.e.*, C. I., s. 316.

⁵³ Üçok, *a.g.e.*, s. 49

yılına kadar devam eden Avusturya Veraset Savaşları başlamış ve Aix-la-Chapelle Antlaşmasıyla son bulmuştur. Bu antlaşmayı imzalayan Avusturya, Prusya, İngiltere, Hollanda, Fransa, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler bu antlaşmadan memnun kalmayarak, antlaşmayı sadece bir ateşkes antlaşması olarak görüp askerlerini dağıtmamış ve amaçlarına ulaşabilmek için fırsat beklemişlerdir.⁵⁴ Antlaşmanın tam bir barış inşa etmemesi, hemen arkasından Yedi Yıl Savaşları'nı (1756-1763) başlatmıştır. Bu savaşta bir tarafta Prusya ile müttefiki İngiltere, diğer tarafta ise Avusturya, Fransa ve Rusya bulunmaktaydı. Gerçekte bu savaş; İngiltere ile Fransa arasında sömürge, ticaret ve deniz gücü mücadelesinden ve Prusya ile Avusturya arasında Orta Avrupa'da toprak ve askeri güç yönündeki mücadelelerinden doğmuştur.⁵⁵

Rusya, gerçek çıkarlarının gerektirmediği Yedi Yıl Savaşlarına Prusya'dan dolayı girmiştir. Prusya, Avusturya Veraset savaşları sırasında Avusturya'yı mağlup ederek Silezya'yı almıştı. Bu durum Prusya'nın Lehistan'a doğru genişlemesi demektir. Lehistan'ı alarak Avrupa içlerine girme siyaseti güden Rusya, Prusya'nın bu bölgedeki hareketinden endişeye kapılarak Avusturya ile ittifak yapmıştır.⁵⁶

Fransa ve Avusturya 1757 yılında Prusya'ya saldırınca arkasından Rusya da saldırmıştır. Oldukça zor duruma düşen Prusya, Osmanlı Devleti'ne ittifak teklifinde bulunmuş, Osmanlı Devleti'nin özellikle Avusturya'ya ve Rusya'ya saldırmasını istemiştir. Yapılan müzakereler sonucunda Osmanlı Devleti, Prusya'nın ittifak teklifini reddetmediği gibi kabul de etmeyerek olayları kendi seyrine bırakmıştır.⁵⁷

⁵⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 351.

⁵⁵ Sander, *a.g.e.*, 1989, s. 96.

⁵⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V. s. 352.

⁵⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V. s. 355.

Doğu Avrupa’da büyük devletlerin bu savaşlarla meşgul olmasını fırsat bilen İngiltere; bu sırada rahatça yeni denizaşırı sömürgeler elde etmiş diğer Avrupa devletlerinin sömürgelerini ele geçirmiş, aynı zamanda da Avrupa’daki dengenin bozulmamasına dikkat etmiştir. Prusya, bütün komşularıyla ve özellikle Fransa ile savaşırken; İngiltere, Fransızların Kuzey Amerika’daki kolonilerini, Kanada’yı eline geçirmiş, Hindistan’a kesin olarak yerleşmiş ve denizlerdeki hâkimiyetini tesis etmiştir.⁵⁸ Yedi yıl süren savaş sonunda; denizaşırı ülkelerdeki İngiltere, Fransa ve İspanya mücadelesini bitirmiş olan Paris Antlaşması (10 Şubat 1763) ve bu savaşı asıl bitiren Hubertusburg Antlaşması (15 Şubat 1763) imzalanmıştır. 1763 Paris Antlaşmasıyla Fransa, Missisipi’nin doğusundaki Amerika topraklarını ve Kanada’yı İngiltere’ye devretmiş, batısındaki ve güneyindeki toprakları ise İspanya’ya bırakmıştır. Bunlara karşılık da Hindistan’daki topraklarını geri almıştır. Yine aynı yıl imzalanan Hubertusburg Antlaşmasıyla da Silezya’nın hâkimiyeti tekrar Prusya’ya geçmiştir. Böylece Paris Antlaşması, İngiltere’nin dünya çapında, Hubertusburg Antlaşması ise Prusya’nın Avrupa çapında bir güç haline geldiğini kanıtlamıştır.⁵⁹

1768 yılına kadar yaşanan bu olaylar Doğu Avrupa’daki denge politikasına yön vermiştir. Avrupa’da güçler dengesinde önemli siyasi dönüşümler yaşanmış, her devlet denge politikası ışığında kendisine siyasi bir plan çizmiştir. Planların ve çıkarların benzer ya da aynı olması durumunda, devletlerin ortak hareket ettiği ve bunun sonucunda blokların meydana geldiği görülmüştür. Oluşan bloklar zaman zaman değişebilmektedir. Böylesi bir dönem içerisinde Osmanlı Devleti, Lehistan’ı korumuş ve sıkı ilişkiler içerisine girmiştir.

⁵⁸ Üçok, *a.g.e.*, s. 6

⁵⁹ Üçok, *a.g.e.*, s. 52.

I.2. Birinci Parçalanmaya Kadar (1772) Osmanlı-Lehistan İlişkileri

1699'da yapılan Karlofça antlaşmasına kadar Osmanlı Devleti; gerek Kazakları tahrik ederek ve gerek Boğdan'a müdahale ederek çatışma yaratan Lehistan ile zaman zaman savaştır. Ancak Karlofça antlaşmasından sonra XVIII. yüzyıl boyunca zayıf düşen Lehistan'a karşı Osmanlı Devleti, önceki siyasetinin tersi yönünde bir siyaset izlemeye başlamış, bir başka deyişle, daha önceleri düşman olarak gördüğü Lehistan'ı koruyan bir tavır takınmıştır. Bunun nedeni, büyümekte olan Orta Avrupa'ya ve Osmanlı sınırına yaklaşan Rusya'ya karşı korunmaktır. Aslında Lehistan'ı korumak pahasına, Osmanlı Devleti'nin başı Rusya ile sürekli dertteydi. Lehistan devletinin başına gelen krallar da, bu dostluğu devam ettirmek arzusundaydılar.⁶⁰ 1696'da Leh kralı Jan Sobieski ölünce yerine Saksonya Elektörü II. August kral seçilmiş ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerin sürdürülmesine katkı sunmuştur.

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'nın onaylaması için Lehistan'dan Osmanlı Devleti'ne özel bir elçilik heyeti gönderilecekti. Ancak öncesinde, gelecek olan elçilik heyeti için hazırlık yapmak üzere Stanislaw Rzewuski isimli bir orta elçi gönderilmiştir. Rzewuski'ye Edirne'deki Defterdar Ahmet Paşa'nın sarayı tahsis edilmiştir. Rzewuski'den altı ay sonra anlaşmayı tasdik için gönderilen elçi İstanbul'a gelmiş ve 5 Mayıs 1700 tarihinde padişah tarafından kabul edilmiştir.⁶¹ Elçilik heyetinin başında Maliye Bakanı ve gelecekte Lehistan kralı olan Stanislaw Leszczyński'nin babası Rafal Leszczyński vardı. Leszczyński'ye Atmeydanı'nda Sultan Ahmed Camii karşısında yeni

⁶⁰ Yüce, *a.g.e.*, s. 51.

⁶¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 189.

tamir edilmiş olan İbrahim Paşa'nın sarayı tahsis edilmiştir. Kendisinden evvel gelen elçiler gibi Rafal Leszcynski, sultana çok zengin hediyeler getirmiştir. Bunlar arasında büyük gümüş bir saat, gümüş bir masa, fiskiye ve iki küçük gümüş masa vardı. Leszcynski'nin elçiliği alışılmışın dışında çok kalabalıktı. Sefaret mensupları, arkadaşlar, askerler ve hizmetçilerden ibaret olmak üzere toplam 853 kişiydi.⁶² Elçiyle yenilenen hudut meselesi görüşülerek tespit edilmiş ve anlaşmaya varıldıktan sonra elçi ülkesine geri gönderilmiştir. Bundan sonra da Lehistan'la samimi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Kral II. August, 1704 Ağustos'unda Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mektupta; eski tersane emini İbrahim Ağa ile gönderilen dostluk mektubunu kabul ettiğini ve dostluğun devamı için çalışacağını beyan etmiş ve bu dostluğu muhafaza için ertesi sene Gorski adında bir elçi göndermiştir. Fakat yine aynı sene içinde II. August'un başarısız yönetiminden şikâyetçi olan Lehistan halkı; kralı ve maiyetinde olan Saksonya askerini Rusya'ya kaçmaya mecbur etmiş ve yerine Jan Sobieski'nin oğlu Jakob'ı kral seçmek istemişlerdir. Lehistan'daki bu olaydan haberdar olan II August, Kamançe kalesi karşılığında Rusya'dan destek almak istemiştir. Bunu haber alan Osmanlı Devleti, kuvvetlerini sınıra sevk edip donanmayı Kaptan-ı Derya Abdurrahman Paşa yönetiminde Karadeniz'e çıkarmıştır.⁶³ Ancak kralını değiştirmek isteyen Lehistan halkı başarılı olamamış, II. August tahtta kalmaya devam etmiştir

Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde elçiler kadar yöneticiler arasındaki mektuplaşmalar da önemli rol oynamıştır. II. August, 14 Mart 1705 tarihinde Saksonya'dan yazdığı mektupta dostluğundan bahsettikten sonra İsveç'le mücadelesi nedeniyle bazı

⁶² Reychman, *a.g.e.*, 1964, s. 11.

⁶³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 190.

Lehlilerin kendisinin aleyhine hareket ettiklerini yazmıştır. Yine aynı senenin sonunda Francziszek Sperenger adındaki elçiyle Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mektupta, aleyhindeki olaylara inanılmamasını istemiş ve Leh ileri gelenlerinin kendisini desteklediğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti ise kralın gönderdiği bu son mektubun cevabını, gelişen olaylar nedeniyle daha sonra vermeyi uygun görmüştür.⁶⁴

XVII. yüzyılda güçlenerek Avrupa'nın önemli devletlerinden biri haline gelen İsveç, Baltık denizini bir İsveç gölü haline getirmiştir. Bütün Baltık kıyılarına hâkim olan İsveç'e karşı Baltık denizine sahil olan devletler arasında Lehistan da yer almaktaydı.⁶⁵ Bu yüzden Baltık denizine çıkmak isteyen Rusya, Lehistan'ı ve Danimarka'yı da yanına alarak İsveç Krallığına karşı savaş açmıştır. İttifak güçlerini mağlup eden İsveç kralı, Altranstadt anlaşmasıyla krallığı terk ettirdiği II. August'un yerine Leh asilzadelerinden olan Stanislaw Leszczyński'yi Lehistan krallığına getirmiştir. Yeni kral, Osmanlı Devleti'ne 1706 Nisanında Saksonya'dan gönderdiği mektupla Lehistan'daki taht değişimini bildirmiş ve Osmanlı Devleti de gelen Leh elçisiyle bu değişikliği tanıdığını yazan bir mektup göndermiştir.⁶⁶

Stanislaw Leszczyński'nin destekçisi İsveç kralı XII. Karl, Poltava'da Rusya'ya karşı savaşı kaybedince Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Bunun üzerine Leszczyński de Lehistan'ı terk etmiş ve II. August, Rusya'nın yardımıyla tekrar Leh krallığına geçmiştir. Bu değişiklik 17 Kasım 1709 tarihli bir mektupla Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir. Ancak daha sonra II. August'un, Osmanlı Devleti'ne göndermiş olduğu elçiler, krallık tahtını gasp etmesinden dolayı, İstanbul'daki İsveç kralının da etkisiyle kabul edilmemişlerdir.

⁶⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 190.

⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 5.

⁶⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 191.

Rus Çarı Petro, Poltava galibiyetinin cesaretiyle Osmanlı Devleti'ne karşı yapmakta olduğu savaş hazırlıklarını bir kat daha arttırmıştı. Gerek Rusya'nın hareketleri, gerekse XII. Karl'ın, Rusya aleyhine Osmanlı devlet adamları üzerindeki etkisi Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harp açmasına neden olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti'nin asıl amacı, Karlofça Antlaşması ile Rusya'ya bırakılan stratejik önemi büyük olan Azak'ı geri almaktı. 1711 yılında Baltacı Mehmet Paşa komutasında Prut seferi düzenlenmiştir. Düzenlenen sefer sonucunda Ruslar yenilmiş, taraflar arasında savaşı sonlandırmak için 23 Temmuz 1711 tarihinde Prut Antlaşması imzalanmıştır.

Yapılan bu antlaşmaya göre Rusya⁶⁷;

- Azak kalesini silah ve cephanesiyle birlikte Osmanlı Devleti'ne geri iade edecek
- Osmanlı sınırlarında inşa ettiği kaleleri yıkacak,
- Kırım ve Lehistan'ın iç işlerine karışmayacak,
- İsveç Kralı ülkesine serbestçe dönebilecek,
- İstanbul'da Rus elçisi bulundurulmayacaktır.

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Rusya'nın, Karadeniz'e ve Balkanlar'a inme hayallerini engellemiştir. Osmanlı-Lehistan ilişkilerine de Lehistan'ın iç işlerine müdahaleyi engelleyecek madde koydurarak iyi yönlü ilişkilere katkıda bulunmuştur.

Lehistan, bu olumlu ortamın atmosferinden yararlanarak Osmanlı Devleti'ne bir elçi göndermiştir. Ancak elçinin geliş amacı, Kırım'a bağlı Tatarların Lehistan'a yaptığı

⁶⁷ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 261.

akınları engellemeye çalışmaktı. 1722 yılında büyük elçi olarak İstanbul'a gelen Krzysztof Popiel Tatarlar hakkında şikâyetinde bulunmuş, Osmanlı Devleti de konuyla ilgili Kırım hanına yazacağını bildirmiştir. Bunun dışında büyük elçinin İstanbul'da daimi elçi bulundurması konusundaki teklifi de ret edilmiştir.

Bundan sonraki süreçte, Osmanlı Devleti devamlı bir politik olmasa da Rusya karşısında Lehistan'ın bağımsızlığını hep korumaya çalışmıştır.⁶⁸ Lehistan'da II. August'un 1733'teki ölümüyle boşalan krallık tahtına, Leh soylularının büyük bir kısmının desteğiyle Stanislaw Leszczyński ikinci kez kral seçilmiş ve 22 Eylül 1733 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bir mektupla bildirilmiştir.⁶⁹ Krallıktaki bu değişiklik Leh ordusunun başkumandan değişikliğine de neden olmuş, azledilen Poniatowski'nin yerine Jozef Potocki getirilmiştir. Potocki, Vezir-i Âzam'a yazdığı bir mektupta Rusya'nın Prut antlaşmasına aykırı davranarak krallığa II. August'un oğlu III. August'u getirmeyi planladığını belirtmiştir. Bunu gerçekleştirmek için Rusya'nın Lehistan'a asker sokması durumunda Osmanlı Devleti'nin müdahale etmesini ve bu durumun Kırım Hanına da bildirilmesini istemiştir.⁷⁰

Lehistan'da "*liberium veto*" yasası çıktığından beri Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'nın Leh tahtına kendi adaylarını getirmelerini kendisi için tehlikeli görmüş ve buna engel olmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti 8 Ocak 1734 tarihinde Avusturya başvekiline göndermiş olduğu mektupta Lehistan'ın işine müdahale etmemelerini istemiş ancak başvekil Prens Öjen III. August'u kral olarak görmek istediklerini ve bu konuda

⁶⁸ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 30.

⁶⁹ Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman Polish Diplomatic Relations (15th-18th century), An Annotated Edition of Ahdnames and other Documents*, Brill, Leiden, 2000, s.162.

⁷⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 192.

Rusya ile beraber olduklarını bildirmiştir. Osmanlı Devleti, Kırım hanı Kaplan Giray'a durumu izah eden bir mektup yazarak her ihtimale karşı Bucak (Baserabya) taraflarına gelmesini istemiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin müdahalesine gerek kalmadan tarihte Lehistan Veraset Savaşı olarak bilinen savaş başlamış ve 1738'deki II. Viyana Antlaşmasıyla son bulmuştur.⁷¹ Bu antlaşmayla Leszczyński, Lorrain Düklüğü karşılığında Lehistan krallığından vazgeçmiş yerine Rusya ve Avusturya'nın adayı olan III. August krallık tahtına oturmuştur.⁷²

Lehistan'da Veraset Savaşları devam ederken, yeni kral seçme mücadelesinden dolayı, 1736 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı daha sonra Avusturya'nın da katılımıyla devam etmiştir. Bu savaşta Rus kuvvetleri, Osmanlı Devleti'nin kalesi, Hotin'e karşı başlattıkları seferde Lehistan topraklarını üs olarak kullanmışlardır. Savaş 1739 yılında yapılan Belgrad Barış Antlaşmasıyla son bulmuştur.⁷³ Bu antlaşmayla Rusya; toprak kazanımlarını iade etmek zorunda kalmış ve Azak'ı elinde tutsa da, kentin savunma sistemlerini sökmeyi ve Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmamayı kabul etmiştir.⁷⁴

Lehistan Veraset Savaşı devam ederken Kral III. August'a karşı çıkan bir grup Leh boyarları vardı. Eski kral Leszczyński'nin taraftarları olan bu boyarların başında hatman Jozef Potocki bulunmaktaydı. Osmanlı tarihinde Potocki olarak bilinen bu Leh kumandanı ve bazı Leh boyarları, Osmanlı Devleti'ne Gorowski adında bir elçi göndererek III. August'a karşı ittifak kurmayı teklif etmişlerdir.

⁷¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 193.

⁷² Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 30.

⁷³ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s.162-163.

⁷⁴ Charles King, *Karadeniz*, (Çev: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 183.

Hatman elçisiyle göndermiş olduğu mektupta; ittifak teklifinin yanında Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin Lehistan hududuna konuşlandırılmasını ve gerektiğinde bu kuvvetlerin yardımına başvurulmasını talep etmiştir. Ayrıca mektupta, İsveç’le de ittifak yapılacağı ve Osmanlı Devleti’nden sağlanacak olan üç bin kese akçe karşılığında, savaş talimine muhtaç olan Leh askerinin İsveçli askerler tarafından eğitileceği yazılıyordu. Bütün bu isteklerin sonuna ittifak anlaşmasının gerektirdiği birkaç madde tespit edilerek eklenmiştir. Tespit edilen maddeler şu şekildedir.⁷⁵

- Osmanlı-Leh ittifakından başka, İsveç’in on bin yaya kuvvetiyle Danzig’e (Gdansk) asker ihracı,
- Düşmanlardan alınacak yerlerin Lehlilere verilmesi ve bu suretle Lehistan’nın eskisi gibi bağımsız olması,
- Osmanlı Devleti’nin Lehlilere yaptığı yardım karşılığında Lehistan’dan toprak talep etmemesi,
- Osmanlı Devleti ile Leh konfederasyonunun artık ayrılmaz müttefik olmaları,
- Osmanlı ordusunun bir müttefik ordusu olarak Lehistan sınırında bulunup zahire konusunda Lehlilere yardımda bulunması

Vezir-i âzam Yeğen Mehmed Paşa, bu tekliflerin Lehistan’ın ileri gelenlerinin kararı olup olmadığını anlamak için bütün Lehistan soylularının imzasını ve onayını istemiştir. Bunun gerçekleştirilmesi durumunda, istenen tüm şartlar kabul edilerek ittifak

⁷⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 194.

yapılacağını ve istenen maddi desteğin sağlanacağını bildiren bir cevapla, gelen Leh elçisini geri göndermiştir.

Bunun ardından krallığa getirilen III. August'un Hotin üzerinden Boğdan'a gönderdiği bir elçi ile Osmanlı Devleti ve Rusya-Avusturya arasında süren savaşa son vermeyi görev edindiğini belirtmiştir. Bu haber Boğdan Voyvodası tarafından Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti bu elçinin İstanbul'a gelmesini istememiş, verilecek olan cevabın Boğdan Voyvodası aracılığıyla elçiye bildirileceğini yazmıştır.⁷⁶

Sonuç olarak yukarıda belirtildiği üzere 1737 yılındaki İkinci Viyana Antlaşmasıyla Lehistan Taht meselesi halledilmiş, III. August kral seçilmiştir. Yeni kralın gelmesiyle Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında sükûnet hâkim olmuş, dostça ilişkiler yeniden kurulmaya başlamıştır. III. August'un ölümüne kadar karşılıklı elçiler gidip gelmeye devam etmiştir.

III. August'un 1763 yılında ölmesi üzerine Rusya'nın da etkisiyle Stanislaw August Poniatowski kral seçilmiştir. Poniatowski, II. Katerina'nın gözdelerinden olup Rus imparatoriçesinin nüfuzu ve etkisi altında kalmıştır. Poniatowski'nin tahta çıkması üzerine, Varşova'daki Rus elçisi, Lehistan'ın iç işlerine daha çok müdahale etmeye başlamıştır. Bu müdahalenin sonucunda Lehistan'daki Ortodoks azınlık, Katoliklerin sahip olduğu hakların aynısını kendileri için de istemişlerdir. Katerina, Prusya kralı Büyük Friedrich ile anlaşarak Ortodoksların, Katoliklerle aynı haklara sahip olma esasını kabul etmiştir. Fakat Leh Meclisi (Sejm) buna ret cevabı vermiştir. Bunun üzerine Katerine silahlı kuvvete

⁷⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 195.

başvurarak Varşova'yı Rus birliklerine işgal ettirmiş ve Leh Meclisine, Ortodoks haklarını tanıyan kararı onaylatmıştır (1767). Rusya ile Lehistan hükümeti arasında 1768 yılında yapılan bir anlaşma gereğince; Katerina, Lehistan ve Litvanya'nın devlet yönetim sisteminin değişmeksizin devam edeceğini garanti etmiş ve bununla adeta bir Rus himayesi oluşturmaya çalışmıştır.⁷⁷ Bu durum Lehistan'da Rusya karşıtı hareketlerin yükselmesine neden olmuş ve yer yer kitlesel oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlileri Podolya'da Bar şehrinde kurulan ve Bar Konfederasyonu olarak anılan oluşumdur.

Poniatowski'nin Lehistan'da Katolik olmayanlar için dini eşitlik sağlama çabaları nedeniyle Bar Konfederasyonu, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Padişahın, Rusya'nın Lehistan'dan çıkması isteği II. Katerina tarafından reddedilince, Fransa'nın ve Kırım Hanı'nın da etkisiyle, Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş açmıştır (4 Ekim 1768).⁷⁸ Bu savaşın nedeni Rusya'nın Lehistan'a müdahalesi olarak görünse de, İlber Ortaylı gerçek nedeni, Rusya'nın Kırım hanlığının iç işlerine karışması ve bölgede kurduğu düzenin yarattığı tehdit olarak görmektedir.⁷⁹ Beş yıl süren bu savaş, hemen her cephede Osmanlı ordularının yenilgileriyle devam etmiş ve sonunda Rusya'nın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaş başladığında Osmanlı Rus sınırı, Kırım yarımadasının çevresinden geçiyordu ve çarpışmalar burada başladı. Savaşın dördüncü yılında ise Rus kuvvetleri bugünkü Ukrayna, Moldovya ve Romanya topraklarını işgal ederek cepheyi Varna'ya, yani İstanbul'un burnunun dibine kadar ilerletmişlerdi. Savaşta dikkat çekici nokta da 1770'te Rus Baltık donanmasının İngiliz deniz subaylarının kılavuzluğuyla Akdeniz'e girerek, önce Mora yarımadası Rumlarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırması, sonra da Çeşme

⁷⁷ Kurat, *a.g.e.*,1993, s. 287.

⁷⁸ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I., (Çev: M. Ali Kılıçbay), E Yayınları, İstanbul, 1982, s. 336.

⁷⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplması*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 155.

limanında demirlemiş olan Osmanlı donanmasını bir gece baskınıyla yakarak yok etmesidir.⁸⁰

Savaşın sona ermesiyle, 21 Temmuz 1774'te, Tuna'nın güneyindeki Silistre kentine yakın bir Bulgar köyü olan ve şimdi Kairardzi diye bilinen Küçük Kaynarca'da barış antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, Rusya tarafından ileri sürülen ağır şartları kabul etmiştir. Antlaşma 28 esas madde ile iki ek maddeden oluşmuştur. Osmanlı-Rus ilişkileri açısından önemli bir belgedir. Osmanlı Devleti tarafından Kabartay arazisi Rusya'ya terk edilmiş ve sınır Aksu ve Bug nehri olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık Eflak ve Boğdan, Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Kaynarca antlaşmasının en önemli maddeleri ikinci, yedinci ve on dördüncü maddelerdir. İkinci madde ile Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı, yani Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığına son verilmesi kabul edilmiştir. Yedinci madde bundan sonra Rusya'ya, Ortodoks uyrukları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına ve Ortodoksların "koruyucusu" rolü oynamasına imkân sağlayacaktır. On dördüncü madde ile de, Rusya İstanbul'da bütün Ortodoksların yararlanacağı bir kilise yaptırma hakkını da elde ediyordu ki, bu yetki adeta yedinci maddeyle aldığı yetkinin tamamlayıcısı olmaktaydı. Antlaşmanın on birinci maddesi ile de, Rus ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe gelip geçecekleri ve Ruslar bu amaçla uygun görecekları Osmanlı kıyılarında konsolosluk açabileceklerdi.⁸¹ İşte bu ödün, Rusların Güneydoğu Avrupa'daki uzak vilayetlere, özellikle Yunanistan'a ajanlar yollamasını kolaylaştırmıştı.⁸²

⁸⁰ Selim Somçağ, *Kanuni'den Vahdettin'e Osmanlı ve Batı*, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 89.

⁸¹ Armaoğlu, 1997, s. 15.

⁸² Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Turkuvaz Kitapçılık, İstanbul, 2008, s. 62.

Rusya bu anlaşmayla kesin bir şekilde Karadeniz sahillerine ulaşmış ve çok verimli ve geniş bir arazi elde etmiştir. Kırım hanlığının Rusya'ya katılması için ilk adım atılmıştır. En önemli nokta ise Rusya Ortodoks tebaayı himaye bahanesiyle, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma imkânını elde etmiştir. Bundan dolayı Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olup, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yıkma yolunda büyük bir başarı olarak kabul edilmiştir. II. Katerina bu başarıyla yetinmeyerek, Osmanlı Devleti'ni büsbütün ortadan kaldırmayı düşünmüştür. İstanbul merkez olmak üzere Rusya'nın himayesi altında bir "Rum İmparatorluğu" kurmayı tasarlamıştır. Fakat bunu gerçekleştirememiştir çünkü Osmanlı Devleti henüz tasfiye edilecek kadar zayıf bir devlet değildir.⁸³ Rusya'nın Küçük Kaynarca ile elde ettiği başarıların hemen ertesinde "Doğu Sorunu" denen kavramdan söz edilmeye başlanmış ve 1768-74 Osmanlı-Rus savaşı bu fikrin oluşmasına katkı sunmuştur. Ayrıca bu husus, Rusya'nın "Doğu Sorunu" fikrinin ortaya çıkısındaki ve gelişimindeki asli rolünü de açıkça göstermiştir.⁸⁴

Lehistan konusunda kimseden korkusu kalmayan Rusya, 1772 yılında Prusya ve Avusturya ile anlaşarak Lehistan'ı aralarında bölüşmüştür. Osmanlı Devleti, o sıralar Rusya ile savaş halinde olduğundan bu duruma müdahale edememiştir.

⁸³ Kurat, 1993, s. 291.

⁸⁴ Matthew S. Anderson, *Doğu Sorunu 1774–1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 1.

II. BÖLÜM

LEHİSTAN'IN PARÇALANMA SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ (1772-1795)

II. 1. Birinci Parçalanma Süreci

Avrupa tarihinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan önemli olaylardan birisi de hiç şüphesiz ki Lehistan'ın parçalanarak Avrupa haritasından silinmesidir. Bu süreci hazırlayan olaylar silsilesi, Doğu Avrupa'da yükselen yeni güçlerin denge politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Aşağıda bu olaylar kronolojik olarak incelenmektedir.

Leh kralı III. August'un 1763'teki ölümü üzerine Lehistan tarihinde Czartoryski ailesinin etkinlikleri önem kazanmıştır. Aile; liberum veto'yu fesh edecek, vergilendirme sistemini, iç ekonomiyi ve eğitimi düzenleyecek reformların yapılmasından yana olmuştur. Ancak bu reform programı, öncelikle magnatların (toprak soyluları) sonra da Rusya ile Prusya'nın engeline takılmıştır. Rusya, Lehistan'daki dini azlıkların sözde kötü davranışlarına karşı bir seferberlik başlatmış ve buna karşı çıkan Leh piskoposlarını kaçmak zorunda bırakarak huzursuzluk yaratmıştır. Prusya ise Vistula'da Lehistan gümrük karakollarını bombalamış ve böylece Lehistan'ın mali sistemine darbe vurmuştur.⁸⁵ Bu yüzden Czartoryskiler, başlangıç olarak mali sistemi düzenlemeye girişmişlerdir. Yeni kralın henüz seçilmediği dönemde, Czartoryski ailesi elinden geldiği kadar "liberum

⁸⁵ Davies, *a.g.e.*, s. 710.

veto”yu askıya almış, iktisadi ve askeri alanda düzenlemeler getirmiş ve kent yönetimlerini örgütlemeye çalışmıştır.⁸⁶

Rus Çarıçesi II. Katerina, Czartoryski ailesinin kuzeni ve adayı olan, gözdesi Stanisław August Poniatowski’nin Leh kralı olarak seçilmesi için çaba harcamış ve nihayet 1764 yılında amacına ulaşmıştır. IV. August adıyla tahta geçen yeni kral çok eğitim görmüş, entelektüel bir kişiydi. Her şeyden önce Lehistan’ın çıkarlarını gözetmekteydi. İşe hemen, 1765’te Varşova’da bir şövalye okulu açarak başladı. Bu okul, Lehistan tarihindeki ilk dünyevi yüksek okuldu. Amacı geleceğin subaylarını çağa uygun bir biçimde yetiştirmek ve eğitmektir. Ancak kralın Czartoryski ailesi ile birlik olarak yapmaya çalıştığı reformlar, başta Rusya olmak üzere, komşu ülkelerin hiç de hoşuna gitmiyordu. Lehistan’da bulunan Ortodoksların ve Protestanların haklarını korumayı bahane eden Rusya ve Prusya, Lehistan’a müdahale etmeye başlamıştı. 1767-1768 yılında Radom’da kurulan Diyet, Rus büyükelçisi Nikolay Repnin’in baskısıyla temel yasaları (prawa kardynalne) yani liberum veto’nun korunmasını seçimli kral ilkesini ve soyluların ayrıcalıklarını garanti altına almıştır. Ne var ki, Katolik olmayanlara karşı gösterilen bu ilgi, magnatların canını sıkıştır. Bu yüzden Ukrayna’daki Bar kentinde, 1767-1772 yılları arasında Rusya’ya karşı bir konfederasyon (Konfederacja Barska) kurulmuştur. Kazimir Pulaski idaresindeki bu konfederasyon, ülkenin bağımsızlığını, Katolik inancını ve “altın özgürlüğü” savunmuş, Rus ordusuna, Katolik inancından olmayanlara, krala ve reformlarına karşı çıkmıştır.⁸⁷ Bu konfederasyon hareketine karşı da Ortodoks halkı içinde teşkilatlanan Haydamak adlı çeteler harekete geçmiş ve Lehistan bir iç savaşa sahne olmuştur. Durumun kötüye gittiğini gören Katerina, Lehistan’a Rus kuvvetleri sevk etmiş,

⁸⁶ Yüce, *a.g.e.*, s. 52.

⁸⁷ Yüce, *a.g.e.*, s. 53.

Ortodokslardan oluşan çetelere yardımda bulunmuştur. Bunun yanında bir müddetten beri Katerina'nın, Prusya Kralı Büyük Friedrich ile Lehistan'ın bir kısmını paylaşmak için görüşmesi ve ayrıca Avusturya'nın da Lehistan'a asker göndermesi burayı üç devletin de meselesi haline getirmiştir.⁸⁸ Yaşanan çatışmalar sonucunda, Lehli isyancıların bütün mücadelelerine rağmen düşman güçleri galip gelmiş ve 1772 yılında Lehistan ilk kez, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında paylaşılmıştır. Rus Çariçesi II. Katerina ilk başta bu paylaşım itiraz etti, çünkü Rus dış politikası; bu bölgeyi bir bütün halinde, Avrupa ile arasında bir tampon devlet olarak korumak üzerine kuruluydu. Ancak bunun artık mümkün olmayacağına kanaat getirip, Lehistan'ı ortakları ile aralarında paylaşmıştır.⁸⁹ Bu paylaşım sonucunda Rusya, Divina ve Dinyeper ırmaklarının doğusunda kalan Beyaz Rusya'yı, Avusturya Lvov dâhil Galiçya'yı, Prusya ise Gdańsk ve Torun hariç Krallık Prusya'sını elde etmiştir. (Bkz. Harita-3.) Lehistan, bu paylaşım sonucunda topraklarının yaklaşık 1/3'ünü nüfusunun % 35'inden fazlasını kaybetmiştir.⁹⁰ En geniş toprakları Rusya ve Avusturya almıştır ancak Prusya Lehistan'ın tahıl merkezlerini elde ederek buraya büyük darbeyi indirmiştir. Ayrıca Prusya'nın Pomeranya bölgesine uzanması da Lehistan'ın Gdansk ve Elblag kentleri üzerinden yaptığı ticareti denetlemesine katkı sunacaktır.

Rusya'nın Lehistan'ın paylaşılmasına dair yayımladığı bir bildiriye şöyle deniliyordu.⁹¹;

“Lehistan'a komşu iki devletle görüş birliğinde olan Rusya, bu ülkeyi uzun süredir rahatsız eden kargaşalığa bir son vermek, milletine daha düzenli, daha mutlu ve daha sakin bir yaşam sağlamak için bu harekete karar vermiştir. Lehlerin neden olduğu haksız bir savaşta insanca ve paraca ortaya çıkan kayıpları

⁸⁸ Kurat, *a.g.e.*,1993, s. 288.

⁸⁹ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Çev: Ertürk Demirel, Dost Kitabevi, Ankara, 2004, s. 232.

⁹⁰ Robert Howard Lord, *The Second Partition of Poland*, Harvard University Press, Cambridge, 1915, s. 54.

⁹¹ Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, (Çev: Serhat Bayram), Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 923.

telafi etmek üzere bütün Rusların haşmetli çaricesi, hiç kimsenin itiraz edemeyeceği haklarını kullanarak bu çözüm biçimine karar vermiştir.”

Paylaşımın mekanizması iki basit düşünceye dayanmaktaydı. İlki bir Lehistan reform hareketini bastırmak için Rus müdahale ordusunun gerektiği, ikincisi Lehistan içinde bir Rus ilerlemesinin Lehistan’ın diğer komşuları Avusturya ve Prusya’ya bir tehdit oluşturmasıydı. Yedi Yıl Savaşları’nın tüketici deneyiminden sonra özellikle Prusya Rusya’ya karşı başka bir savaşa girecek durumda değildi. Bunun yerine Prusya ve Avusturya, Rusya’nın Lehistan’daki faaliyetlerine sessiz kalarak karşılığında toprak elde edebileceği düşünüldü. Böylece komşularının ortak kararıyla savunmasız Lehistan, büyük paylaşım ve Rus güçleri tarafından reformcularının bastırılmasına boyun eğecekti.⁹²

II.1. 1. Lehistan’ın Birinci Paylaşımında Osmanlı Devleti’nin İzlediği Politika

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bütün Avrupa Yedi Yıl Savaşlarıyla meşgulken Lehistan’da III. August’un hâkimiyeti devam etmekteydi. Ancak kralın yaşlı olması, ölümünden sonra tahta kimin oturacağı sorusunu gündeme getirmekteydi ve bundan dolayı ülke bir kargaşa içerisine girmektedir.

Kurtuluş çaresi olarak bazı kimseler ülkede reform yapmaya kalkışmış fakat iç muhalefet yüzünden engellenmişlerdir. Reform taraftarı olarak ülkede iki rakip cephe oluşmuştur. Bunlardan birincisi Czartoryski ailesi diğeri ise Potocki, Radziwiłł ve Ogiński

⁹² Davies, *a.g.e.*, s. 709.

ailelerinden oluşan vatansever gruptu.⁹³ Bunların, tek başlarına reform yapmaya güçleri olmadığından her bir grup farklı bir güçten destek görmekteydi. Czartoryski ailesi Rusya'ya, Potocki ve çevresindekiler de Fransa'ya İsveç'e ve Osmanlı Devleti'ne dayanmaktaydı.⁹⁴

Bu iki cephenin mücadeleleri sürecinde Czartoryski ailesi lehine bir olay gelişmiştir; ailenin yeğeni Stanislaw Poniatowski Saksonya elçisi olarak Petersburg'ta bulunmuş ve yetenekleriyle Rusya'da tahtta olan II. Katerina'nın ilgisini çekmiştir. Poniatowski'ye hayranlık duyan II. Katerina, Czartoryski ailesine himaye vaadinde bulunmuştur. 1763 yılında Czartoryskilere reform yapmaları için yardıma gelen Rus kuvvetleri, Lehistan hududunu geçtikleri sırada Leh kralı III. August ölmüştür. Ülke yeni kral seçimi için rakip ailelerin mücadelelerine sahne olmuş, ülkede tam anlamıyla bir kaos yaşanmıştır.⁹⁵

Bütün mücadelelerden sonra nihayet 1764 yılında Rusya'nın da yardımıyla Czartoryskilerin yeğeni Stanislaw Poniatowski Lehistan kralı seçilmiştir. Bundan sonra da Lehistan birçok kez Rus müdahalesine açık bir hale gelmiştir. Öyle ki Meclis görüşmelerine Rus elçisi de katılır hale gelmiştir. 1767 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre Çariçe II. Katerina elçisi vasıtasıyla, Leh meclisini tehdit etmiş Lehistan'a asker sevk edeceğini bildirmiştir. Karşıt bir durumun çıkması halinde de Lehistan'ın düşman olarak addedileceğini ve Tatar akınlarından görülen zararların tazmin edilemeyeceğini

⁹³ M. Tymowski, J. Kieniewicz, J. Holzer, *Historia Polski*, Editions Spotkania, Warszawa, 1991, s. 182.

⁹⁴ B. Sıtkı Baykal, "Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alakası", *A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Ankara, 1940/41, s. 149.

⁹⁵ Baykal, *a.g.m.*, 1940/41, s. 149.

belirtmiştir.⁹⁶ Ancak Leh vatanseverleri Rusya'nın artan bu müdahalelerinden ve tehditlerinden hiç de memnun kalmamışlardır. Vatanseverlerin başlarında bulunan Kraliyet Mareşali Branicki, İstanbul'a Stankiewicz adında bir elçi göndererek Rusya'nın müdahalesine karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemişse de beklediği cevabı alamamıştır. Osmanlı Devleti, Lehistan'da krallık seçiminin serbest yapılabilmesi hususunda Rus elçisi Obreşkov'a nota vermiş ve yapılan silahlı müdahaleyi protesto etmiştir. Ayrıca bu notanın birer suretini de Prusya, Avusturya ve Fransa elçilerine yazmıştır. Lehli vatanseverlere ise aralarındaki karışıklığı gidermek hususunda tavsiyelerde bulunup Lehistan'la aralarındaki dostluktan bahsetmiş ve iki ülke arasındaki son antlaşma olan Karlofça Antlaşması⁹⁷'na aynen riayet edileceğini bildirmiştir. Ancak bu cevap vatanseverleri hiç tatmin etmemiştir.⁹⁸

Bu sırada Fransız elçisi Vergenes uzun bir raporla Lehistan'daki durumun çok tehlikeli olduğunu anlatmış ve kendi politikaları gereği Osmanlı devlet adamlarını Rusya'ya müdahale konusunda teşvik etmeye çalışmıştır. Lehistan'ın Rus egemenliğine geçmesinin, Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırlarının tamamen Rus taarruzuna açık kalması anlamına geldiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Lehistan, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında tampon devlet işlevini görmekteydi. Bu noktada Fransa da; Rusya'nın Balkanlar'ı aşarak, Avrupa'yı tehdit etmesini istemediği için güçlü bir diplomat olarak gördüğü Vergenes'i bu

⁹⁶ BOA, HAT. 1429 / 58499. (M. 28.05.1767).

⁹⁷ Lehistan ve Osmanlı Devleti arasındaki son antlaşma Karlofça Antlaşmasıdır ve antlaşmanın yapıldığı tarihten itibaren her iki devlet de antlaşma maddelerine riayet edip hiç ihlal etmemişlerdir. Bkz. BOA, A.DVN. DVE (8) 169 / 17 (M. 1772).

⁹⁸ Baykal, *a.g.m.*, 1940/41, s.150.

misyonla görevlendirmiştir. Elçi, raporunda da kendisinin özellikle “Lehistan Sorunu”nun Fransa lehine çözümü konusunda yükümlü olduğunu vurgulamıştır.⁹⁹

Osmanlı Devleti ise bu duruma farklı bir açıdan bakarak Lehistan’a müdahalenin bu ülkenin hukuk ve hürriyetine müdahale anlamına geleceğini ve Karlofça Antlaşmasının maddelerine aykırı olacağını savunmuştur. Ayrıca Rusların birçok defa Lehistan’a karşı kötü niyet beslemedikleri, oradaki kargaşalığı halletmek için girmiş olmalarını temin etmeleri de Osmanlı Devleti’ni müdahale konusunda frenlemiştir.¹⁰⁰ Ancak meydana gelen olaylar Osmanlı Devleti’nin bu erteleme siyasetini daha fazla sürdürmesine izin vermemiştir.

Yeni Kral Poniatowski, ülkenin içinde bulunduğu kargaşalıktan kurtarabilecek bir şahsiyet değildi. Aksine krallık tahtına onun seçilmesi, ülkedeki çatışmaları daha da arttırmıştır. Katoliklerle aynı hakların tanınmasını isteyen Ortodokslar ayaklanmaya başlamış, ülke bu iki muhalif grubun çatışmalarına sahne olmuştur. Leh Diyet Meclisi (Sejm) Ortodoksların eşit hak tanınma talebine ret cevabı verince; Ortodoksları himaye eden Rusya, Prusya ile anlaşarak, silahlı kuvvetleriyle Lehistan’a girmiş ve ülkeyi işgal ettirmiştir. 1768 yılında Rusya ve Lehistan arasında imzalanan bir antlaşmayla, Rusya ülke kontrolünün büyük bir kısmını ele almıştır. Durum böyle olunca Lehistan’da Rus karşıtı hareketlerin doğması kaçınılmaz oldu ve yer yer “Konfederacja”lar oluşmaya başladı.¹⁰¹ Bunların en büyüğü ve önemlisi, Osmanlı Devleti hudutlarına yedi saat mesafedeki Bar şehrinde (Podolya) kurulan Bar Konfederasyonu’dur. Bu konfederasyon önceleri Potocki

⁹⁹ Sıdika Eser, *Vergenes Charler Gravier Kont’un 1767 Tarihli Raporları Çerçevesinde XVIII. Yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2007, s. 50.

¹⁰⁰ Baykal, *a.g.m.*, 1940/41, s.151.

¹⁰¹ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 287.

ve arkadaşlarından oluşan sekiz vatansever tarafından kurulduysa da sonradan bu bölgede aynı fikirleri paylaşan üç yüz asilzade daha katılmıştır.

Kurulduktan kısa bir süre sonra konfederasyonun önde gelen isimlerinden Soltyk, Krasinski ve Potocki müşterek imza ile Osmanlı Devleti'ne bir mektup göndererek Rusya karşısındaki hürriyet mücadeleleri için destek istemişlerdir.¹⁰² Osmanlı devlet adamları bu durum karşısında iki gruba ayrılmışlardır. Bir kısmı devletin uzun savaş döneminde oldukça yıprandığını öne sürerek Rusya ile savaşa girilmemesi gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı da tehlikenin daha fazla büyümesine izin vermeden Rusya'ya savaş ilan edilmesinden yanaydılar. Ancak o anki koşullardan sulh taraftarları galip gelerek savaş kararı alınmamıştır.¹⁰³ Böyle bir durumdan dolayı, Leh vatanseverlerine ilk etapta herhangi bir yardımda bulunulmamıştır. Hatta Osmanlı Devleti tarafından, Rus elçisine bu asilere yardım edilmeyeceği temin edilmiş, bunu ispatlamak için Lehistan hududundaki Osmanlı kumandanlarına Lehlileri himaye etmemeleri için emir gönderilmiştir. Fakat bu emirlere rağmen Rus askeri tarafından takip edildikleri sırada Lehli vatanseverlerin, Osmanlı hudutlarından geçmelerine izin verilmiştir. Bu yüzden Ruslar birçok kez Osmanlı hudutlarının ötesine geçmişlerdir.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti ile arasındaki antlaşmaya aykırı davranan Rusya, tecavüz ettiği Osmanlı hudutlarına yakın yerlerde kaleler inşa etmiş, buralara asker ve cephaneye taşımıştır. Bu kalelerdeki Rus askerleri Baserabya'da Osmanlı sınırları içerisindeki Balta isimli bölgeye baskın yaparak bini aşkın asker, kadın ve çocuğu katletmiştir. Daha önce de

¹⁰² Akdes Nimet Kurat, "Türkiye-Lehistan Münasebetleri", *Ülkü*, Cilt VIII, 46. sayı, Ankara, 1936, s. 313.

¹⁰³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 366-368.

¹⁰⁴ Baykal, *a.g.m.*, 1940/41, s.153.

Lehistan'ın iç işlerine müdahalesini bilmesine rağmen göz yuman Osmanlı Devleti, bu son olaydan sonra daha fazla sabredemeyip Rusya'ya savaş kararı almıştır (Ekim 1768).¹⁰⁵

Osmanlı Devleti İstanbul'daki Rus elçisine savaş kararının alındığını bildirmiş, Fransız elçisi Vergenes'in de tavsiyesiyle diğer devletlerin temsilcilerine de birer rapor göndermiştir. Bu raporda; Lehistan'daki zoraki kral seçiminden Balta olayına kadar gelişen bütün olaylar anlatıldıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin Lehistan'ın bağımsızlığını savunmak amacıyla savaş açtığı belirtilmiştir.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti, 1769 yılında Kırım Hanı Giray Han'ın Rusya'ya akın yapmasıyla savaşa başlamış, orduyu da Mart sonlarında Hotin'e hareket ettirmiştir. Ruslar henüz esas ordu gelmeden Hotin'e saldırdılarsa da Kırım Hanı ve Moldovancı Ali Paşa bu orduları geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Ancak Turla nehrinin kuzeyinde yapılan savaşta nehir sularının kabarması nedeniyle destek alamayan Osmanlı ordusu bozguna uğramıştır (Eylül 1769). Daha sonra Hotin düşmüş ve Ruslar Osmanlı Devleti'ne karşı Kafkas cephesini açmışlardır. Böylece Osmanlı ordusu ertesi yıl yapılan seferlerde "Kartal" denilen yerde bir mağlubiyet daha almıştır. Aynı sene bir Rus filosu, Osmanlı'yı Mora ve denizde işgal etmek için harekete geçerek Mora sahillerindeki Rum Ortodoks ahaliyi kışkırtmaya başlamıştır. Bu bölgedeki ayaklanmalar kara ordusunca bastırılmış ancak Rus ordusunun denizdeki faaliyetleri engellenememiştir. Kaptan-ı Derya Hüsameddin Paşa komutasındaki bir Osmanlı donanması Rus filosu ile yaptığı bir çatışmadan sonra çekildiği

¹⁰⁵ BOA, CEV. HAR. 6147 (M. 13.12.1770).

¹⁰⁶ Baykal, *a.g.m.*, 1940/41, s.154.

Çeşme limanında demirliyen hiçbir mukavemet göstermeden imha edilmiştir (6 Temmuz 1770).¹⁰⁷

Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetlerle savaşa devam etmesi, Lehistan'la olan ilişkilerini istediği şekilde yürütmesine olanak vermemiştir. Bar Konfederasyonu'na katılan Leh kıtaları, Lehistan'dan sürüldükten sonra Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş, aktif bir şekilde Osmanlı-Rus savaşına katılarak Ruslara karşı büyük yararlılık göstermişlerdir. Bu kıtaların büyük bir kısmı Varna'da ikamet etmekteydi ve başlarında Michail Krasinski ve Joachim Potocki gibi isimler bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti bu Leh kıtalarına para ile yardımda bulunmuştur.¹⁰⁸ 2 Kasım 1770 tarihli, Lehçe yazılan ve Krasinski ve Potocki tarafından imzalı ve mühürlü olarak verilen belgede, Varna'da ikamet eden Lehlilerin 1770 Eylül ayı için, günlük 150 kuruş olmak üzere yirmi dokuz günlük 4350 kuruş istedikleri belirtilmektedir.¹⁰⁹

Lehli vatanseverlere yardım eden Osmanlı Devleti savaşın ilerleyen yıllarında çok kan kaybetmiştir. Savaşta mağlup olduğu sıralarda Rusya, Prusya ve Avusturya arasında 1772 Temmuzunda Petersburg'da Lehistan'ın ilk paylaşımı kararlaştırılmış, müttefik kuvvetler Lehistan'a asker sevk ederek Varşova'ya girmişlerdir. Aralarında paylaştıkları yerlerin kendilerine bırakıldığını onaylatmak için Leh kralına ve Diyet meclisine baskı yapmışlardır. Diyet meclisi onayı bir sene boyunca geciktirmeye çalışmışsa da sonunda paylaşımı onaylamak zorunda kalmıştır. Bu paylaşımına göre Rusya,

¹⁰⁷ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk; Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev:Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 150-164.

¹⁰⁸ Kurat, *a.g.m.*, 1936, s. 313.

¹⁰⁹ BOA, CEV. HAR. 712 (M. 4. 10. 1770).

Litvanya'nın bir kısmını, Prusya Danzig (Gdańsk) ve Torun hariç olmak üzere Lehistan Prusyası'nı ve Avusturya da Galiçya bölgesini almıştır.¹¹⁰

Rusya topraklarını genişlettikten sonra Don Kazaklarının isyanı sonucu mali sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti de savaş boyunca başarısızlıklar yaşayınca her iki taraf da barış talep etmek zorunda kalmış ve müzakereleri başlatmışlardır. Müzakerelerin devam ettiği günlerde, Rus savaşlarının tüm acılarını yaşayan III. Mustafa Ocak 1774'te vefat etmiştir. Yerine geçen I. Abdülhamid devrinde Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir vilayet olan Kırım'a bağımsızlığını kazandırmıştır. Böylece Kırım Rusya'nın müdahalesine açık hale gelmiştir. Ruslar istedikleri yerde Konsolosluk açma hakkına sahip olmakla Osmanlı Devleti'ni karıştırmak için büyük bir fırsat kazanmış oldular. Yine Karadeniz'de elde ettikleri denizcilik hakları da Karadeniz'i bir "Türk gölü" olmaktan çıkarmıştır.¹¹¹

Osmanlı Devleti, Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşmasını yaptığı sırada Prut Antlaşması'nda da yer aldığı gibi, Rusya'nın Lehistan'a müdahalesini engelleyecek madde koydurmak istemiş ve bu yüzden antlaşmanın süresini uzatmıştır. Ancak Leh tarafından bu konuya dair herhangi bir haber gelmediğinden Osmanlı Devleti, Rusya ile anlaşmaya oturmuş bu konu anlaşma metninin dışında kalmıştır. Bu anlaşmaya göre; Osmanlı Devleti'nin daha önce Rusya ile imzaladığı, Prut Antlaşması da dâhil bütün anlaşmalar fesh edilmiş, iki ülke arasında Küçük Kaynarca Antlaşmasının maddeleri geçerli sayılmıştır.

¹¹⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 362.

¹¹¹ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev: Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2006, s. 10.

Dolayısıyla daha önce Prut Antlaşmasında da yer alan Lehistan'ı himaye edici maddeler bu anlaşmada geçersiz sayılmıştır.¹¹²

Sonuç olarak Rusya'nın galibiyetini getiren savaş süreci, hem Osmanlı Devleti ve hem de Lehistan için büyük yıkımların olduğu bir dönem olmuştur. Osmanlı Devleti, her ne kadar Rusya ile savaşarak Lehistan'ın uğradığı paylaşımı engellemeye çalışmışsa da bu konuda başarılı olamamıştır.

II.1. 2. 1772'den Sonra Osmanlı-Leh Elçilik Faaliyetleri

1775 yılında Osmanlı elçisi Abdülkerim Paşa, kâtabi Nahifi Mehmed Efendi ile birlikte Osmanlı ve Rusya arasında yenilenen antlaşmayı onaylama göreviyle Rusya'ya gönderilmiştir. Yolculuk sırasında, Osmanlı elçileri Lehistan'ın doğu topraklarından geçerken, Lehlilerle ilişki kurmalarını önlemek amacıyla, bir Rus muhafız takımı sürekli yanlarında bulunmuştur. Buna rağmen Osmanlı elçileri kimi Lehlilerle görüşebilmişlerdir ancak görüştükleri Lehliler de Rus taraftarı olan soylulardır. Elçiler bu durumu fark etmişlerdir ve raporlarını buna göre hazırlamışlardır. Raporlarına göre Lehistan toprakları içindeki her kaza ve şehirde Rus askerleri bulunmaktaydı. Buldukları yerlerde “*Burada misafiriz. Bu bölge bizim yönetimimiz altında değildir.*” şeklinde konuşmuşlardır. Ancak buna rağmen tutuklamalar, cezalar, karakollardaki atamalar, savunma ve koruma gibi işler Rusların kontrolünde gerçekleşmiştir.¹¹³

¹¹² BOA, A.DVN. DVE (8) 169 / 35 (M. 1776).

¹¹³ Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 31.

Lehistan'ın paylaşımından sonra Ruslar, Lehistan'ın geri kalan kısımlarını da parçalamak isteyerek her yönden Lehlilere karşı müdahalelerini arttırmışlardır. Bu durumdan rahatsızlık duyan bazı Leh vatandaşları farklı ülkelere göç etmişlerdir. Göçlerin bir kısmı Osmanlı topraklarına olmuştur. Bu tarihlerde Lehistan'dan Selanik sancağına üç yüzden fazla Yahudi gelmiş ve buralara yerleşmişlerdir.¹¹⁴ Yine ilerleyen tarihlerde Hotin muhafızından gelen bir haberde, Hotin ve Boğdan taraflarına yüz elli kadar Yahudi ailenin geldiği bildirilmiştir.¹¹⁵

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bağımsızlıklarına darbe vurulan Lehlileri manen takviye için Osmanlı vezir-i azamı tarafından Lehistan başvekiline bir mektup gönderilmiştir. Gönderilen mektupta Leh hükümeti tarafından bir elçi gelirse Osmanlı Devleti'nin onun kabul edeceği bildirilmiştir. Bu tekliften memnun kalan Lehistan Kralı Poniatowski, aradaki dostluğu ve ticari ilişkileri tekrar kurma niyetinde olduğunu belirten bir mektup ile 1776 yılında Osmanlı Devleti'ne Flemenk kökenli Karol Boskamp Lasopolski adında bir elçi göndermiştir.¹¹⁶ Elçinin gönderiliş amaçları arasında tahta yeni çıkmış olan I. Abdülhamid'i tebrik etme de vardır. 9 Ekim 1776'da Varşova'dan hareket eden elçi, 12 Şubat 1777 tarihinde İstanbul'a varmıştır. 14 Nisan 1777 tarihinde Sultan tarafından törenle kabul edilmiştir. Kabulünde hazır bulunan elçilik mensuplarından ressam Kamsetzer törenden bir sahneyi çizmiştir. Elçilik heyeti Beyoğlu'nda birkaç binaya yerleşip 1778 yılına kadar İstanbul'da kalmıştır. Bu elçiliğin neticesinde Karlofça ve daha önce akdedilmiş dostluk ve iyi komşuluk antlaşmaları bir kez daha tasdik edilmiştir. Ayrıca ticaret, hudut ve tazminat gibi başkaca meseleler de bu arada halledilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁴ BOA, CEV. DAH. 4779 (M. 04.10.1777).

¹¹⁵ BOA, HAT. 1358 / 53375 (M. 22.10.1786?).

¹¹⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt VI, s. 196.

¹¹⁷ Reychman, *a.g.e.*, 1964, s. 16.

Rusya yeni bir diplomatik kanal açacağı düşüncesiyle, Lehistan'ın bu diplomasi trafiğini, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı planlamıştır. Bu yüzden İstanbul'daki Leh elçiliğinin faaliyetlerine engel olmamış ve karşı koymamıştır.¹¹⁸

Leh kralının İstanbul'a elçi gönderdiği sırada Sultan I. Abdülhamid de tahta çıkışını bildirmek için Lehistan'a bir elçilik heyeti göndermiştir. Başında, Seyyid Numan Bey'in orta elçi olarak görevlendirildiği elçilik heyeti, 1777 yılında yanına bir takım eşya da alarak yola çıkmış, Lehistan'da bir sene kaldıktan sonra 1778 yılında memlekete geri dönmüştür.¹¹⁹ Numan Bey'in maiyeti Varşova'da "Kırmızı Saray"da kalmış bu olay Varşovalıların hatırlanmasından silinmemiştir. Numan Bey, Lehistan'a güzel hediyelerin yanı sıra güzel bir Arap atı, kıymetli kumaş, tütün ve kahve götürmüştür. Lehistan kralı tarafından Sultana götürülmek üzere Türkçe bir yazı ile süslenmiş porselen bir masa takımı Numan Bey'e teslim edilmiştir. Bu masa takımı günümüze kadar Topkapı Saray Müzesinde muhafaza edilmiştir. Aynı şekilde, elçi Boskamp da Sultana Osmanlı melodileri çalan bir saat, altın bir kutu, porselen eşya, Vezire ise kıymetli at koşumu, elmaslarla süslenmiş bir altın saat gibi hediyeler getirmiştir. Ayrıca Babıâli yüksek makamlarına da benzer hediyeler gönderilmiştir.¹²⁰

Leh kralının desteğiyle İstanbul'da Doğu dillerini öğretmek amacıyla, Lehistan Doğu Dilleri Okulu açılmıştır. Bu okulun amacı doğu dillerini bilen çevirmenler yetiştirmektir.¹²¹ Okulda Osmanlı diplomasisinin özellikleri ve hukuk kaidelerini içeren dersler okutulmakta ve öğretim kurulu Türk hocalardan ve tecrübeli tercümanlardan

¹¹⁸ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 165.

¹¹⁹ BOA, CEV. HAR. 5954 (M. 05.05.1777); BOA, CEV. HAR. 5728 (M. 02.01.1778).

¹²⁰ Reychman, *a.g.e.*, 1964, s. 17.

¹²¹ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 165.

oluşmaktaydı. Lehistan'ın doğudaki diplomatik kurumları için, iyi bir kadronun oluşturulmasında bu okulun önemli bir rolü olmuş, Lehistan bağımsızlığını yitirene kadar varlığını devam ettirmiştir.¹²²

Elçi Boskamp İstanbul'dan ayrıldıktan sonra ticari ilişkiler, elçi görevini gören Lehli temsilciler tarafından yürütülmüştür. Bunlar; 1778-1780 yılları arasında Antoni Dzieduszycki, 1780-1785 yılları arasında dragoman Stanisław Pichelstein ve 1785-1790 yılları arasında “maslahatgüzar” ünvanı ile Kajetan Chrzanowski'dir. Osmanlı Devleti'nin ise o dönemlerde Lehistan'da daimi diplomatik temsilcileri bulunmaktaydı. Ancak böyle temsilciler bulunmadığı zamanlarda onların görevlerini, La Roche ve Saul isimli Boğdan ve Eflak temsilcileri gerçekleştirmişlerdir.¹²³ Bu temsilciler, mensup oldukları devletin vatandaşlarını korumuş ve resmi işlemlerini görerek gerekli olan yazışmaları sağlamışlardır. Bunun dışında Osmanlı Devleti bu temsilciler aracılığıyla Lehistan'daki siyasal gelişmeleri izlemek, dışa yansıtmadıkları iç durumlarını öğrenmek ve ona göre politika belirlemek için çoğunlukla Eflak ve Boğdan gibi bağlı memleketlerin bünyesinde bulunan casuslardan¹²⁴ bilgi almıştır.¹²⁵ Lehistan'a gönderilen casuslar; 1785 yılında Osmanlı Devleti'nde taun (veba) hastalığı çıktığı için Lehistan yönetiminin ülkeye giriş çıkışları yasakladığını belirtmişlerdir. Ayrıca yine bu tarihlerde Rusya'nın Lehistan içlerine gittikçe daha da sokulduğu casuslardan gelen haberler arasındadır.¹²⁶ Bunun yanında gönderilen casusların her zaman başarılı oldukları söylenemez. Öyle ki Boğdan Voyvodası; Varşova'da bulundurduğu casusların bir müddetten beri raporları gelmediğinden

¹²² Reychman, *a.g.e.*, 1964, s. 16.

¹²³ Reychman, *a.g.e.*, 1964, s. 17.

¹²⁴ Osmanlı Devleti için Avrupa'da casusluk faaliyetlerinde bulunan kişiler genellikle Yahudilerden ve özel olarak yetiştirilmiş Hıristiyanlardan seçilmekteydi. “Martalos” adı verilen bu casuslar, özellikle Avrupalı güçlerin askeri durumları ve savaş teknikleri konusunda Osmanlı Sarayı'na bilgi aktarmaktaydılar. Abdülkadir Özcan, “Türk Devletlerinde Casusluk”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt VII, s. 168.

¹²⁵ BOA, C. MTZ. 887 (M. 29.12.1787).

¹²⁶ BOA, HAT. 17 / 764 (M. 02.11.1785?).

yakalanmış olabileceğini ve güçlük dolayısıyla geri dönemediklerini düşünerek Osmanlı Devleti'ne bilgi vermiştir.¹²⁷

Bu anlamda başka bir istihbarat kanalı da basın olmuştur. Osmanlı Devleti Lehistan'daki gelişmelerden haberdar olmak için gazetelerden faydalanmıştır. Belirli dönemde Lehistan'dan Osmanlı Devleti'ne gazete gelmiş ve bu gazeteler elçilik tercümanları tarafından çevrilerek saraya bildirilmiştir.¹²⁸

Lehistan'da olup bitenleri öğrenmeye çalışan Osmanlı Devleti, Lehlilerin ülkeye yaptıkları giriş çıkışları da kontrol altına almıştır. Özellikle İstanbul'a gelen tüccar ve soylu Lehliler; ahitname şartları gereğince memleketlerine dönecekleri zaman, Osmanlı yönetiminden kullanacakları yolu da belirterek izin almışlar ve o şekilde ayrılmışlardır.¹²⁹ Genellikle Lehistan'a giderken kullanılan güzergâh, Zıştovi-Vidin yolu veya Eflak yoludur.¹³⁰ Bunun yanında görevi bittiği için memleketine dönmek isteyen bir Leh elçisi; eşyalarının arabayla taşınması mümkün olmadığından, kayıklara yükleterek deniz yoluyla önce Kalas'a daha sonra Fokşan'a ve oradan da kara yoluyla Lehistan'a götüreceğini bildirmiştir.¹³¹

II.2. İkinci Parçalanma Süreci

1773'te kurulan Bölünme Sonrası Diyeti (Porozbiorowy sejm) Lehistan'ın paylaşıldığını tasdik etmiş, bir dizi yenilik getirmiştir. Kralın yetkilerini sınırlayarak 18

¹²⁷ BOA, HAT. 10 / 327 (M. 07.03.1783).

¹²⁸ BOA, A.DVN. DVE (8) 170 / 64. (M. 13.04.1791).

¹²⁹ BOA, A.DVN. DVE (8) 170 / 98 (M. 30.09.1784); BOA, A.DVN. DVE (8) 171 / 9 (M. 1786).

¹³⁰ BOA, A.DVN. DVE (8) 171 / 33 (M. 29.01.1790); BOA, A.DVN. DVE (8) 171 / 47 (M. 15.09.1791).

¹³¹ BOA, A.DVN. DVE (8) 171 / 79 (M. 16.10.1792).

senatör ve 18 vekilden oluşan Sürekli Konsey'i (Rada Niestajęca) kurmuştur. Bu diyetin aldığı en olumlu karar, KEN'i (Komisja Edukacji Narodowej) yani Ulusal Eğitim Komisyonu'nu kurmak olmuştur.

Ulusal Eğitim Komisyonu, Avrupa'nın ilk devlet eğitim bakanlığı olarak Lehistan'da 1773 yılında kurulmuştur.¹³² Komisyonun kurulmasının birkaç yıl öncesinde Lehistan'daki Rus hâkimiyetinden kaçan Lehli reformcular; görüşleri açısından Jean Jacques Rousseau'yu ve eğitim hakkındaki bütün önemli bölümleri içeren eseri "*Consideration sur le gouvernement de la Pologne*"u (1769) incelemişlerdir. Rousseau, eserinde tüm var olan kurumların yerine tek ve birleşik bir eğitim sistemi yaratılmasını önermekteydi. Bu düşüncesinden yola çıkılarak Ulusal Eğitim Komisyonu kurulmuş ve son kralı Stanisław August Poniatowski, ilk paylaşımın onaylanmasına karşılık Eğitim Komisyonu'nun onaylanmasını koşul olarak öne sürmüştür. Onaylanmasından sonraki yirmi yıl boyunca Ulusal Eğitim Komisyonu, Lehistan'ın tamamen yıkılmasına kadar iki yüz dünyevi okul açmıştır.¹³³ Yeni öğretmenler eğitilmiş, eski Cizvitler tarafından Lehistan dili ve edebiyatı konusunda ve bilimsel konularda modern dillerde okul kitapları yazılmıştır. Bu komisyonun çatısı altında yapılan faaliyetler, parçalanmaya tepki olarak yapılmış ve bütün bunlarla bağımsızlık duyguları aşılansarak, yabancı işgaline karşı bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Lehistan 1795 yılındaki üçüncü parçalanmayla tamamen yıkıldıktan sonra Ulusal Eğitim Komisyonu kapatılacak, fakat ideallerinin beslendiği kültür yaşamaya devam edecekti.¹³⁴

¹³² R. Szeleter, "Europe's First Ministry of Education and the Problem of the Supply of Teachers", *British Journal of Educational Studies*, Vol. 22, No: 2, 1974, s. 182.

¹³³ Davies, *a.g.e.*, s. 655.

¹³⁴ Szeleter, *a.g.m.*, s. 188.

1787 yılında, Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti ile savaşmaya başlamıştır. Rusya ve Prusya arasındaki sıcak ilişkiler de soğumaya yüz tutmuş, Rusya'yı zayıflatmak amacıyla, Lehistan'daki Rusya karşıtı hareketlere, Prusya destek vermeye başlamıştır. Bu uluslar arası karışıklıktan yararlanmak isteyen Lehistan kralı, hemen orduyu güçlendirmeye ve vergi reformunu düzenlemeye girişmiştir. Bu amaçla, dört Yıllık Diyet'i (Sejm Czteroletni) göreve çağırmıştır. Bu Diyet'te belli başlı üç görüş temsil edilmekteydi. Meclis başkanı Stanisław Małachowski, Ignacy Potocki, Hugo Kołłątaj, Adam Czartoryski gibi isimlerin oluşturduğu vatanseverlerin (patrioci) amaçları, yönetimi güçlendirmek, orta halli soyluların ve kent soyluların rollerini genişletmek, orduyu büyütme, daha önceden kurulan Sürekli Konsey'i fesh etmek, Prusya ile yakınlaşarak Rusya'nın egemenliğinden sıyrılmaktı. Kralın ve saraylıların içinde bulunduğu grup ise (królewski-dworski), kralın iktidarını güçlendirmek ve Rusya'nın desteğindeki orduyu genişletmek arzusundaydı. Ksawery Branicki, Seweryn Rzewuski, Szcześny Potocki gibi isimlerin oluşturduğu üçüncü grupsa (hetmańskie), daha tutucu bir tavır içinde, reformlara ve magnatların (soyluların) öneminin azalmasına karşıydılar. "Altın özgürlüğü" savunuyorlar ve kralın yetkilerinin artmasını istemiyorlardı. Bu Diyet, Lehistan'ın çehresine değiştirecek pek çok reforma imza atmıştır. Bu reformların en önemlisi, hazineye para kazandırmak adına vergi sisteminde yapılan düzenlemelerdi. Buna göre soylulardan ve ruhban sınıfından da vergi alınacaktı. Böylece ordu, yüz bin kişiye kadar genişletilebilecek, güçlü bir orduya sahip Lehistan, Rus ordusundan ülkeyi terk etmesini talep edebilecekti.

1791 yılı başından beri kral ve taraftarlarıyla çalışan vatanseverlerin hazırladığı reform paketi, herkesin, özellikle de soyluların hoşuna gitmemiştir. Ne var ki, bu işin bir an önce bitirilmesi gerektiğinin bilincinde olanlar 3 Mayıs 1791'de paskalya bayramı

münasebetiyle meclisin boş olmasından yararlanarak yeni bir anayasa ilan etmişlerdir. Bu anayasanın temelinde, Fransız Devrimi'nin tohumlarını aramak gerekmektedir. Fransa'daki olaylar, Avrupa'da genel bir merakla yol açmıştır. Yabancı gazete ve dergiler sürekli olarak Fransa'dan haberler aktarmaktaydı. Varşova Gazetesi 23 Mayıs 1789 tarihinden başlayarak her sayısında Versailles'dan bir mektup vermekteydi. 1790 yılına gelindiğinde İnsan Hakları Bildirisi, çeşitli dillere çevrilmiş bir halde, liberalizmin bir çeşit kutsal kitabı olmuştur. İşte bütün bunlarla 1791 yılında Lehistan'da 3 Mayıs Anayasası hayat bulmuştur. Bu anayasada, Amerika Anayasası'ndaki gibi yasama, yürütme ve yargı organlarının dengeli çalışmaları ve birbirlerini denetlemeleri geçerli olmuştur. Yasama hakkı, yönetimin en büyük organı Diyet'e aitti. Yürütme, beş kişilik bakanlar kurulu eşliğinde kral tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu bakanlar kurulu, hazineden, iç işlerden, ordudan, polis teşkilatından ve KEN'den (Ulusal Eğitim Komisyonu) sorumluydu. Yargıya bağlı mahkemeler ise, özerkti.¹³⁵ Montesquieu'nun güçler ayrılığı doktrininin örnek alınması noktasında, döneminde oldukça önemli bir gelişme sayılmış; yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirini kontrol etmesi esas alınmıştır.¹³⁶ Bu anayasanın kararıyla, liberum veto fesh edilmiş ve kralın yaşlı bir bekâr olmasına rağmen krallığın ırsi olduğu ilan edilmiştir. Eskiden yalnızca soylulara ait olan oy hakkı burjuvaziye de tanınmış, köylüler, dışında bırakıldıkları kamu hukukunun içine dahil edilmişlerdir. Bu anayasa; Stanisław Małachowski, Ignacy Potocki, Hugo Kołłątaj ve Adam Czartoryski gibi isimler tarafından yaratılıp, Fransa'daki benzerinden dört ay önce, Avrupa'da kendi türünde çıkartılan ve yayımlanan ilk anayasa olmuştur. Avrupa'daki basın da bu hareketi destekleyip farklı yorumlarda bulunmuştur. Londra'da Edmund Burke, "*Üç Mayıs Lehistan Anayasası muhtemelen insanlığa şimdiye kadar bağışlanan en saf kazançtır.*" şeklinde, Hollanda'daki

¹³⁵ Yüce, *a.g.e.*, s. 53-54.

¹³⁶ Jerzy Lukowski, "Recasting Utopia; Montesquieu, Rousseau and the Polish Constitution of 3 May 1791", *The Historical Journal*, Vol. 37, No:1, 1994, s. 75.

Leyden Gazetesi ise; “Eğer bu yüzyılda, mucizeler varsa, bunlardan biri de Lehistan’da gerçekleşti.” şeklinde yorum yapmıştır.¹³⁷

Diyet tarafından yapılan reformlar, en sonunda da çıkarılan anayasa magnatların sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Bunun için krala çok yakın olan magnatlar bile bakanlar kurulunda görev almak istememişlerdir. Bu muhalefet kampının başında, gerçekleştirilen reformların “altın özgürlüğün” elden gitmesi anlamına geldiğini düşünen K. Branicki, S.Rzewuski ve Lehistan’ın en zengin magnatı S. Potocki vardı. Bu üç büyük magnat Osmanlı seferinden yeni dönmüş olan Katerina’dan yardım istemişlerdir. Çariçe de zaten uzun zamandır Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlar yüzünden ihmal ettiği Lehistan’ın güçlenmiş olması endişesini taşıyordu. 1792’de bir karşı konfederasyon akdini yukarıda adı geçen magnatlar, Petersburg’ta imzalamışlardır. Targowica’da ilan edilen bu akde göre 3 Mayıs anayasası, Fransız devrimi örnek alınarak yapıldığından, soylu sınıfı yok etmek isteyen bir anayasaydı ve derhal fesh edilmesi gerekmektedir. Bu ortamı fırsat bilen Rus kuvvetleri Ukrayna ve Litvanya’dan Lehistan’a girmişlerdir. Prusya da Lehistan’ın batı bölgelerine asker sevk etmiştir.¹³⁸ Yüz bin kişilik Rus ordusu, iyi yetiştirilmiş ve savaş deneyimi olan subayların yönetimindeydi. Lehistan ordusu ise çok daha az sayıda ve deneyimsiz bir orduydü. Kralın yeğeni Józef Poniatowski ve Amerika Savaşları gazisi Tadeusz Kościuszko tarafından komuta edilen acemi Lehistan ordusu kendini üstün bir şekilde temize çıkarabilmiştir. 18 Haziran 1792’de Podolya’daki Zielence’de ustalık bir zafer kazanılmıştır ancak bundan bir ay sonra Lehistan Ukrayna’sına giren Rus güçlerine Prusyalılar da katılınca, Leh ordusu fazla direnememiştir. Leh kralının da Rusya destekli Targowica Konfederasyonu’na katılmasıyla Leh mücadelesi çözüme uğramıştır. Stanisław

¹³⁷ Davies, *a.g.e.*, s. 747

¹³⁸ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 288.

Poniatowski, 4 Ocak 1793'te St. Petersburg'da imzalanan İkinci Paylaşımın koşullarını kabul etmiş ve yürürlüğe koymuştur. Böylece 3 Mayıs Anayasası fesh edildi ve Lehistan ikinci kez Rusya ve Prusya arasında bölünmüş oldu.¹³⁹

Prusya; Gdańsk (Danzig), Torun¹⁴⁰ ve Büyük Lehistan bölgesini Rusya ise Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı ilhak etmiştir. (Bkz. Harita-4.) İkinci paylaşımından sonra Gdańsk'ı ve batıdaki Poznan, Gniezno gibi zengin kentleri kaybeden Lehistan, ekonomik anlamda da özgürlüğünü kaybetmiş oluyordu. 1793'te Polonya devletinin son Diyet'i toplanmış ve Lehistan'ın ikinci bölünüşünü onaylamak zorunda kalmıştır. Bu Diyet'in katılımcısı vekiller, ikinci paylaşımı kabullenmek istemeyip sessiz kalmışlardır. Onun için bu Diyet'e "Dilsiz Diyet" (Sejm niemy) denmiştir. Ancak Rus kuvvetleri, toplantının yapıldığı binanın çevresini kuşatmış ve vekillerin sessizliğini ikrara yorumlamışlardır. Bu paylaşımından sonra, Lehistan ordusu 15 bin kişiye indirilmiştir.¹⁴¹

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'ya elçi olarak gönderilen Osmanlı devlet adamlarından Mehmed Emin Vahid Efendi, seyahati esnasında birçok yere uğramış ve oraların coğrafyaları ve sosyal olayları hakkında bilgi vermiştir. Vahid Efendi'nin uğradığı yerler arasında Lehistan da vardır ve Lehistan'ın ilk paylaşımından sonra 1776 yılında yapılan nüfus sayımında, 13.000.000 nüfusun sayıldığını belirtmiştir. Bu nüfusun; 2.700.000'i Avusturya tarafında, 2.900.000'i Rusya tarafında, 900.000'i Prusya tarafında ve 7.400.000 nüfusun da Lehistan'ın paylaşılmayan topraklarında yaşadığını aktarmıştır. On dört milyona yakın gelen bu rakamın içerisinde yaklaşık 1.000.000 kişilik Yahudi

¹³⁹ Davies, *a.g.e.*, s. 768.

¹⁴⁰ İkinci paylaşımına kadar İngiltere bu şehirleri (Gdańsk ve Torun), Prusya'nın alması konusunda Prusya'ya destek vermiştir. Bkz. BOA, CEV. HAR. 4264 (M. 30.11.1791)

¹⁴¹ Yüce, *a.g.e.*, s. 55.

nüfusun olduğunu kaydetmiştir. 1795 yılında ikinci paylaşımından sonra yapılan sayımda ise; Avusturya bölgesinde 5.130.000, Rusya bölgesinde 5.030.000 ve Prusya bölgesinde 4.100.000 nüfusun bulunduğunu belirterek, nüfusun 260.000 kadar arttığını gözlemlemiştir. Bunun nedenini, Lehistan'ın geniş ve bereketli topraklara sahip olması sebebiyle, buraya göçün olabileceği düşüncesine bağlamıştır.¹⁴²

II.2. 1. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşında Lehistan Meselesi

18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da dengeler değişmiş, egemenlik kurmak isteyen iki blok oluşmuştur. Biri; içinde İngiltere, Hollanda ve Prusya'nın da bulunduğu kuzey bloğu, diğeri de Fransa, Avusturya ve Rusya'nın bulunduğu güney bloğu. Rusya'ya karşı savaşan Doğu Avrupa devletleri kuzey bloğundan destek beklemişlerdir. Osmanlı Devleti ve Lehistan için dramatik olan bu dönem 1787 yılıyla başlamış her iki devlet için yeni politikalar geliştirilmiştir.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya, bir taraftan Osmanlı Devleti'nin eski gücünün kalmadığını anlayarak Kuzey Karadeniz kıyılarında, Kafkaslar'da ve Balkanlar'da yeni hareketlerde bulunmaya başlamış, diğeri taraftan da Osmanlı Avrupası'nda kendisi gibi yayılma amacıyla olan Avusturya ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bu politikalarla Osmanlı Devleti'ne Küçük Kaynarca'dan sonra ikinci büyük darbeyi vurmak istemiştir.

¹⁴² Erol Çağlar, *Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 36-37.

Bu amaçla II. Katerina, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile 1780 yılı Mayıs ayında Mohilef'te görüşmüş, bu görüşmede, Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması konusunu ele almış ve bir plan yapmışlardır. İki hükümdar bir yıl sonra da St. Petersburg'da bir araya gelmiş ve 1782 yılında Osmanlı Devleti'nin paylaşılma projesine son şeklini vererek aralarında bu konuda gizli bir anlaşma yapmışlardır. Rusya ile Avusturya'nın gerçekleştirdikleri bu anlaşmaya göre; eğer Osmanlı Devleti'ni bir savaşta yenecek olurlarsa, "Yunan veya Grek Projesi" adı verilen tasarılarını uygulayacaklardı. Buna göre Rusya; Özi, Aksu ve Turla (Dinyester) nehirleri arasındaki yerleri, ayrıca Akdeniz'deki bazı adaları alacak, Eflâk-Boğdan ve Besarabya Rusya'nın himayesinde özerk bir prenslik olacaktı. Diğer taraftan, İstanbul merkez olmak üzere Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacak ve başına II. Katerina'nın torunu Konstantin getirilecekti. Bunlara karşılık Avusturya ise, Küçük Eflâk, Belgrad, Orşova, Vidin, Niğbolu ve Hotin ile Venediklilerin elinde bulunan İstirya ve Dalmaçya'yı alacaktı. Venedikliler de verdikleri bu yerlere karşılık Mora, Girit ve Kıbrıs ile bazı adalara yerleşeceklerdi. Bunların yanı sıra, Avusturya, çıkacak bir Osmanlı- Rus savaşında, Rusya'ya yardım edecek ve Osmanlı Devleti'ni Küçük Kaynarca Antlaşması'nın şartlarına uymaya zorlayacak, bunda başarı sağlayamazsa bu savaşa Rusya'nın yanında katılacaktı.¹⁴³

Rusya, Doğu Avrupa konusunda aynı zamanda rakibi olan Avusturya'yı böylece ittifak yaparak yanına aldıktan sonra, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini daha da sertleştirecek hareketlere başlamıştır. Rusya'nın bu taciz hareketlerinden bıkan ve Ruslara karşı savaşma taraftarı olan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, bu duruma son vermek için harekete geçmiştir. Bu amaçla Rus elçisine, 27 Temmuz 1787 tarihinde bir uyarı vererek

¹⁴³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s.521-522.

Rusya tarafından kabul edilmesini istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu uyarısı, Rusya tarafından reddedilmiş, bunun üzerine Osmanlı-Rus ilişkileri daha da gergin bir hale gelmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'ni kışkırtan ve endişelendiren girişimlerini sürdürmüştür. Bu gelişmeler üzerine; 1783 yılında Rusya'nın almış olduğu Kırım'ı kurtarmak ve Avusturya ile Rusya arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması için yukarıda bahsedilen antlaşmanın yürürlüğünü önlemek için Fransa ve İngiltere'nin de teşvikiyle Osmanlı Devleti Rusya'ya 19 Ağustos 1787 tarihinde savaş açmıştır. Bundan bir süre sonra da, Avusturya, 9 Şubat 1788'de Osmanlı Devleti'ne bir nota göndermiş ve Rusya ile beraber savaşa katıldığını bildirmiştir. Böylece Osmanlı Devleti kendini iki cepheli bir savaşın içinde bulmuştur.¹⁴⁴

Lehlilerin hem vatanlarını korumak hem de Osmanlı Devleti sayesinde korunan bağımsızlıklarını kaybetmemeleri için savunmaya girişmeleri ve bu savaşa katılmaları beklendiyse de bu gerçekleşmemiştir.¹⁴⁵ Hatta daha savaşın başlarında Lehistan; Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı Leh topraklarından asker geçirmesine izin vermiştir, ancak aradaki dostluğa rağmen, Osmanlı Devleti'nin, Rusya'ya karşı asker geçirmesine izin vermemiştir.¹⁴⁶

Ülkelerin yaptıkları bütün hazırlıklardan sonra savaş, esas itibariyle 1788 yılının ilkbahar aylarında başlamıştır. Osmanlı Devleti, savaşın başlangıcında Avusturya kuvvetleri karşısında galibiyetler elde ederek üstünlük sağlamıştır. Ancak, 1788 yılı sonbahar aylarında bu üstünlüğünü kaybetmiş ve zor duruma düşmüştür. Rus cephesinde

¹⁴⁴ Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 17-18.

¹⁴⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt I, (Ed. Mustafa Güçlükol, Bilge Bozkurt) İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 299.

¹⁴⁶ BOA, HAT. 24 / 1217 (M. 11.10.1787?).

ise her ne kadar başlangıçta büyük bir Rus donanması Karadeniz’de fırtına yüzünden batarak bir avantaj sağladıysa da sonrasında büyük yenilgiler alınmıştır. Ruslar, 17 Aralık 1788’de stratejik önemi büyük olan Özi (Oçakov) kalesini ele geçirmişlerdir.¹⁴⁷ Bu sırada Osmanlı tahtında bulunan I. Abdülhamid; bu gelişmelerden duyduğu üzüntüden dolayı hastalanarak 7 Nisan 1789’da ölmüş, yerine yeğeni III. Selim (1789-1807) tahta geçmiştir.

Savaş sıcak bir şekilde devam ederken, 1788 yılında Prusya Lehistan’a, Rusya’ya karşı ittifak teklifinde bulunmuş, Rusya’nın Lehistan’daki egemenliği sarsılır düşüncesiyle, bu teklif Lehistan hükümetinin muhalefeti tarafından çok sıcak karşılanmıştır. Prusya bakanı Ewald Friedrich von Hertzberg’in Lehistan’a sunduğu teklif maddelerine göre; Osmanlı Devleti, Avrupa’da kalan diğer topraklarını muhafaza etme karşılığında Eflak ve Boğdan’ı Habsburglar’a bırakacaktır. Tuna Prenslükleri karşılığında Avusturya, 1772 yılında ilk paylaşımından elde ettiği Galiçya’yı Lehistan’a geri verecek, Lehistan da iyi hizmetlerinden dolayı Thorn (Lehçe; Torun) ve Danzig’i (Lehçe; Gdańsk) Prusya’ya verecektir. Bu teklif Osmanlı ve Leh ilişkilerini bozmamak için gizli tutulmuştur.¹⁴⁸

Bu arada III. Selim’in tahta çıkması; halk arasında, şehzadeliği sırasındaki olumlu tutum ve davranışlarından dolayı, Osmanlı Devleti’ni içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtaracağı düşüncesini yarattığından memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak, Osmanlı orduları, 1789 yılı yaz ve sonbahar aylarında düşman karşısında yine birçok yenilgi

¹⁴⁷ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 291.

¹⁴⁸ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 166.

almıştır. Ruslar, Akkerman'ı, Bender'i, Besarabya'yı, Avusturyalılar da Belgrad ve Semendre'yi ele geçirmişlerdir.¹⁴⁹

Böylece, III. Selim'in tahta çıkmasıyla, savaşın kaderinin Osmanlı Devleti lehine döneceği umulan 1789 yaz savaş harekâtı, birçok bozgun ve kayıplarla sona ermiştir. Cephelerdeki bu başarısızlıklar karşısında, Rusya ve Avusturya ile tek başına başa çıkamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, bu defa da yabancı devletlerle ittifak kurma yoluna gitmiştir. Bunlardan ilki İsveç ile (11 Temmuz 1789), ikincisi de Prusya ile (31 Ocak 1790) yapılmıştır.¹⁵⁰

II.2.1.1. Osmanlı - İsveç İttifakı (11 Temmuz 1789)

18. yüzyılın başlarından itibaren Rusya'nın, Karadeniz kıyılarına olduğu gibi Baltık Denizi kıyılarına da yerleşmek için çalıştığı ve buralarda oldukça başarı kazandığı belirtilmiştir. Bu da, Rusya'yı Osmanlı Devleti ile İsveç'in ortak düşmanı haline getirmiştir. Bu devletin, Avusturya ve Prusya ile birlikte, 18. yüzyılın sonlarına doğru Lehistan'ı aralarında paylaşması ve arkasından da 1787 yılında Avusturya ile birlik olarak Osmanlı Devleti'ne savaş açması, sıranın kendisine geldiğini anlayan İsveç'i endişelendirmiş, bunun sonucunda da İsveç Kralı III. Gustav, 1788 yılında Rusya'ya savaş ilan etmiştir.

İsveç, bu tarihlerde mali ve askeri yönlerden zayıf olmasına rağmen İngiltere'nin teşviki, para ve asker vaadine güvenerek Rusya'ya savaş açmıştı. Rusya buraya Lehistan'daki kuvvetlerinden sevk etmiş bunun sonucunda Lehistan'daki Rus

¹⁴⁹ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk; Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s. 178.

¹⁵⁰ Tuncer, *a.g.e.*, s. 18.

kuvveti zayıflamış ve ülke, baskıdan bir süre kurtularak rahat bir nefes almıştır. Çariçe'nin gözdesi olan Leh kralı Poniatowski, ordusunu ve siyasi otoritesini güçlendirme ümidiyle, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı savaşta Rusya'nın yanında yer almayı teklif etmiştir. Ancak aynı güçlü ordu Rusya'ya karşı da kullanılabilir korkusuyla bu teklif Çariçe II. Katerina tarafından ret edilmiştir.¹⁵¹ İsveç ve Rusya arasında savaş devam ederken İsveç; Rusya ile savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti'ne başvurarak, Rusları hem denizden hem de karadan meşgul ederek bir kısım kuvvetlerini ve donanmasını Baltık Denizi'nde kendi tarafında tutmuştur. Buna karşılık İsveç elçisi; İsveç'in Rusya'ya savaş açması halinde savaş boyunca sekiz bin, savaştan sonra da on yıl süreyle yılda üç bin kese akçe destek talebinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti de bunu olumlu karşılamıştır.

Nitekim İsveç'in 1788 yılında savaşa girmesi, Rusya'nın Baltık donanmasını Akdeniz'e gönderme girişimini durdurmuştur. Bu da, Osmanlı-Rus, Avusturya savaşının Akdeniz'e yayılmasına engel olmuş ve böylece Osmanlı Devleti Akdeniz'de güven içinde kalmıştır. Aynı zamanda Rusya'yı iki cepheli bir savaşı sürdürmek zorunda bırakmıştır.

Buna karşılık Rusya da, Danimarka'yı İsveç'in aleyhine savaşa kışkırtarak, onu iki cepheli bir savaşla sıkıştırmak istemişti. Ancak İngiltere ve Prusya'nın Danimarka'yı tehdit etmesi üzerine bu devlet İsveç'e savaş açmaktan çekinmiştir.

Olayların bu şekilde geliştiği sıralarda Osmanlı Devleti, Avusturya'nın da Rusya'nın yanında kendisine savaş açması üzerine mali sıkıntıya düştüğünden, İsveç'e vaat ettiği parayı verememiştir. Bu da ortak düşman Rusya'ya karşı iki devlet arasında

¹⁵¹ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 165.

yapılması düşünölen ittifak anlaşmasının görüşmelerini uzatmıştır. Ancak, ikisi için de gittikçe büyüyen Rus tehlikesi karşısında, 11 Temmuz 1789 tarihinde Osmanlı-İsveç İttifak Antlaşması imzalanmıştır.¹⁵²

Osmanlı-İsveç Antlaşması, Reisülküttap ile İsveç'in İstanbul elçisi tarafından hazırlanmıştır. Tamamı dört madde olan bu antlaşmaya göre: Osmanlı Devleti, İsveç'e savaşa devam etmesine karşılık yılda ikişer bin olmak üzere toplam yirmi bin kese akçe verecek; iki devlet Rusya ile ayrı ayrı antlaşma yapmayacak; barış görüşmelerinde, Rusya'nın eline geçen topraklarının kurtarılmasında birbirlerine yardım edeceklerdi.¹⁵³ Bu ittifak maddelerin tamamı görüldüğü gibi ortak düşman Rusya'ya karşı konulmuştur. İttifak, uzun zamandır Rus baskısı altında yaşayan Lehistan için önemli sayılabilecek ve bu noktada da Osmanlı-Leh ilişkilerine olumlu katkı sunabilecek nitelikte olmuştur.

Ancak, Osmanlı Devleti'nin yaptığı bu antlaşma; İsveç'in Rusya'ya karşı savaşlarda başarılı olamamasından ve Rusya ile 1790 yılında bir antlaşma imzalayarak savaştan çekilmesinden dolayı fazla bir yarar sağlayamamıştır.¹⁵⁴ Osmanlı Devleti, aynı tarihlerde, bu defa bir başka kuzey Avrupa devleti olan Prusya ile geniş kapsamlı bir ittifak antlaşması imzalamıştır.

¹⁵² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 544-546.

¹⁵³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 546.

¹⁵⁴ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 292.

II.2.1.2. Osmanlı - Prusya İttifakı (31 Ocak 1790)

Osmanlı Devleti'nin 1789 yılının yaz aylarında Rus cephesinde sıkıntılı durumlara düştüğü sıralarda, Prusya, Doğu Avrupa'da gittikçe büyüyen rakibi Rusya'ya karşı bazı önlemler almaya başlamıştı. Bu arada da Osmanlı Devleti ile İsveç'i bu devlete savaş açmaları için teşvik etmişti. Prusya'nın amacı, bir taraftan Rusya ve Avusturya'nın bölgedeki etkisini azaltmak, diğer taraftan da gelişmelerden yararlanarak Lehistan'dan pay elde etmektir. Bu nedenlerden dolayı Doğu Avrupa'da rakipleri olan Avusturya ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yaklaşmaya çalışmıştır.

Nitekim Prusya'nın İstanbul'daki elçisi, daha Aralık 1788'de Osmanlı Devleti'ne başvurarak, devletinin Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması yapmak istediğini, bu öneri kabul edildiği takdirde de, Prusya kralının güvenini sağlamak için bir senedin verilmesinin gerektiğini belirtmiştir. Yani Prusya, Osmanlı Devleti'ne karşılıklı esasına göre bir ittifak önermiştir.

Ancak Osmanlı tarihinde bir Hıristiyan devletle karşılıklı esasına göre antlaşma yapmanın örneği yoktu. Bu nedenden Osmanlı devlet adamları arasında, Prusya'nın ittifak önerisinin kabul edilip edilmemesi konusunda görüş ayrılıkları doğmuş ve tartışmalar başlamıştır. Nitekim görüşmeler sırasında Osmanlı yöneticilerinden oluşan bir grup, bir Hıristiyan devletle ittifakın meşru olmadığını belirterek, buna engel olmaya çalışmışlardır. Bunlara karşılık şeyhülislam da, bu itirazları çürütüp ittifakın yapılabileceğini ispat etmiştir. Bu da Prusya ile anlaşmak isteyen padişah III. Selim'i memnun etmiştir.

Sonuç olarak, 1789 yılında Osmanlı ordularının Rusya ve Avusturya cephelerinde uğradığı yenilgiler üzerine, Osmanlı Devleti, Prusya ile ittifak antlaşması yapmayı kabul etmiştir. Bunun üzerine iki devlet arasında görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni Rumeli Kazaskeri Aşir Efendi ile Reisülküttap Raşit Efendi, Prusya'yı da İstanbul elçisi Friedrich von Diez temsil etmiştir. Görüşmeler sonucunda da, 31 Ocak 1790 tarihinde Osmanlı-Prusya İttifak Antlaşması imzalanmıştır.¹⁵⁵

Tamamı beş madde olan bu antlaşmaya göre¹⁵⁶:

1. Avusturya ve Rusya kuvvetleri Tuna nehrinin güneyine geçecek olursa, Prusya Devleti, 1790 yılı ilkbaharında Avusturya ve Rusya'ya savaş ilan edecek ve bütün kuvvetleriyle karadan ve denizden Osmanlı Devleti'ne yardım edecekti. Buna karşılık Osmanlı Devleti de barış sırasında, eskiden Lehistan'a ait olup Avusturya'nın eline geçen Galiçya'nın Lehistan'a iadesine çalışacaktı.
2. Osmanlı Devleti ile Prusya arasında 1761 yılında yapılan ticaret anlaşması aynen yürürlükte kalacak, bundan sonra Prusya ticaret gemilerine, diğer dost devletlere olduğu gibi, Akdeniz'de kendi bayrağı altında serbestçe dolaşma hakkı tanınacaktı. Aynı zamanda, Osmanlı ülkesinde Fransa ve İngiltere'ye tanınmış olan ayrıcalık hakları (Kapitülasyonlar) Prusya için de geçerli olacaktı.

¹⁵⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 559-560.

¹⁵⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 310.

3. Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile barış yapmadıkça Prusya da savaşı bırakmayacak; buna karşılık, Prusya, İsveç ve Lehistan birlikte veya ayrı ayrı olarak Avusturya ve Rusya ile barış yapmadıkça Osmanlı Devleti de barışa yanaşmayacaktı. Diğer taraftan, barıştan sonra Avusturya ve Rusya; Osmanlı Devleti'ne, Prusya'ya, İsveç'e veya Lehistan'a saldırarak olursa, Osmanlı Devleti ile Prusya bu devletlere savaş açacaktı.
4. Prusya, yapılacak barış antlaşmasında Osmanlı Devleti'nin elinde kalan yerleri korumasında kefil olacak ve İngiltere, Felemenk, İsveç ve Lehistan devletlerinin de bu kefilliğe katılmasına çalışacaktı.
5. Barıştan sonra Osmanlı Devleti ile Prusya, Rusya veya Avusturya'dan birinin saldırısına uğrarsa, iki devlet aralarında yapacakları ittifaka dayanarak birbirlerine yardım edeceklerdi.

Görüldüğü gibi, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti ve Prusya arasında, Rusya ile Avusturya'ya karşı ittifak kurulmuştur. Ayrıca, doğrudan veya dolaylı olarak İngiltere, Felemenk, İsveç ve Lehistan devletleri de bu ittifakın ilgili tarafları haline getirilmiş, böylece ittifakın sınırları genişletilmek istenmiştir. Bir başka deyişle, bu ittifakla Rusya ve Avusturya'ya karşı Avrupa'da bir ortak cephe veya blok oluşturulması hedef alınmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti ve Prusya, bu antlaşmaya göre, savaşta ve barışta Rusya ve Avusturya'dan gelecek her türlü tehdit ve saldırıya birlikte karşı koymayı, bu amaçla da

birbirlerine karşılıklı olarak askeri ve diplomatik olanaklarıyla yardım yapmayı kararlaştırmışlardır.

Böylece, Osmanlı Devleti, savaş halinde bulunduğu Rusya ve Avusturya'ya karşı, bunların her ikisini de tehdit edebilecek ve zorlayabilecek bir başka Avrupa devletinin yardımını sağlamıştır. Buna karşılık Prusya da, rakibi olan iki komşu devleti, yani Rusya ve Avusturya'yı iki cepheli bir savaşa girmek zorunda bırakarak, onları kendisi için tehlike olmaktan çıkarma olanağına kavuşmuştur.

Yine bu ittifakla Osmanlı Devleti, tarihinde ilk defa olarak, bir Hıristiyan devletle karşılıklılık esasına göre bir antlaşma imzalamış, bu suretle de Avrupa diplomasisine ve ittifaklar dönemine girmiştir.

Bu yönleriyle önem taşıyan antlaşmanın imzalanması Osmanlı Devleti tarafından o günlerin zor koşulları içinde memnuniyetle karşılanmıştır. Prusya tarafından ise büyük bir başarı olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Prusya adına antlaşmayı imzalayan elçi Diez, bunu, bu antlaşma ile *“her Türk bir Prusyalı olmuştur”*, ifadesiyle belirtmiştir.

Bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti, bu antlaşmadan gereği gibi yarar sağlayamamıştır. Çünkü Prusya iki büyük ve güçlü komşusu Rusya ve Avusturya ile savaşa girmeyi göze alamamıştır. Bunda, Prusya'nın müttefiki olan İngiltere'nin, Rusya ile arasını açabilecek ve özellikle ticari çıkarlarına zarar verebilecek böyle bir ittifakı desteklemek için, Prusya'nın yanında yer almaması önemli rol oynamıştır.

Ancak Osmanlı-Prusya ittifakı, Osmanlı Devleti için Prusya'dan askeri bir yardımın fiilen sağlanmasını gerçekleştirmediyse de, sürmekte olan savaşın sona erdirilmesinde diplomatik yönden yardımcı olmuştur. Osmanlı-Leh ilişkilerine de katkı sunan bu ittifak; Lehistan'ın Osmanlı Devleti için önemini vurgulamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti, bu sıralarda güçsüz düşen Lehistan'ın arkasında olmuş ve parçalanma sırasında kaybettiği toprakları geri kazanma konusunda madde koydurarak, bu devlete destek olmuştur.

Bu ittifakın bir sonucu olarak Osmanlı Devleti Prusya ile görüşmelerini sıklaştırmış, ittifak gereği, ortak konularda birbirilerinin çıkarlarını koruyarak karşılıklı destekte bulunmuşlardır. İstanbul'da bulunan Prusya elçisi, meclis-i mükâlemede özellikle Lehistan'a dair böyle bir desteğin sağlandığını içeren bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre; Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı Lehistan ile ittifak kurma gayretine girmiştir. Leh kralının Rus taraftarı olması sebebiyle Lehistan'ın yüz binden fazla askeri bir kışkırtma ya da kandırmayla Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kullanılabilirdi. Kralın ve Rus çarîçesinin böyle bir planı hayata geçirmemeleri için, Lehistan'daki Prusyalı diplomatlar büyük çaba sarf etmiş ve bu planı bertaraf etmişlerdir. Bundan sonra Prusya; Lehistan'la ittifak kurmak istemiş hatta Prusyalı diplomatların daha etkili olabilmesi için Ruslara karşı, Leh sınırına 12.000 asker sevk etmiştir. Bu beklenmedik olumsuz duruma sadece Rusya değil Avusturya da maruz kalmıştır; Lehistan'dan hububat¹⁵⁷ alamayan Rusya'nın ihtiyacını mecburen Avusturya karşılamıştır. Prusya'nın Lehistan'daki bu hareketine karşı Avusturya da Macaristan'dan 50.000 asker çıkarıp Leh sınırına sevk etmiştir. Bu durum Osmanlı

¹⁵⁷ Lehistan'ın sahip olduğu hububat rezervleri Avrupa kıtasının sahip olduğu en zengin rezervlerdendir ve özellikle XVI. yüzyıldaki hububat üretimi ile Lehistan çok zengin bir hale gelmiştir. Bkz. Fernand Braudel, Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar, Cilt II, (Çev: M. Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara, 1993, s. 236.

Devleti'ne yaramıştır, çünkü Avusturya belirtilen miktardaki askeri, Osmanlı sınırından çekip göndermiştir.¹⁵⁸ Böylece Osmanlı Devleti rahatlamış, hiçbir kaybı olmadan lehine gelişen olaylara şahit olmuş ve bundan memnun kalmıştır.

Osmanlı Devleti ve Prusya arasındaki ittifakın kendisine kazanç sağladığını gören Leh kralı da daha sonra memnun kalmış ve bu memnuniyetini elçisi aracılığıyla Prusya'ya bildirmiştir.¹⁵⁹

II.2.1.3. Osmanlı-Lehistan İttifakı

Osmanlı Devleti bir taraftan savaşa devam ederken diğer taraftan da Rusya ve Avusturya'ya karşı, Lehistan'la ittifak kurmayı planlamıştır. İki devlet arasında yapılacak olan ittifakta, Lehistan'ın yer almasını istediği maddeler şunlardır¹⁶⁰;

- Rusya ya da Avusturya ittifakta bulunan devletlerin birine sefer düzenlemesi durumunda diğer devlet mağdur olan tarafa yardım edecek ve koruyacaktır.
- Tek başına Rusya ya da Avusturya'nın sefer düzenleme ihtimalinde değil, aynı zamanda ikisinin ortak sefer düzenlemesi durumunda da mağdur olan tarafta düşmanın bertaraf edilmesi için asker ve para yardımıyla bulunulacaktır.
- Osmanlı ve Lehistan'ın gerek bugün sahip olduğu ve kaybettiği ve gerek 1768 yılından önce sahip olduğu topraklar tekrar ele geçirilecektir. Kaldı ki, bundan önce Osmanlı Devleti'nin Prusya ile yaptığı ittifakta; Prusya'nın

¹⁵⁸ BOA, HAT. 1432 / 58617 (M. 29.08.1791).

¹⁵⁹ BOA, CEV. HAR. 788 (M. 18.10.1790).

¹⁶⁰ BOA, HAT. 270 / 15757 B (M. 09.09.1790?).

Lehistan'dan aldığı toprakların geri iade edilmesi ile ilgili bir madde yer almıştır.

- Rusya ve Avusturya'nın daha önce her iki tarafa da verdiği zararların ödenmesi istenecektir.
- Dört sene önce Lehistan Başvekili tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen mektupta ticaretle ilgili geçen maddeler¹⁶¹ gereği gibi düzenlenip Tarife denilen deftere kayıt olunacaktır.
- Meydana gelebilecek olumsuzlukları gidermek ve aracısız olan haberleşmeyi daha da kolaylaştırmak için, Osmanlı Devleti'nin dost ve müttefik olduğu diğer devletler gibi, Lehistan da İstanbul'da daimi elçi bulundurabilecektir.
- Osmanlı Devleti ve Prusya arasında yapılan ittifaka göre; Prusya, Lehistan ya da Osmanlı Devleti üzerine sefer düzenlenmesi durumunda diğer iki devlet mağdur olan tarafa yardım edecektir. Osmanlı ve Lehistan arasında yapılacak olan ittifaka bu madde de dâhil edilecektir.
- İttifakın yapılacağı sırada Lehistan'ın da görüşmelere kendi vekilin göndermesi ve tarafların, ittifakı tek başına yapmamaları garanti edilecektir.

Lehistan, Osmanlı Devleti ile ittifak şartlarını bu şekilde bildirmiştir. Ancak bu ittifakın yapılıp yapılmadığıyla ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. İttifak; genel olarak askeri içerikli olsa da, Lehistan Başvekili'nin mektubunda talep ettiği gibi Karadeniz'de

¹⁶¹ Bu maddeler genel olarak; Lehli tüccarın Osmanlı Devleti sınırları içinde ticareti serbest bir şekilde yapması, Tuna nehrinde seyr-i seferin serbest edilmesi, ambar ve depoların kiralanabilmesi ve sınır muhafızlarının engeline takılmadan ticari faaliyetlerin sürdürülmesini talep eden içeriktedir. BOA, HAT. 21 / 1020 (M. 30.04.1786).

ticaret serbestiyeti elde etmeye yönelik kazanımlar Lehistan'ın gerçekleşmesini beklediği noktalardır.

Osmanlı Devleti, bu ittifaklarla bir taraftan savaş halinde bulunduğu Rusya ve Avusturya'ya karşı diplomatik önlemler alırken, diğer taraftan da yeniden başlayacak savaş harekâtı için askeri hazırlıklarını sürdürmüştür. Bu sıralarda, 20 Şubat 1790'da, Avusturya İmparatoru II. Joseph ölmüş yerine II. Leopold tahta geçmiştir. Yeni İmparator, Osmanlı Devleti ile uzayıp giden savaştan memnun değildir. Çünkü bu savaş, Avusturya'nın bütün imkânlarını eritmiştir. Avusturya, Macaristan'da ve Slavların oturduğu yerlerdeki iç isyanlardan dolayı hayli sıkıntı yaşamıştır. Bunların yanı sıra, batısında yani Fransa'da 1789 yılında başlayan ve hızla gelişen ihtilal hareketleri Avusturya'yı gittikçe daha çok rahatsız etmekteydi. Bunların sonucu olarak Avusturya, kesin bir zafer kazanarak Osmanlı Devleti ile savaşa son vermek ve barış yapmak istemiştir.

Osmanlı kuvvetlerinin, 8 Haziran 1790'da Yergöğü'nde (Giurgu) Avusturyalıları yenmesiyle Avusturya karşısında büyük bir güç elde edilmiştir.¹⁶² Bu zaferden sonra da Avusturya barışa yanaşmak zorunda kalmıştır.

II.2.1.4. Osmanlı - Avusturya Barışı; Zıştovi Antlaşması (4 Ağustos 1791)

Yukarıda belirtildiği gibi Avusturya, bu sıralarda önemli iç ve dış problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Prusya, Osmanlı Devleti ile ittifak yaptıktan sonra, 1790 yılının Haziran ayında Rusya ve Avusturya sınırlarına kuvvet göndererek, bu devletleri tehdit

¹⁶² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 568.

etmeye başlamıştı. Bu durumda, Osmanlı Devleti karşısında Yergöğü'nde uğradıkları hezimet Avusturya'yı daha kötü duruma sokmuştur. Bunun üzerine Avusturya tahtına yeni çıkmış olan Toskana Büyük Dükası II. Leopold, doğrudan doğruya Prusya Kralı II. Fredrik'e başvurarak barış istemiştir. Görüşmeler Bohemya sınırlarına yakın Reichenbach'da, Prusya'nın müttefikleri İngiltere ve Felemenk temsilcilerinin de katılımıyla 27 Temmuz 1790'da bir antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Avusturya, bu savaşta Osmanlı Devleti'nden aldığı toprakları geri verecek, Rusya'ya hiçbir şekilde yardımda bulunmayacak ve Osmanlı-Avusturya savaşına son verilmek üzere bir ateşkesin yapılmasını kabul edecekti.¹⁶³ Antlaşmaya aracılık yapan devletlerin amacı, savaşın bitimi için hazırlanan bu anlaşmaya sadece Avusturya'nın değil aynı zamanda Rusya'nın da dâhil olmasıydı ancak şimdilik sadece Avusturya barışıyla sınırlı kalmıştır.¹⁶⁴

Reichenbach'dan sonra, antlaşma gereğince, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında barış görüşmeleri başlamış, 18 Eylül 1790 tarihinde Yergöğü Sahrası'nda Prusya'nın da aracılığıyla dokuz aylık bir ateşkes imzalanmıştır. Bundan sonra da Osmanlı Devleti'nin önerdiği Zıştovi'de 5 Aralık 1790'da barış görüşmelerine başlanmıştır.

Zıştovi barış görüşmesine Osmanlı Devleti, Reisülküttap Abdullah Birri Efendi'yi, Avusturya Baron von Herbert Ratkeal'ı, Prusya da İstanbul elçisi Lucchesini'yi temsilci olarak atamıştır. Bu temsilcilerin başkanlıklarındaki heyetler arasında yapılan barış görüşmeleri uzun ve çok çekişmeli geçmiştir. Avusturya, Osmanlı Devleti ile daha uygun bir anlaşma yapabilmek için görüşmeleri uzatmıştır. Hatta Haziran 1791'de görüşmeler kesilmiş, ancak Fransa'da ihtilalin meydana getirdiği gelişmeler üzerine Prusya ile

¹⁶³ Tuncer, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁶⁴ BOA, A. DVN. DVE. (8) 171 / 39 (M. 06.04.1791).

Avusturya'nın, Fransa'ya karşı aralarında Pilnitz Antlaşması'nı yapmalarından sonra, Zıştovi görüşmelerine yeniden başlanmıştır. Görüşmeler sonucunda, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 4 Ağustos 1791'de Zıştovi Barış Antlaşması imzalanmıştır. Tamamı on dört madde olan bu antlaşmaya göre¹⁶⁵:

1. Osmanlı Devleti ile Avusturya, savaştan önce yapmış oldukları bütün antlaşmaları karşılıklı olarak tanıyacaktı.
2. İki devlet, daha önce aralarında yapmış oldukları ticaret antlaşmalarının sağladığı ticaret özgürlüğünü ve ticari ayrıcalıkları kabul edecekti.
3. Osmanlı Devleti, Avusturya tüccar ve gemilerini Garp Ocakları korsanlarına karşı koruyacaktı; eğer bunlardan bir zarar gelirse, karşılığını ödeyecekti.
4. Belgrad kalesi, Bükreş ve bu savaşta işgal edilen diğer yerler Osman Devleti'ne geri verilirken, İrşova (Orşova) ve yöresi Avusturya'ya bırakılacaktı. Ayrıca Avusturya Rusya'ya açık ve gizli hiçbir yardımda bulunmayacaktı.

Böylece, Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında sürmekte olan savaş sona ermiş; Osmanlı Devleti, iki cepheli savaştan kurtularak, bütün dikkatini Rusya cephesine toplamıştır. Ancak, özellikle Avrupa'da meydana gelen

¹⁶⁵ Tuncer, *a.g.e.*, s. 19.

çok önemli olay ve gelişmelerin de etkisiyle, daha sonra onunla da barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.

II.2.1.5. Osmanlı - Rus Barışı; Yaş Antlaşması (10 Ocak 1792)

Osmanlı Devleti, Zıştovi Antlaşması'ndan sonra, bütün kuvvetiyle Rusya üzerine harekete geçmek için bazı önlemler almaya çalışmıştır. Bu arada, İsveç'in, müttefiki olan Osmanlı Devleti'ne haber bile vermeden, 1790 yılında Rusya ile anlaşmasından sonra, Baltık kıyılarındaki Rus kuvvetleri Osmanlı sınırlarına kaydırılmıştır. Bu durum, Rusları cephede daha etkili hale getirmiştir. Bunun için Osmanlı Devleti, Rusya'yı yeniden iki cepheli bir savaşa zorlamak ve böylece karşısındaki kuvvetlerin azalmasını sağlamak üzere, müttefiki olan Prusya'nın da Rusya'ya savaş açmasını istemiştir.

Osmanlı Devleti'nin Prusya'yı savaşa teşvik ettiği bu sıralarda ise, Rusya da Prusya ve İngiltere ittifakına karşı Osmanlı Devleti ile barış yapmak istemiştir. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne bir temsilci göndermiştir. Ancak bundan bir sonuç elde edilememiş ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bir taraftan Avusturya ile barış görüşmelerini sürdürdüğü 1790 yılı sonbahar aylarında Rusya, Osmanlı Devleti'ni tek başına barışa zorlamak için Besarabya'nın tamamını elde etmek amacıyla ve bütün kuvvetiyle hücumu geçmiştir. Bu hücum sonunda Rusya; 23 Ekim 1790 tarihinde İsmail Kalesi'ni ele geçirmiş, 1791 yılı yaz aylarında da askeri başarılar elde ederek, Kafkas cephesinde Anapa ve Soğucak gibi önemli

kaleleri işgal etmiştir.¹⁶⁶ Rusya; Osmanlı Devleti'nden aldığı bu yerlere ve daha önce paylaşımı sırasında Lehistan'dan kopardığı arazilere, iskân ettirmek üzere Bucak ve Boğdan memleketlerinden erkek ve kadından oluşan 20.000'e yakın bir nüfusu zorla getirerek buralara yerleştirmiştir.¹⁶⁷

III. Selim tahta çıktığı andan itibaren Ruslara karşı başarı elde etmek için çalışmıştır. Fakat savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişince, kura ile sadrazam tayin edilmiş olan Şerif Hasan Paşa azledilerek yerine Koca Yusuf Paşa Şubat 1791'de yeniden sadrazam atanmıştır. Koca Yusuf Pasa Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasında önemli rol oynamıştı. Yeniden onun sadrazamlığa getirilmesiyle, açmış olduğu bu savaflara yine kendisinin son vermesi düşünülmüştü. Ancak, başarılı ve onurlu bir barışın yapılabilmesi için bazı zaferler elde edilmesi gerekiyordu. Fakat özellikle 9 Nisan 1791'de yapılan Maçin Muharebesi'nden sonra, artık yeni bir zafer kazanma ümidi kalmamıştır. III. Selim, bu durum karşısında İngiltere, Prusya ve İspanya'nın da arabuluculuğuyla Rusya ile barış yapılmasına karar vermiştir.

Bu sıralarda ise, 1789 Fransız Devrim hareketinin kendi ülkelerine de sıçrayacağından korkan Avrupa monarşileri, derin bir huzursuzluk duymaya başlamış, bu şartlar altında savaşın devamını sakıncalı görerek, Rusya'yı savaşa son vermesi için ikna etmeye çalışmışlardır.¹⁶⁸ Bunun üzerine, II. Katerina da bir an önce Osmanlı Devleti ile barış yapmak istemiştir. Böylece iki tarafın barışa yönelmesi üzerine, 18 Ağustos 1791 tarihinde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sekiz aylık bir süre için, Kalas Mütarekesi

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Cilt V, s. 583-584.

¹⁶⁷ BOA, CEV. HAR. 4264 (M. 30. 11. 1791).

¹⁶⁸ Somçağ, *a.g.e.*, s. 98.

imzalanmıştır. Arkasından da, Kasım 1791'de, Yaş kasabasında barış görüşmelerine başlanmıştır.

Barış görüşmeleri, uzun ve çetin müzakerelerle yaklaşık iki buçuk ay sürmüştür. Sonuçta, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 10 Ocak 1792 tarihinde Yaş Barış Antlaşması imzalanmıştır. Tamamı on üç madde olan bu antlaşmaya göre¹⁶⁹:

1. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile ondan sonra imzalanan 1779 anlaşması, 1783'teki ticaret antlaşması ve 1784'te Kırım ile Taman'ın Rusya'ya bırakılmasını Kuban nehrinin sınır olarak kabul edilmesini esas alan anlaşma, yine eskisi gibi kalacaktı.
2. Turla (Dinyester) nehri, iki devlet arasında sınır olacak, bu nehrin sol tarafındaki bütün topraklar yani Boğ ile Turla arasındaki Özikırı ile Özi Kalesi Rusya'ya bırakılacak. Buna karşılık Rusya da, nehrin sağ tarafında işgal ettiği yerleri, yani Bender, Akkerman, Kili, İsmail Kalesi ile diğer kale ve şehirleri Osmanlı Devleti'ne iade edecekti.
3. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonradan yapılan anlaşmalarda Eflak ve Boğdan'a verilen haklar sürecekti.

¹⁶⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 332-333.

4. Osmanlı Devleti, Garp Ocakları korsanlarına karşı Rus ticaret gemilerini koruyacak, bunların zarar görmeleri halinde zarar ve ziyanlarını ödeyecekti.

Böylece, Yaş Antlaşması'nın da imzalanması ile 1787 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan, sonra da Avusturya'nın katılmasıyla genişleyen savaş fiilen ve resmen sona ermiş bundan sonra da Osmanlı ordusu, 3 Nisan 1792 günü İstanbul'a dönmüştür.

Görüldüğü gibi, 1787 yılında Osmanlı Devleti'nin, Rus baskısını ve isteklerini durdurmak ve Kırım'ı yeniden ele geçirmek üzere Rusya'ya savaş ilan etmesiyle başlayan 1787-1792 Osmanlı-Rusya ve Avusturya savaşı, dört yıl sürmüş ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle sona ermiştir.

Bununla beraber, uzun süren bu savaştan, özellikle Fransız İhtilali'nin Avrupa'da meydana getirdiği önemli olay ve gelişmelerden dolayı, Rusya ve Avusturya'nın toprak yönünden kazançları oldukça sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan, savaş öncesinde iki devletin aralarında kararlaştırıp uygulamaya koymak istedikleri "Grek Projesi" gerçekleştirilememiştir. Aynı zamanda, Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile ayrı barış yapması, Avusturya ve Rusya arasındaki antlaşmayı da yıkmıştır.

Bunlara karşılık Osmanlı Devleti'nin bu savaştaki kaybı büyük olup, savaşa Kırım'ı kurtarmak ve Rus baskısına son verebilmek için girmiştir. Fakat savaş sonunda Kırım'ı ele geçiremediği gibi, üstelik yeni topraklar kaybetti. Rus baskısı ve tehlikesi ise

daha belirli bir duruma gelmiş, Ruslar daha güneye inmişlerdir. Avusturya'nın da Balkanlar'a sokulması Osmanlı Devleti için, bundan böyle Balkanlar'da yeni problemlerin başlangıcı olmuştur.

Yine bu savaş, Osmanlı Devleti'nin gücünün iyice azaldığını açık olarak ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni, tarihinde ilk defa Avrupalı Hıristiyan devletlerin yani, yabancıların yardımını aramaya sevk etmiştir. Bu da, onu diplomasi alanında dışa açılmaya yöneltmiştir. Osmanlı Devleti, varlığının devamlılığı için, Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerden yararlanma siyasetine ağırlık vermeye başlamıştır. Ancak, sadece bu siyasetle de devletin varlığını sürdürmesinin yeterli olamayacağı anlaşılmıştır.

Savaşın bitiminden bir yıl sonra 4 Ocak 1793 tarihinde St. Petersburg'da Rusya ve Prusya arasında imzalanan atlaşmayla, Lehistan ikinci defa parçalanmış ve belirli yerler iki ülke arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşıma göre; Prusya, Danzig (Gdańsk) ve Thorn (Torun) ile birlikte Lehistan'ın batısını, Rusya ise doğusunda önemli bölgeleri ele geçirmiştir.

II.2. 2. Lehistan'dan Osmanlı'ya Gelen Son Elçi; Piotr Potocki

1788'in Aralık ayında Diyet Meclisi Varşova'da toplanarak Avrupa ülkelerine yeni elçiler tayin etme kararı almıştır. Ancak Leh kralının bu elçileri tayin etmedeki rolü, muhalefet tarafından bastırılarak sınırlandırılmıştır. Prusya ile gizli görüşmeler sürerken eski Bar Konfederasyonu üyesi, Szczerzec kaymakamı Piotr Potocki, alışılmışın ötesinde

bir elçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁷⁰ Potocki görevlendirildiği sırada Osmanlı tahtındaki I. Abdülhamid vefat etmiş yerine III. Selim geçmiştir.¹⁷¹ Elçi, 1789 Ağustosunda, büyük bir titizlikle yapmış olduğu hazırlıklarla, kaliteli ve kalabalık bir maiyetle Lehistan'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Potocki'nin bu kalabalık maiyetinde Özi kalesinin Ruslar tarafından kuşatılmasıyla esir alınan Osmanlı askerleri de vardır. Bunlar Leh generaline teslim edildikten sonra ülkelerine gönderilmeye karar verilerek, Potocki tarafından Osmanlı Devleti'ne getirilmişlerdir.¹⁷² Potocki; Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile yaptığı savaş nedeniyle geleneksel karayolu kapalı olduğundan, yolculuğunu Dresden, Münih, Venedik ve Korfu üzerinden yaparak 1790 yılının Mart ayında İstanbul'a varmıştır.¹⁷³ Potocki'nin elçilik binası olarak kullanacağı yeni bir konak bulunmadığından, Beyoğlu'nda eskiden Avusturya elçilerinin oturduğu harap bir bina tamir edilerek tahsis edilmiştir.¹⁷⁴

Potocki'nin askeri ittifakı içermeyen bir konu için gelmiş olması, kendisi ile görüşecek olan Osmanlı görüşmecilerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunun yanında Ocak 1790 tarihinde Osmanlı Devleti ve Prusya arasında ittifak kurulmuş ve II. Friedrich tarafından aynı yılın Haziran ayında onaylanmıştır. Bu ittifak, Prusyalı yetkililer tarafından Avusturya ile yapılan anlaşma görüşmelerinde sadece politik bir önlem olarak düşünülmüştür.¹⁷⁵

¹⁷⁰ BOA, A.DVN. DVE (8) 171 / 25 (M. 12.12.1788).

¹⁷¹ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 165-166.

¹⁷² BOA, HAT. 204 / 10604 (M. 23.03.1790); BOA, HAT. 205 / 10734 (M. 29.08.1791?); BOA, HAT. 213 / 11607 (M. 29.08.1791?).

¹⁷³ Reychman, *a.g.e.*, 1964, s. 17.

¹⁷⁴ BOA, HAT. 1390 / 55392 (M. 09.09.1790?).

¹⁷⁵ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 166.

Temmuz 1790'da Prusya ve Avusturya arasında anlaşmaya varılmış, İmparator II. Leopold, Osmanlı Devleti ile sürdürdüğü savaşı bitirme sözü vermiştir. Bir ay sonra da İsveç ve Rusya arasında barış antlaşmasının imzalanmasıyla, devam eden Osmanlı-Rus savaşı dışında, tüm Doğu Avrupa'daki çatışmalar son bulmuştur. Böyle bir ortamda yalnız kalmaktan endişelenen Lehistan; Osmanlı Devleti'nden uygun imtiyazlar elde edebileceği bir anlaşmayı oluşturması için, İstanbul'daki elçisi Potocki'ye talimat vermiştir.

Antlaşma için görüşmeler 1790 sonbaharında, Potocki ve reis'ül-küttab Mehmed Raşid arasında başlamış ve daha sonra birçok kez tekrarlanmasına rağmen kesinlikle onaylanmamıştır. Wladyslaw Konopczynski'nin *Polska a Turcja 1683-1792* adlı kitabından aktaran Akdes Nimet Kurat, makalesinde bu antlaşmanın en önemli gördüğü üçüncü maddesine yer vermektedir. Bu maddeye göre; iki devletin müttefikliği gereği, Lehistan'ın yardım istemesi durumunda Osmanlı Devleti Lehistan'a 30.000 asker verecek, Osmanlı Devleti'nin yardım istemesi durumunda ise Lehistan, yarısı piyade ve yarısı süvari olmak üzere 20.000 asker tahsis edecektir. Ayrıca taraflar birbirine yetecek kadar cephane de verecektir. Yukarıda geçen miktardan daha fazla asker gerekirse de Osmanlı Devleti 45.000, Lehistan yine yarısı piyade yarısı süvari olmak üzere 30.000 asker verecektir. Bunlar yetmez ise birleşik bir ordu kurularak yardım edilecektir. Taraflardan biri maddi yardımda bulunmak isterse; 1.000 piyade askerin bir senelik maaşı ve masrafına denk gelen 100.000 kuruş ve 1.000 süvari askerin bir senelik maaşı ve masrafına denk gelen 133.330 kuruş ödeyecektir. Ödemeler, belirtilen miktarda ve aylıklara bölünerek yapılabilecektir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Kurat, *a.g.m.*, 1936, s. 314.

Bu anlaşma tarihine kadar geçerli olan 1699 ahitnamesinin dilinden farklı olarak, 18. yüzyılın modern diplomasi dilini yansıtan bu antlaşma taslağının Fransızca ve Osmanlıca versiyonları hala korunmaktadır.¹⁷⁷

3 Mayıs 1791 tarihinde Leh Meclisi'nde liberal bir anayasanın¹⁷⁸ kabulüyle Lehistan-Rus ilişkileri dönüşü olmayan bir noktaya gelmiştir. Üç ay sonra; uzun savaştan yorulan Osmanlı Devleti, Rusya ile ateşkes yapmış daha sonra Ocak 1792'de Yaş Antlaşmasıyla savaşa son vermiştir. Bu değişiklik Potocki'yi sadece ticari antlaşma yapmaya yöneltmiştir, ancak teklif ettiği hiçbir madde kabul edilmemiştir.¹⁷⁹ Bu antlaşma için yapılan görüşmelerde Lehistan tarafı, Karadeniz ve Turla nehrinde serbest ticaret hakkının kendisine tanınmasını amaçlamıştır. Elçi, bu hakkın daha önce Ruslar tarafından kendilerine tanındığını ancak Osmanlı Devleti ile aralarında birçok anlaşma ve sözleşme yapılmasına rağmen, bu maddenin kabul edilmediğini vurgulamıştır. Hatta daha önce iki devlet arasında yapılan sözleşmelerin birinde sırf bu maddeden dolayı antlaşmanın ertelendiğini belirterek, Osmanlı Devleti'nden bir cevap beklemiştir ancak beklenen cevap gelmemiştir.¹⁸⁰

1792 baharında Osmanlı cephelerinden çekilen Rus ordusu Lehistan'a sevk edilmiş, birkaç ay sonra da Rusya ve Prusya arasında Lehistan'ın ikinci paylaşımı gerçekleştirilmiştir. Potocki, Rus yandaşı olan yeni hükümete karşı çıkararak, Varşova'ya

¹⁷⁷ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 167.

¹⁷⁸ 3 Mayıs Anayasası, Avrupa'da ilk anayasa ve 1787 Amerikan Anayasası'nın ardından dünyadaki ikinci anayasa olmuştur. Politik gücün Montesqueuyen bölünmesini esas alarak Avrupa'da büyük ilgi uyandırmıştır. Sultan III. Selim'in emriyle Osmanlı Türkçesine de çevrilmiştir. Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 2002, s. 684.

¹⁷⁹ Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 167.

¹⁸⁰ BOA, CEV. HAR. 9039 / 2 (M. 25.03. 1791).

geri dönmemiş iltica etmeyi seçmiştir.¹⁸¹ Yerine temsilci olarak Kajetan Chrzanowski'yi bırakan Potocki, Ekim 1792 tarihinde İstanbul'dan ayrılmıştır. Chrzanowski'nin ölümünden sonra ise bu görev eski tercüman Franciszek Chabert tarafından üstlenilmiştir.¹⁸² İstanbul'daki resmi Lehistan temsilciliği resmi olarak 1793 yılında tasfiye edilmiştir.¹⁸³

II.3. Üçüncü Parçalanma Süreci

1776'da Amerika'ya gidip, Bağımsızlık mücadelesinde yer alan Tadeusz Kościuszko, Thomas Jefferson'la tanışmış, fikirlerinden etkilendikten sonra 1784 yılında ülkesine geri dönmüştür.¹⁸⁴ İkinci paylaşıma ve ordunun küçültülmesine karşı koyan halk, sürgünden dönen Tadeusz Kościuszko liderliğinde isyan etmiştir. 24 Mart 1794 tarihinde Tadeusz Kościuszko, Krakov'da halkının ve ordusunun önünde özgürlük için savaşaacağına yemin ederek isyan hareketini “özgürlük, eşitlik, bölünmezlik ve bağımsızlık için” (o wolność, równość, całość i niepodległość) sloganı ile başlatmıştır.¹⁸⁵

Kościuszko, soylu, kentli, köylü demeden halkı savaşa çağırmıştır. 4 Nisanda Raclavice köyünde, komutasındaki tırpancı köylülerle, profesyonel Rus ordusunu karşı büyük bir zafer kazanmıştır.¹⁸⁶ Bu zafer, ordunun ve halkın moralini yükseltmiştir. 17 Nisanda Varşova halkı ile birleşen Lehistan ordusu, Rus garnizonunu kentten çıkarmıştır.

¹⁸¹ BOA, A.DVN. DVE, 171 / 79 (M. 16.10.1792)

¹⁸² Kolodziejczyk, *a.g.e.*, 2000, s. 168.

¹⁸³ Piotr Potocki'nin misyon için kiraladığı İstanbul'daki son Lehistan elçiliğinin yeri yakın tarihe kadar Pera'da (bugünkü adıyla Beyoğlu) Leh Sokağı (günümüzde Nuri Ziya Sokak) olarak anılmıştır. Kolodziejczyk, *a.g.m.*, 1999, s. 32.

¹⁸⁴ Jozef Ignacy Kraszewskiego, *Polska w Czasie Trzech Rozbiorów*, Tom. III, Nakładem księgarni Jana Konstantego Zupanskiego, Poznan, 1875, s. 187.

¹⁸⁵ Yüce, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁸⁶ Davies, *a.g.e.*, s. 768.

Kurdukları suç mahkemesinde, Targowica'da yönetimi ele alan birkaç haini ölüme mahkûm etmişlerdir. Kral, sarayında oturuyordu, ancak bir hükümdar olarak önemini yitirmişti. 22-23 Nisanda Vilno'ya sığırayan ayaklanmada da bazı hainler tutuklanmıştır. Üst üste gelen başarılar, köylülerin de istekle orduya katılmasını sağlamıştır. Kościuszko, Fransız ya da Amerikan ordularını örnek alarak yeni bir ordu kurmak istiyor, toplumsal devrimler yapmayı arzuluyordu. Köylülerin katılımını arttırmak için Polaniec'de köylülere özgürlük ve toprak garantisi veren bir bildiri (uniwersał połaniecki) yayınladı. Durumun kötüye gittiğini gören Katerina, Lehistan'a Rummyantsev ve Suvorov adlı en tanınmış Rus generallerinin kumandasında bir ordu gönderdi. Lehistan'a gelen Rus kuvvetlerine Prusya da yardım edince, çetin ve çok kanı savaşlar yaşandı ve Leh mücahitleri yenildi.¹⁸⁷ Kościuszko 10 Ekimde Maciejowice'de esir düştü. 1794'ün Kasım ayında Varşova işgal kuvvetleri tarafından geri alındı ve Lehistan'ın istiklal savaşı kanla boğuldu. Ayaklanmaya katılanlar yakalanıp Sibirya'ya sürüldüler. Lehistan'a yardım etmesi beklenen Fransa, o sıralarda sınırlarını korumak için savaşıyordu; ancak Prusya'nın Lehistan'la ilgilenmesi, bu anlamda Fransa'nın işine de geliyordu. Bu bakımdan yalnız kalan Lehistan, güçlü işgal kuvvetleri karşısında fazla direnememişti. İsyan ve yenilgiden sonra kral Poniatowski tahtından vazgeçmiş ve ikamet yeri olarak St. Petersburg'u seçmiştir. Bütün bu olumsuz şartlar, Lehistan'ın 1795 yılında Rusya, Prusya ve Avusturya arasında üçüncü ve son kez paylaşılmasına neden olmuştur. Üç devlet arasında yapılan uzlaşma gereğince Rusya; Litvanya ve Kurlandiya bölgesini, Prusya; Varşova dahil olmak üzere Lehistan'ın merkez kısmını, Avusturya ise Krakov ve Lublin şehirlerinin bulunduğu bölgeyi almıştır.¹⁸⁸ (Bkz. Harita-5.) Böylece Napoleon'un Varşova Dükalığı ile Lehistan'ı diriltme yolundaki

¹⁸⁷ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 289.

¹⁸⁸ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 289.

girişimi bir yana bırakılacak olursa, Lehistan 1918'e kadar yani 123 yıl Avrupa haritasından silineceği bir döneme girmiştir.¹⁸⁹

Norman Davies, Lehistan'ın üçüncü kez paylaşılmasına dair anlaşmanın imzalandığı St. Petersburg'ta ayrıca gizli bir protokolün yapıldığından söz etmektedir. Kitabından aktarılan protokolde şöyle yazmaktadır:

*“Öyle gerektiği için Lehistan Krallığı'nın bir zamanlar var olduğu anısını canlandırabilecek her şey kaldırılacak... Anlaşma yapan taraflar... Unvanlarının şu andan itibaren sonsuza dek durdurulmuş olarak kalacak olan Lehistan Krallığı'nın adı veya lakabı içermeyeceği konusunda anlaşmaya vardılar.”*¹⁹⁰

Uzun bir zamandan beri Rusya'nın Lehistan işlerine karışma siyaseti, nihayet Lehistan'ın büsbütün ortadan kalkmasına neden olmuştur. Rusya bu suretle daha Korkunç Ivan zamanından beri siyasi bir program olarak izlediği siyasi amacına ulaşmış oldu. Ruslar, uzun zamandan beri düşmanı olarak gördükleri Lehistan'ı, Prusya ve Avusturya ile birlikte tamamen ortadan kaldırmış ve Rusya'nın batı yönünde genişlemesine katkıda bulunmuşlardır.¹⁹¹

II.3. 1. 1794 Leh İsyanı

1794 yılında Lehistan'da Tadeusz Kościuszko önderliğinde bir ayaklanma çıkmıştır. Lehistan'ı işgalci güçlerden kurtarıp bağımsızlık elde etme amacıyla olan

¹⁸⁹ Üçok, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁹⁰ Davies, *a.g.e.*, 2006, s. 771.

¹⁹¹ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 289.

isyancılar, önemli başarılar elde etmişlerdir. Boğdan Voyvodası'ndan alınan bilgiye göre; Lehistan'ın içerisinde bulunan Rus askerleri, isyancı Lehliler tarafından bastırılarak dağıtılmış, ancak bu askerlere, Varşova'ya bir saat uzaklıktaki ordugâhlarından takviye güç ve yardım gelmiştir.¹⁹²

O zamanki siyasi durum neticesinde Fransız İhtilaline karşı koyan müttefik güçler ile Fransa arasında savaş çıkmış ve Osmanlı Devleti bu savaşta Fransa'dan taraf olmuştur. Kościuszko ayaklanması da bu müttefik güçlere karşı bir hareket olduğundan Fransa İhtilaline katkıda bulunmuş, Fransa politikasında aynı safta yer alan Osmanlı Devleti ve Lehistan'ın yolları yeniden birleşmiştir. Bu amaçla Lehistan; İstanbul'daki Doğu Dilleri Okulu'nun eski bir öğrencisi olan Piotr Crutta isimli tercümanı¹⁹³, bu ayaklanmaya destek toplaması için gizli ajan olarak İstanbul'a göndermiştir. Ancak isyanın kısa bir süre sonra bastırılması Osmanlı Devleti'nin yardımını boşa çıkarmıştır. 1795 yılındaki üçüncü paylaşım ile Lehistan bağımsızlıktan uzun bir süre ayrı kalmış, böylelikle Osmanlı Devleti ve Lehistan arasındaki resmi ilişkiler dönemi de kapanmıştır.¹⁹⁴ Daha önceki dönemlerde olduğu gibi Lehistan; Rusya, Prusya ve Avusturya arasında üçüncü defa paylaşıldıktan sonra, ülkeden başka yerlere göçler yaşanmıştır. Bu dönemde Lehistan'dan Boğdan'a gelen yüz doksan iki hane tespit edilmiş ve bunlara Boğdan'ın Sorika kazasında iskân hakkı verilmiştir.¹⁹⁵

¹⁹² BOA, CEV. HAR. 1283 (M. 27.08.1794).

¹⁹³ BOA, HAT. 958 / 41135 (M. 27.07.1794?).

¹⁹⁴ Reychman, *a.g.e.*, 1964, s. 18.

¹⁹⁵ BOA, HAT. 262 / 15174 (M. 05.07.1796?).

II.3. 2. Parçalanma Sonrası İlişkiler

Lehistan 1795 yılındaki son paylaşımından sonra, bağımsızlığını tamamen yitirmesine rağmen Osmanlı Devleti, bunu hiçbir zaman kabul etmemiş ve Lehistan'ın hala bir ülke olarak mevcut olduğunu varsaymıştır. Bu doğrultuda Lehistan tarihinde bu düşünceyi vurgulayan bir rivayet söylenegelmiştir. Buna göre; Padişah, yabancı diplomatları kabul ettiği yerde her zaman bir yeri boş bıraktırmış ve bu yer için şöyle demiştir: *“Lehistan elçisi yoldadır, ancak yollardaki müşkülât yüzünden gecikmiştir.”* Bu hikâyeye Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a duyduğu sempati vurgulanmıştır.¹⁹⁶ Başka bir hikâyeye de Sadrazamlarla ilgili söylenmektedir. Buna göre; Osmanlı Sadrazamlarının yabancı elçileri kabul ettiği yıllık davetlerde Rusya, Avusturya ve Prusya elçilerine her defasında; *“Lehistanlı meslektaşınız nerede? Aranızda göremiyorum da!”* şeklinde diğer elçileri küçümseyerek soru sorduğu söylenmektedir.

Bunun dışında Lehistan'ın son paylaşımından önceki elçilik binası da yine Osmanlı Devleti tarafından koruma altına alınmış, binanın üzerindeki Lehistan arması muhafaza edilmiştir. Vaktiyle Lehistan'daki Kosciuszko ayaklanmasının temsilcileri de bu binada oturmuşlardır. Son paylaşımından sonra İtalya'ya ve Fransa'ya iltica edip bağımsız bir Leh ordusu oluşturmak isteyen askerlerin bir kısmı da İstanbul'a gelmiş ve 1796-1797 yıllarında Lehistan armasını taşıyan bu binada kalmışlardır.¹⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin Lehistan'ın bağımsızlık hareketlerine desteği XIX. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Milletini, Rusya'nın ağır baskılarından kurtarmak isteyen

¹⁹⁶ Reychman, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁹⁷ Reychman, *a.g.e.*, s. 19.

Prens Adam Czartoryski, bir örgüt kurmuş ve bu örgüt çatısı altında Lehlileri işgalci güçlere karşı örgütlemiştir. 1830 yılında kendi liderliğinde başlayan ihtilal başarısızlıkla sonuçlanınca Prens Czartoryski ülkesini terk etmiş, Çar yönetiminin Lehistan'a uyguladığı şiddet hareketlerine karşı koymak amacıyla çalışmalarına yurtdışında devam etmiştir. 1841 yılında İstanbul'a gelerek bir büro açan Prens, baskılar yüzünden Lehistan'dan kaçan siyaset adamlarını ve askerleri bir çatı altında birleştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Padişahın da izniyle İstanbul'da bugünkü Beykoz yakınlarında 5000 dönümlük arazi satın almış ve 1856 yılında Lehistan'dan gelen göçmenleri bu araziye yerleştirmiştir. Önceleri Prens'in adını alan bu köyün adı "Adam Köyü" olmuş, ancak daha sonra "Adam Pol" olarak değiştirilmiştir. Sonraki yıllarda ise adı "Polonezköy"e dönüştürülmüştür.¹⁹⁸

Polonezköy ve İstanbul bu yüzyılda pek çok Lehli yazar ve askere ev sahipliği yapmış iki devlet arasında kültürel köprüler oluşmuştur. Bu durum XX. yüzyıla kadar sürmüş I. Dünya savaşı sonunda Lehistan yeniden kuruluncaya kadar devam etmiştir.

¹⁹⁸ Taha TOROS, *Geçmişte Türkiye-Polonya İlişkileri*, Gözlem Matbaacılık, İstanbul, 1983, s. 21.

SONUÇ

XV. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan Osmanlı-Lehistan ilişkileri, XVIII. yüzyılda Lehistan'ın tamamen parçalanmasına kadar devam etmiştir. Geçen bu süre içerisinde iki devlet arasındaki ilişkiler farklı şekillerde kendini göstermiştir. Genel olarak bakıldığında XV. yüzyılda, Fatih Sultan Mehmed'in ölümüne kadar ilişkiler barış için devam etmiştir. Ancak XV. yüzyılın sonlarından başlayarak iki ülke arasındaki ilişkiler, Boğdan meselesi yüzünden gerilmiş ve zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Kanuni ve Kral Zygmunt'un eş zamanlı olarak tahtta buldukları dönem ikili ilişkilerin XVI. yüzyıl boyunca sakin geçmesine neden olmuştur.

Lehistan'da XVI. yüzyılda kabul edilen seçimli kral ilkesi, başka devletlerin Lehistan'a müdahalesini açık hale getirmiş, buna bağlı olarak bu yüzyılın sonunda seçilen kralın Habsburg yanlısı olması; Osmanlı ve Lehistan arasındaki iyi ilişkilerin bozulmasına ve Boğdan konusundaki çekişmenin yeniden doğmasına neden olmuştur. XVII. yüzyılda da sürececek olan Boğdan çekişmesine, iki ülkenin denetimindeki Kazak ve Tatarların akınları da eklenmiştir. Bu konular XVII. yüzyıl Osmanlı-Lehistan ilişkilerine gölge düşürmüş ve her iki taraf arasında Hotin, Kamenice ve Zuravno'da çarpışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

1683 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı Habsburglarla antlaşma imzalayan Lehistan, Jan Sobieski denetimindeki kuvvetlerle, Avusturya'ya yardım ederek Viyana'nın Osmanlı saldırısından kurtarılmasını sağlamıştır. Bu çatışmanın Karlofça Antlaşması ile

son bulmasıyla Osmanlı ve Lehistan ilişkilerinin boyutu değişmiş olumlu yönde seyreden ilişkiler başlamıştır.

XVIII. yüzyılda güçler dengesine bağlı olarak önemli siyasi gelişmeler yaşanmıştır. İspanya, Lehistan ve Avusturya Veraset savaşları ve ilerleyen yıllardaki Yedi Yıl Savaşları, Avrupa kıtasındaki dengelerin çıkar ilişkisine bağlı olarak sürekli değişmesine neden olmuştur. Bu süreç; Doğu Avrupa’da Rusya ve Prusya gibi yeni güçlerin önlenemeyen yükselişlerini doğurmuş ve farklı politikalar meydana getirmiştir. Güç denkleminin ayaklarını oluşturan Rusya, Prusya ve Avusturya; gelişimleri için kendilerine hedef belirleyerek politika üretmişlerdir. Belirledikleri hedefte Lehistan ve Osmanlı Devleti vardır.

Rusya, Avrupa yönünde kendisine bir kapı açmak için Lehistan’a ve Karadeniz’e inmek için de Osmanlı Devleti’ne yönelmiş ve bu süreçte gözüne Osmanlı’nın Balkanlar’daki topraklarını kestiren Avusturya ile ittifak kurmuştur. Yükselen yeni bir güç olan Prusya ise, Doğu Avrupa’da kendisine rakip istemediği için bu iki devletin güçlenmesini önleyecek politikalar geliştirmiştir.

Düşman gözleri kendilerine çevrilmişken Osmanlı Devleti, Lehistan’la müttefik olmayı kararlaştırmış ve iyi yönde ilişkiler oluşmaya başlamıştır. Parçalanmaya kadar olan bu dönemde, Lehistan sürekli başka devletlerin güdümünde olan taht mücadelelerine sahne olmuştur. Osmanlı Devleti de seçilecek olan kralların, kendisinden ve Lehistan’ın bağımsızlığından yana olmasına gayret göstermiş ve özellikle bu konuda rakibi olan Rusya ve Avusturya ile mücadelelere girmiştir.

Lehistan'da, II. Viyana Kuşatması kahramanı Jan Sobieski'nin ölmesi üzerine, Leh tahtına Rusya ve Avusturya'nın da baskılarıyla Saksonya Elektörü II. August getirilmiştir. Ülkeyi gerektiği gibi yönetemeyen II. August'un Rusya'dan yardım istemesi üzerine, Rusya da yardıma karşılık Lehistan'ın kendisiyle beraber İsveç'e karşı savaşa girmesini istemiştir. II. August, Rusya ile yaptığı ittifak neticesinde İsveç'e karşı savaş başlatmıştır. İsveç, Rusları yendikten sonra II. August'u da tahtından indirerek, yerine Leh asilzadelerinden Stanislaw Leszczyński'y kral seçmiştir. Ancak Poltava savaşında İsveç'in yenilmesi üzerine II. August Rusya'nın da yardımıyla 1709 yılında tekrar tahta çıkmıştır. Rusların bu müdahalesi hoşuna gitmediği için Osmanlı Devleti, 1711 yılında Rusya'ya savaş açmıştır. Yapılan savaştan Osmanlı Devleti galip ayrılmış ve savaş sonunda yapılan Prut anlaşmasına; Rusya'nın Lehistan'ın iç işlerine müdahalesini engelleyecek madde koyulmuştur.

1733 yılında II. August'un ölmesiyle boşalan Leh tahtına yeni kralın seçimi, anlaşmazlıklara neden olmuş ve bunun sonucunda Fransa ve Rusya-Avusturya bloku arasında Lehistan Veraset Savaşları başlamıştır. Bu savaş sırasında, bir grup Leh asilzadesi Osmanlı Devleti'ne elçi göndererek Rusya'nın kral seçimine müdahalesini engelleme hususunda yardım istemiştir. Osmanlı Devleti de bu yardımın gerçekleşebilmesi için bütün Leh asilzadelerinin onayını ve imzasını isteyerek gelen elçiyi geri göndermiştir. Osmanlı Devleti her ne kadar savaşa dâhil olması için Fransa'nın kışkırtmalarına maruz kalmışsa da bu gerçekleşmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin 1736 yılında Leh tahtına müdahale etmelerinden dolayı Rusya ve Avusturya ile savaşa girmesi, savaşta Fransa için üstünlük sağlamışsa da bu, sonucu değiştirmemiş ve II. Viyana Antlaşmasıyla Rusya'nın adayı III.

August Leh tahtına geçmiştir. Böylelikle Rusya, Lehistan'a istediğini yaptırabilme gücüne erişmiştir.

III. August'un krallığı süresince Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında sükûnet hâkim olmuş, Rusya'ya rağmen dostça ilişkiler yeniden kurulmaya başlanarak kralın ölümüne kadar karşılıklı elçilerin gönderilmesine devam edilmiştir. 1763 yılında III. August'un ölmesi üzerine Lehistan'ın kral seçimi yeniden gündeme gelmiş ve uluslar arası siyasette önemli bir gündem oluşturmuştur. Güçlü komşuları Rusya, Prusya ve Avusturya'nın bu konudaki baskıları Lehistan'da tam bir kaos ortamı oluşturmuştur. Çariçe II. Katerina, Prusya Kralı II. Friedrich ile anlaşarak Lehistan'a asker sokmuş kendi adayı ve gözdesi Stanislaw August Poniatowski'yi kral seçtirmiştir. Bu süreçte her ne kadar Poniatowski karşıtları Osmanlı Devleti'ne elçi gönderip Rusya'ya müdahale edilmesini istemişlerse de Osmanlı Devleti harekete geçmemiştir. Kral değişikliğini bildiren belge ile gönderilen elçi sınırda bir süre bekletildikten sonra İstanbul'a kabul edilmiş ve yeni kral Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır.

Yeni krala ve Rus baskısına karşı çıkan soylular, Osmanlı sınırına da yakın olan Bar şehrinde bir Konfederasyon kurmuşlardır. Gücünü, Katoliklikten ve yabancı düşmanlığından alan bu hareket, Osmanlı Devleti'ne elçi göndererek Rusya'ya karşı destek istemiştir. İstanbul'da hükümetin değişmesiyle beraber vazgeçilen barış politikası yerini savaş politikasına bırakmış ve Rusya'nın Lehistan'dan çekilmesini isteyen bir ultimatomdan sonra Osmanlı Devleti, 1768 yılında Rusya'ya savaş açmıştır. Yaklaşık altı yıl süren bu savaş sürecinde Osmanlı Devleti ağır yenilgiler almış ve savaş Rusya'nın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaş devam ederken Rusya, Prusya ve Avusturya ile

anlaşarak 1772 yılında Lehistan'ı aralarında bölüşmüş ve büyük toprak parçaları elde etmiştir.

Savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Rusya; istediği yerde konsolosluk açma hakkını elde ederek Osmanlı Devleti'ni karıştırma fırsatını yakalamış ve Karadeniz'de bazı haklar elde etmiştir. Ayrıca Kırım'ı Osmanlı himayesinden çıkararak kendi müdahalesine açık bir hale getirmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya ile imzaladığı bu anlaşma sırasında Prut Anlaşması'nda yaptığı gibi yine Lehistan'ın lehine madde eklemek istemiş ancak Leh tarafından bu konuya dair herhangi bir haberin gelmemesi üzerine anlaşma Lehistansız tamamlanmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmayla sonuçlanan süreç, hem Osmanlı Devleti ve hem de Lehistan için büyük olumsuzluklar getirmiştir. Ancak bunlara rağmen her iki devlet de birbirileriyle olan ilişkilerini kesmeyerek destek vermeye devam etmişlerdir.

Bu dönemde karşılıklı elçilerle güzel hediyeler gönderilmiş sıcak ilişkiler kurulmuştur. Osmanlı Devleti, parçalanma sonrası birçok Lehli göçmene kucak açarak topraklarına yerleşmelerine izin vermiştir. Leh kralının desteğiyle, İstanbul'da elçilik tercümanlarının eğitilmesi için Lehistan Doğu Dilleri Okulu açılmış, pek çok Lehli buradan mezun olarak elçilik bünyesindeki tercümanlık görevine getirilmiştir. Bu yüzyılın neredeyse sonuna kadar Osmanlı memleketlerine ticaret için gelen Lehlilerin işlemlerini burada bulunan Leh temsilcileri yürütmüştür. Osmanlı Devleti ise bu dönemlerde Lehistan'da daimi diplomatik temsilciler bulundurmuş, bunların olmadığı zamanlarda ise Eflak ve Boğdan temsilcilerini görevlendirmiştir. Her iki ülkede de bulunan temsilciler, kendi vatandaşlarının haklarını koruyarak gerekli yazışmaları sağlamış ve ülkelerine,

buldukları bölgelerle ilgili bilgiler vermiştir. Osmanlı Devleti bu bilgileri çok önemsemiş hatta zaman zaman bunun için casus bile kullanmıştır. İyi yönde devam eden ikili ilişkiler neticesinde, yoğun bir şekilde gerçekleşen bu gidiş-gelişler, alternatif yol güzergâhlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İki devlet arasındaki ilişkiler bu haldeyken kıta Avrupa'sında dengeler değişmiş egemenlik alanını genişletmeye çalışan devletler birbirleriyle yarış içerisine girmişlerdir. Bu yarışı sürdüren devletlerden birisi de Rusya'dır. Rusya, Küçük Kaynarca'dan sonra bağımsızlaşan Kırım'ı sınırlarına dâhil etmesi üzerine Osmanlı Devleti ile bir çekişme sürecine girmiştir. Giderek artan Rus tacizlerine daha fazla dayanamayan Osmanlı'nın savaştan yana olan yönetimi, diğer ülkelerin de teşvikiyle 1787 yılında Rusya'ya savaş açmıştır. Rusya'nın daha önce ittifak kurduğu Avusturya'nın da savaşa katılmasıyla, Osmanlı Devleti kendini iki cepheli bir savaş içerisinde bulmuştur. Savaş süresince, Rusya'nın ara ara baskılarıyla savaşa müdahil olsa da Lehistan genel olarak tarafsız kalmıştır. Osmanlı Devleti, bazı cephelerde yenilince savaşı tek başına sürdüremeyeceğine karar vermiş, İsveç ve Prusya ile ittifak kurma yoluna gitmiştir. Kurulan ittifaklar her ne kadar Rusya'ya karşı sonuç almak için yapılmışsa da alınan kararlarda Lehistan unutulmamıştır. Osmanlı Devleti özellikle 1790 yılında Prusya ile yaptığı ittifakta, Lehistan'ın parçalanma öncesi toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasını güvence altına almıştır. Yine bu tarihlerde Lehistan'la da bir ittifak planlanmış, ancak Lehistan'ın; savaşta Osmanlı Devleti'ne yardım karşılığında Karadeniz'de serbest ticaret yapma ve İstanbul'da daimi elçi bulundurma taleplerini belirtmesine rağmen, bu ittifakın gerçekleşip gerçekleşmediğiyle ilgili belgelerde herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Savaşın başladığı yıllarda Lehistan Meclisi, Avrupa kentlerine yeni elçiler tayin etmiş, Osmanlı Devleti'ne de eskiden Bar Konfederasyonu üyesi olan Piotr Potocki'yi göndermiştir. 1790 yılının Mart ayında İstanbul'a varan Potocki'nin, siyasi dışında başka amaçlarla gelmiş olması, Osmanlı Devleti'ni hayal kırıklığına uğratmıştır. Avusturya'nın Osmanlı kuvvetleri karşısında yenilgiler alması, Prusya kralı aracılığıyla barış istemesine neden olmuş ve 4 Ağustos 1791 tarihinde Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Zıştovi Antlaşması imzalanmıştır. Aynı tarihlerde İsveç'in de Rusya ile barış antlaşması yapması Doğu Avrupa'da 1787'den beri süregelen çatışmaları azaltmış Osmanlı Devleti sadece Rusya ile savaşır olmuştur. Antlaşma ve ittifaklarla değişen dengelerde yalnız kalmaktan korkan Lehistan, İstanbul'daki elçisi Potocki aracılığıyla, Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmaya karar vermiştir. Antlaşma için iki taraf temsilcileri defalarca görüşmüşse de bu antlaşma tasarısı onaylanmamıştır.

1789 Fransız Devrim hareketinin, çatışma ve gerginlik ortamından doğarak kendi ülkelerine de sıçrayacağından korkan Avrupa güçleri, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile sürdürdüğü savaşa son vermesini istemiştir. Bunun üzerine Rusya, 10 Ocak 1792 tarihinde Yaş'ta imzaladığı antlaşmayla, 1787 yılından beri Osmanlı Devleti ile devam ettiği savaşa son vermiştir. Rusya'nın bu yüzyıl başından gerçekleştirmeye çalıştığı "Grek Projesi" de bu antlaşmayla suya düşmüştür.

Osmanlı Devleti'ne dair projesini gerçekleştiremeyen Rusya, yönünü yeniden Lehistan'a çevirmiş ve baskılarını arttırmıştır. Ülkedeki Rus baskısına karşı 3 Mayıs Anayasası'nı çıkaran Leh Meclisi, Rusya ile dönülmez bir yola girmiştir. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı sınırından çektiği ordusunu Lehistan'a sevk etmiş ve Prusya ile anlaşarak

1793 yılında Lehistan'ı ikinci kez parçalamıştır. Ülke bağımsızlığının daha da kısıtlanması üzerine, İstanbul'daki elçi Potocki, parçalanma sonrası gelen Rus yandaşı yeni Leh hükümetine karşı çıkmış ve ülkesine dönmeyerek başka bir ülkeye iltica etmiştir. 1792 yılında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Potocki, yerine temsilci olarak Kajetan Chrzanowski'yi bırakmış, Chrzanowski'nin ölümünden sonra da Leh temsilciliğini eski dragoman Franciszek Chabert yürütmüştür. Ancak ikinci parçalanma sonrasında, 1790 yılında Potocki'nin gelişiyle tahsis edilen İstanbul Beyoğlu'ndaki resmi Lehistan temsilcilik binası 1793 yılında resmen kapatılmıştır.

Lehistan'da ikinci parçalanmaya tepki olarak, Amerikan Bağımsızlık Savaşları gazisi Tadeusz Kościuszko tarafından 1794 yılında bir isyan başlatılmıştır. İsyana soylu, köylü, kentli her kesimden insan katılmıştır. İsyancıların Raclavice'de Rus kuvvetlerini yenmesinden sonra, Rusya tanınmış iki generali önderliğinde bölgeye güçlü bir ordu sevk etmiştir. Lehistan'a gelen bu orduya Prusya da destek verince isyancılar bastırılmış, Kościuszko esir düşmüştür. Bu isyan sırasında Lehistan Doğu Dilleri Okulu'nun eski öğrencisi olan Piotr Crutta isimli tercüman, isyana destek sağlaması için gizli ajan olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Ancak isyanın bastırılmasından sonra bu çabalar boşa gitmiştir. Lehistan'da bulunan işgalci güçlerin ordusu, 1795 yılında Lehistan'ı son kez parçalayarak haritadan silmişlerdir.

Aradaki çıkar ilişkilerine dayanarak Osmanlı Devleti, Lehistan'ın parçalanmasından hiçbir zaman hoşnut kalmamıştır. Bu dönemde her iki devlet de güç kaybetmiştir. Doğu Avrupa'daki dengeler sonucu buradaki güçlerin odağı haline gelen Lehistan ve Osmanlı Devleti ulusal çıkarlar gereği ortak düşmanlara karşı birbirinden

destek beklemişlerdir. Bu durum; iki devleti birbirine yakınlaştırmış, karşılıklı koruma ve kollama politikalarının yaşanmasına neden olmuştur. Yardım elini uzatarak Lehistan'daki bağımsızlık hareketlerini destekleyen Osmanlı Devleti, Lehli göçmenlere de kucak açmıştır. Hatta göçmenler için İstanbul'da günümüze kadar varlığını sürdüren, Polonezköy adında bir köyün kurulmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Lehistan'ın parçalanmasını hiçbir zaman kabul etmemiş ve her zaman bağımsız bir devlet olarak Lehistan'ı varsaymıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar bu şekilde devam etmiştir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cevdet Hariciye Tasnifi

Belge No: 4264, 712, 6147, 5954, 5728, 788, 4264, 1283, 9039 / 2

Eyalet-i Mümtaze Tasnifi

Belge No: 887

Cevdet Dâhiliye

Belge No: 4779

Düvel-i Ecnebiye Defteri (8)

Belge No: 169 / 17, 169 / 35, 170 / 64, 170 / 98, 171 / 79, 171 / 9, 171 / 33, 171 / 47, 171 / 39, 171 / 25, 171 / 79

Hatt-ı Hümayun

Belge No: 1358 / 53375, 1429 / 58499, 1432 / 58617, 17 / 764, 10 / 327, 24 / 1217, 270 / 15757 B, 21 / 1020, 204 / 10604, 205 / 10734, 213 / 11607, 1390 / 55392, 958 / 41135, 262 / 15174

B. İNCELEME ESERLER

AHMET Cevdet Paşa, (2008) *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*, Cilt I, (Ed. Mustafa Güçlükol, Bilge Bozkurt). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

- AKSAN, V. H., (2010) *Kuşatılmış bir imparatorluk; Osmanlı harpleri 1700-1870*, (Çev:Gül Çağalı Güven). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- ANDERSON, M. S., (2000) *Doğu sorunu 1774-1923 uluslararası ilişkiler üzerine bir inceleme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ARMAOĞLU, F., (1997) *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BAYKAL, B. S., (1940/41) “Lehistan’ın ilk taksimi ve Osmanlı Devleti’nin bu işle alakası”, *A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Ankara: ss. 145-156.
- BAYKAL, B. S., (1985) “Tarih boyunca Osmanlı-Polonya ilişkileri”, *Yusuf Hikmet Buyur’a Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: ss. 247-255.
- BRAUDEL, F., (1993) *Maddi uygarlık ekonomi ve kapitalizm XV-XVIII. yüzyıllar*, Cilt II, (Çev: M. Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.
- ÇAĞLAR, E., (2002) *Mehmed Emin Vahid Efendi’nin Fransa sefareti ve İngiltere ile yapılan görüşmelere dair takriri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DAVIES, N., (2006) *Avrupa tarihi*, (Çev. Ed: M.Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.

DOĞRU, H., (2006) *Lehistan'da bir Osmanlı sultanı; IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin seferleri ve bir masraf defteri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

ESER, S., (2007) *Vergenes Charler Gravier Kont'un 1767 Tarihli Raporları Çerçevesinde XVIII. Yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız İlişkileri*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HALE W., (2006) *Türk dış politikası 1774-2000*, (Çev: Petek Demir). İstanbul: Mozaik Yayınları.

İNALCIK, H., (2003) *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*, (Çev: Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KING, C., (2008) *Karadeniz*, (Çev: Zülal Kılıç). İstanbul: Kitap Yayınevi.

KOLODZIEJCZYK, D., (1999) "Polonya ve Osmanlı Devleti arasında tarih boyunca siyasi ve diplomatik ilişkiler", *Savaş ve barış: 15.-19. yüzyıl Osmanlı-Lehistan ilişkileri*, (Ed: Selmin Kangal, vd.) T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: ss. 20-35.

KOLODZIEJCZYK, D., (2000) *Otoman-Polish diplomatic relations (15th-18th century)*, *An annotated edition of Ahdnames and other documents*. Brill: Leiden.

KOLODZIEJCZYK, D., (2002) “1795’e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler”, *Türkler*, Cilt IX, (Ed: Hasan Celal Güzel, vd.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: ss. 679-685.

KRASZEWSKIEGO, J. I., (1875) *Polska w czasie trzech rozbiorów*, Tom. III, Poznan: Nakladem księgarni Jana Konstantego Zupanskiego.

KURAT A. N., (1993) *Rusya tarihi; başlangıçtan 1917’ye kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KURAT A. N., (1936) “Türkiye-Lehistan münasebetleri”, *Ülkü*, Cilt VIII, 46. sayı, Ankara: ss. 308-315.

LAMARTINE, A., (2008) *Osmanlı tarihi*, (Çev: Serhat Bayram). İstanbul: Kapı Yayınları.

LATKA, J. S., (1987) *Lehistan’dan gelen şehit*. İstanbul: Gözlem Matbaacılık.

LATKA, J. S., (1991) *Lehistan’dan gelen sefirler: Türkiye-Polonya ilişkilerinin altı yüzyılı*, (Çev: A.Sarkady, N. Sarkady). Ankara: Polonya-Türkiye Dostlar Derneği.

LEE, S. J., (2004) *Avrupa tarihinden kesitler 1494-1789*, (Çev: Ertürk Demirel). Ankara: Dost Kitabevi.

LORD R. H., (1915) *The second partition of Poland*. Cambridge: Harvard University Press.

LUKOWSKI, J., (1994) "Recasting utopia; Montesquieu, Rousseau and the Polish Constitution of 3 May 1791", *The historical journal*, Vol. 37, No:1, pp. 65-87.

ORTAYLI, İ., (2008) *Osmanlı'da milletler ve diplomasi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

ORVIS, J. S., (1916) *A brief history of Poland*. Cambridge: The Riberside Press.

ÖZCAN, A., (1986) "Türk devletlerinde casusluk", *İslam ansiklopedisi*, Cilt VII. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

PALMER A., (2008) *Bir çöküşün yeni tarihi; Osmanlı İmparatorluğu'nun son 300 yılı*, (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak). İstanbul: Turkuvaz Kitapçılık.

REYCHMAN, R., (1964) *Polonya ile Türkiye arasında diplomatik münasebetlerin 550. yıldönümü*. Ankara: Polonya Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği.

SANDER, O., (1989) *Siyasi tarih; ilkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.

SANDER, O., (1993) *Anka'nın yükselişi ve düşüşü: Osmanlı diplomasi tarihi üzerine bir deneme*. Ankara: İmge Yayınları.

SHAW, S., (1982) *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*, Cilt I., (Çev: M. Ali Kılıçbay). İstanbul: E Yayınları.

SOMÇAĞ, S., (2007) *Kanuni'den Vahdettin'e Osmanlı ve batı*. İstanbul: 2006 Yayınevi.

SZRETER, R., (1974) "Europe's first ministry of education and the problem of the supply of teachers", *British journal of educational studies*, Vol. 22, No: 2, pp. 182-190.

TOROS, T., (1983) *Geçmişte Türkiye-Polonya ilişkileri*. İstanbul: Gözlem Matbaacılık.

TUNCER H., (2008) *Osmanlı-Avusturya ilişkileri (1789-1853)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

TYMOWSKI, M., KIENIEWICZ, J., HOLZER, J., (1991) *Historia Polski*. Warszawa: Editions Spotkania.

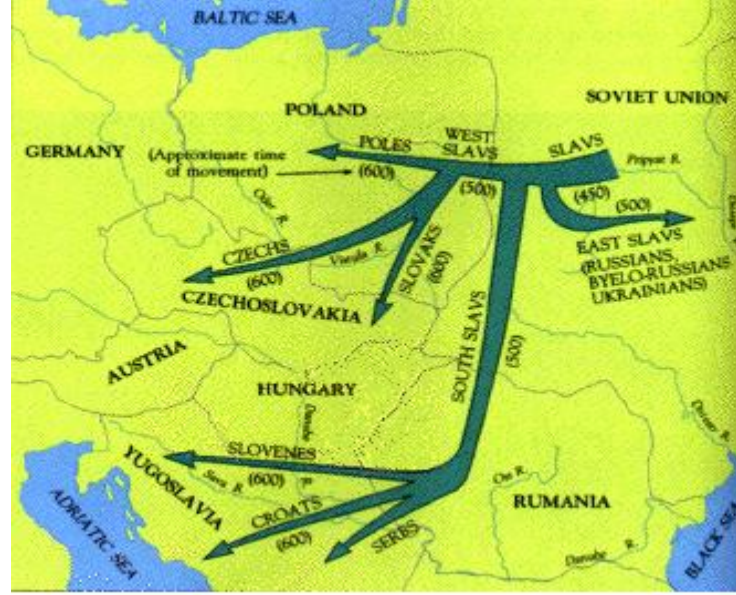
UZUNÇARŞILI, İ. H., (Tarih Belirtilmemiş) *Büyük Osmanlı tarihi*, Cilt II, III, IV, V, VI. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜÇOK, C., (1951) *Siyasi tarih dersleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

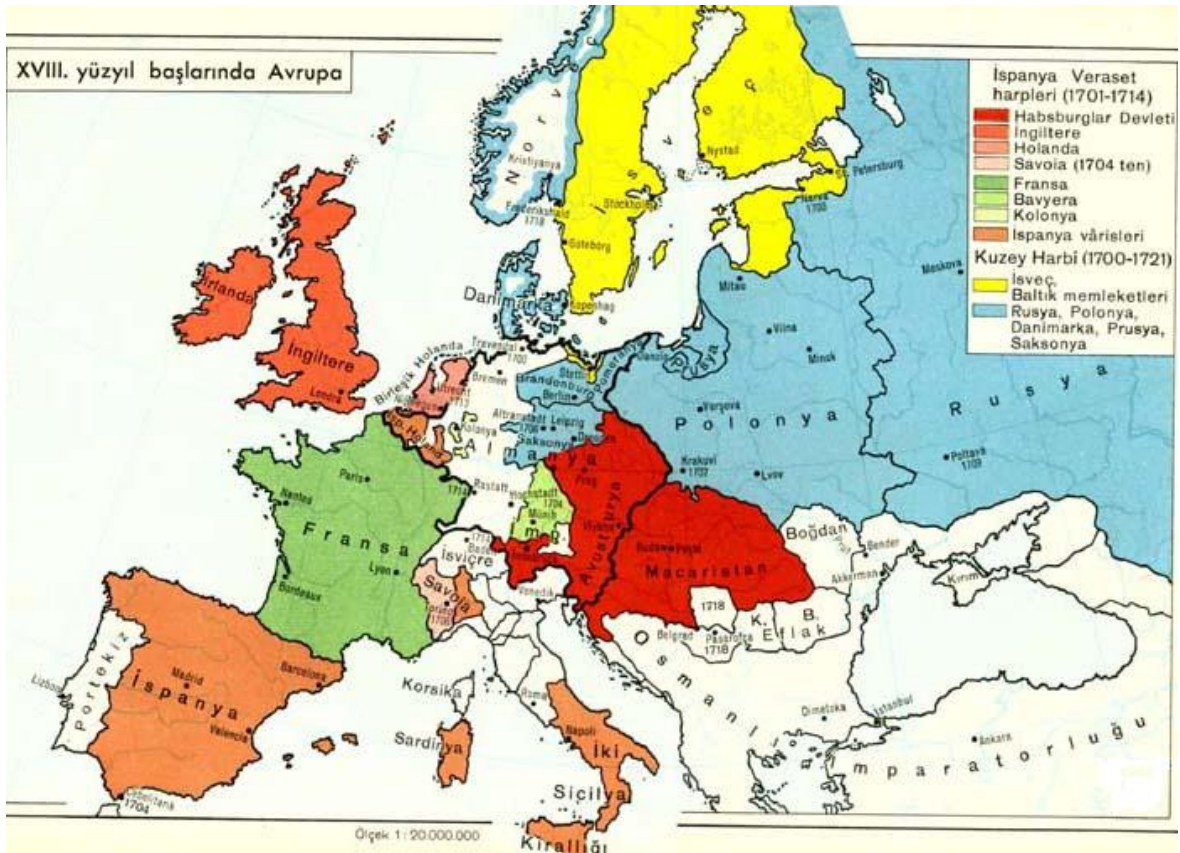
YÜCE, N. T., (2004) *Özgürlük peşindeki Polonya*. Ankara: DTCTF Yayınları.

EKLER

EK-1. HARİTA

Harita 1. Slavların ilk yerleşim yerleri

Harita 2. XVIII. yüzyıl başlarında Avrupa

Harita 3. Lehistan'ın Birinci Paylaşımı

Harita 4. Lehistan'ın İkinci Paylaşımı

Harita 5. Lehistan'ın Üçüncü Paylaşımı

EK-2. TABLO**Tablo 1.** Lehistan ve Osmanlı Devleti Hükümdarları

Lehistan			
<i>Piast Hanedanı</i>			
9. yy.?	Piast	1299-1326	Osman Gazi
965-91	I. Mieszko	1326-59	Orhan Gazi
992-1025	I. Boleslaw	1359-89	I. Murad
1025-37	II. Mieszko	1389-1402	Yıldırım Bayezid
1038-58	I. Casimir	1413-1421	I. Mehmed
1058-79	II. Boleslaw	1421-51	II. Murad
1079-1102	Wladyslaw Herman	1452-81	II. Mehmed
1102-38	III. Boleslaw	1481-1512	II. Bayezid
1138-46	II. Wladyslaw	1512-1520	Yavuz Sultan Selim
1146-77	IV. Boleslaw, Mazovya kralı	1520-66	Kanuni Sultan Süleyman
1173-77	III. Mieszko	1566-74	II. Selim
1177-94	II. Casimir, Sandomierz kralı	1574-95	III. Murad
1194-1202	Meszeko, Wielkopolska kralı	1595-1603	III. Mehmed
1202-27	Leszek, Sandomierz kralı	1603-17	I. Ahmed
1228-31	III. Wladyslaw	1617-23	I. Mustafa
1231-38	I. Henry Brodaty, Silezya kralı	1617-22	II. Osman
1238-41	II. Henry, Silezya kralı	1623-40	IV. Murad
1241-43	I. Konrad Mazowiecki	1640-48	I. İbrahim
1243-79	V. Boleslaw, Sandomierz kralı	1648-87	IV. Mehmed
1279-88	Leszek (Kara)	1687-91	II. Süleyman
1288-90	IV. Henry, Silezya kralı	1691-95	II. Ahmed
1290-1300	I. Przemysl Wielkopolski	1695-1703	II. Mustafa
1300-1305	II. Vaclav, Bohemya kralı	1703-1730	III. Ahmed
1305-1306	II. Vaclav, Bohemya kralı	1730-54	I. Mahmud
1306-33	I. Wladyslaw	1754-57	III. Osman
1333-70	III. Casimir	1757-74	III. Mustafa
<i>Anjou Hanedanı</i>		1774-89	I. Abdülhamid
1370- 82	Louis a' Anjou (Macaristan kralı)	1789-1807	III. Selim
1384-86	Jadwiga d' Anjou	1807-08	IV. Mustafa
<i>Jagiellon Hanedanı</i>		1808-39	II. Mahmud
1386-1444	Wladyslaw Jagiello	1839-62	I. Abdülmecid
1434-44	III. Wladyslaw, Macaristan kralı	1861-76	Abdülaziz
1444-92	IV. Kazimierz Jagiellonczyk kralı	1876 (93 gün)	IV. Murad
1492-1501	Jan Olbracht	1876-1909	II. Abdülhamid
1501-1506	Alexander	1909-18	Mehmed Reşad
1506-1548	Zygmunt Stary (I. Sigismund)	1918-22	Mehmed Vahdeddin
1548-1572	II. Sigismund Augustus		
<i>Seçimli krallar</i>			
1573-74	Henry de Valois		
1576-86	Stefan Bathory		
1587-1632	III. Sigismund		
1632-48	IV. Wladyslaw		
1648-68	Jan Kazimierz Vasa		
1669-73	Michal Korybut Wisniowiecki		

1674-96	III. Jan Sobieski
1697-1704	II. August Wettin
1704-10	Stanislaw Leszczynski
1710-33	II. August Wettin
1733-63	III. August Wettin
1764-95	Stanislaw August Poniatowski

Osmanlı Devleti

EK-3. ARŞİV BELGELERİ

۵

بغداد دیوانی قوللری کاتو مورنی کاغذ پر

بودیم ز اراضی سید محمد و اولون صورتیقه قضا سنان کنادریز مأمور اقامت اولون اولدم طرفین
 ظهور ایرن بر قطع کاغذ خلد ما مفهوم بو کوندره دونه لهر اولون دومیه لوزن عسکری
 له لویان طرفین محل عدیه ده کرکی کوی تقبیل او نمنس اولمدر با ذوق اقدارین ایرانی تقویت
 و کن بدیع امداد و اعانت ایچون کنادرده واقع مرتب و غیر مرتب عسکرلرین همون بر ساعده اول و ارتاو
 سهریه قریب اولون اردو کاهلرین سوق و ایصال او نمنس عسکر من بود ضابطه اکیا تنبیه او نمنس
 اولون دین ایرن امر بخار تا بر مائوف اولون ایچ نفر کسندر تقریر اتمس اولونجی و منی روسیه
 قضا بادرین فرسوطرفه واقع جیقانوقه نام محکم اقامت اوزن اولون یوقونین معین اولون
 لغزات ایر اول طرفین قانق اوزن اولونجی استماع او نمنس کون اشبوماه اغستوسک اون اولونجی
 کوی اغتام قریب بیکم نفر مسلح قزاقلار بر بوفدان طراغده سربا و عابله مرور اتمس سربا
 مسلحاً مردونیک سبی اولدم طرفین ده سوال قرتو جانس واقع مویلیق طرفه وارنق اوزن
 مامور و محل مزبور بر طرف یونلک قرتیجی اولونجی اجدن بر طرف کتکه بجور اولونجی انبار
 بر توقفا حرکت و سوب مقصودین طوغری حرکت اتمس اولونجی کاغذ مزبورده محرد اولمغز افاده کند
 جبارق قلندری

Boğdan voyvodası kullarından gelen havâdis kâğıdıdır.

Bu def'a Leh arâzisiyle hem hudûd olan Sorika kazâsının kenarlarında me'mûr-ı ikâmet olan adamlarım taraflarından zuhûr eden bir kıt'a kâğıdın hûlasa-ı mefhûmunda bu günlerde derûn-ı Lehde olan Rusyalının askerleri Lehlûyân taraflarından mahall-i adîdede gereği gibi tazyîk olunmuş olmalarıyla bâzû-u iktidârlarına ırâk takviyet ve kendilere imdâd ve i'ânet için kenarlarda vâki' müretteb ve gayr-ı müretteb askerlerinin hemân bir sâ'at evvel Varşav şehrine karib olan ordûgâhlarına sevk ve îsâl olunması asker-i mezbûr zâbitânına ekiden tenbih olunmuş olduğu derûn Lehden emr-i ticâret ile me'lûf olan iki nefer kimesneler takrir etmiş olduğu ve hatta Rusya zâbitlerinden karşı tarafta vâki' Çıykanovka nâm mahalde ikâmet üzere olan Polkovi'nin maiyetinde olan neferât ile ol-tarafdan kalkmak üzere olduğu istimâ' olunmuşken iş bu mâh-ı ağustosun on üçüncü günü itişâma karib yirmi nefer musallah Kazaklar ile beru Boğdan toprağına serîan ve âcilen mürûr etmek hasebiyle musalahân mürûrunun sebi adamlarım tarafından led'el-suâl karşı canibde vâki' Moylive tarafına varmak üzere me'mûr ve mahall-i mezbûre ile beri taraf yolunun kurbeti olduğu ecellden biri taraftan gitmeye mecbur olduğunu inhâ birle bilâ-tevkif hareket ve savb maksûduna doğru azîmet etmiş olduğu kâğıd-ı mezbûrda muharrer olmakla ifâdesine cesâret kılındı.

Fi 01 S sene 1209

CEV. HAR. 1283

اسم این ضلع از طرفی و از طرفی دیگر در حدود
ارواح در حدود قریب از این ضلع است

افتم

له جانبك بختیون جانب مذکور به ایکی نذر اعم لیسای و ضلع
از طرفی دیگر بختیون بواناده بر طرفی طرفین توارد این کا غنی مضمون

له ورونه و ضلع ایروب ممالک مسدود طاعوض حسته لکی اولیة
کسته نك و ضلع و خروجی منو اید کلایف تخیر ایدر

و بیه عکس نك بوندن ارقم له ورونه و ضلع ایدر عکس نك بر بقای
مقدم و بیه قدری عکس نك قاصباً بعدان حد و ونه و آنچه مویلیق قصه
القی رعنا مسافره و آنچه به له اراضیندن سار عراد قصه کله کلایف
تخیر ایدر

نحوه لوظفه و بیه بعدان اراضیندن قطعنه و آنچه جرنوج نم قصه و
به نحو لوظفه له ممالکندن لایق قطعنه بعدان حد و لریه قریب اولیة
نم دیگر زانچون و یاز لویج نمون ایدر قطعنه ریه عکس
کله مکرر جو قوناق یاز و کلایف و بوندن صلح جدید ایدر جلای حواریت
ساره ایدر عورت ایدر جلای تخیر ایدر

Efendim

İsmail kal'ası binâ emîni tarafından vürûd eden evrâk derûnunda zuhûr eden takrîrdir

Leh cânibinin tecessüs içûn cânib-i mezkûreye iki nefer adam irsâl olunmuş olduğu akdemce tahrîr olunmuşdu bu esnâda bir neferi tarafından tevârüd eden kâğıdı mefhûmunda Leh derûnuna duhûl edub memâlik-i islâmiyede tâûn hastalığı olmak bahânesiyle kimesnenin duhûl ve hurûcunu men' eylediklerini tahrîr eder.

Rusya askerinden bundan akdem Leh derûnuna duhûl eden askerinden bir mikdârı mukaddem oldukları mahalden kalkub Boğdan hudûduna vâki' Moylive kasabasına altı sâât mesafede vâki' yine Leh arâzîsinden Şargrad kasabasına geldiklerini tahrîr eder.

Nemçelu tarafına verilen Boğdan arâzîsinden kıt'asında vâki' Çarnoviç nâm kasaba ve yine Nemçelunun Leh memâlikinden olduğu kıt'asından Boğdan hudûdlarına karîb olan Galiçya nâm-ı diğêr Zalişliçek ve Yazlaviçe nâmında üç kıt'a kasabasına Rusya askeri gelecekdir deyu konak yazdıklarını ve bundan sonra celb edeceği havâdis-i sâireler ile avdet edeceğini tahrîr eder.

HAT. 17 / 764

پادشاه

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

سؤدد گواشد مهابتد فرزندد و دلفتم اذم حضورها بر ندرتد عین الوضد الخله معلوم هابرتد بر اطمینان
تد طرفد دن علیله به اعلی کلاک اوزده اولی قلم مقصد حضورها بر ندرتد عین الوضد الخله معلوم هابرتد بر اطمینان
اقامت ابدتد جله مناسبه بر قنای بویوب فقط بک اخلتد مقصد اتمه بجز بک ساکن اولی خرابه بر قنای
تشافی اسیر ترجمان ندرتد بر کنتد نکل و ملی دخی بجز ندرتد باشا و مولک اقباسند بر املک اولوب اطمینان
اقامه سسی ارده بر اولی صورتد بر مقدر تغییر اصحابه بنیه اتمتد در عینده مقیم بکزه سسی قاده و انما ابدتد
بنا تغییر ضعی اصحابه تکلف اولتد ادر بک عین مصارف ابله تغییر ممکن اوله عینی بانه ابدتد بکزه سسن
سوال اولتد جدی تغییر محتاج الخله از مصرف ابله حضور کلدر و بر خبر ویر کسب بر ندرتد اوزده اولوب و قدر
دخی نکل الخله آرد و کرا و نمان خانجی معارف اولی بر کزه معاینه و کف ابدتد مقدر مصارف محتاج ابدتد معلوم
اولتد صدق تغییر ضعی بجز ابله اصحابه احاد اتمتد مناسبه قس بعدد جانب برین اصحابه ماه باده و بر
اجاره به محوب قلم مصارف تغییر طرف برین عطا بر اصحابه خانجی اعانت اولی اقسنا ابدتد بعدد حفظ نظم اتمتد
اوزده سید بک معارف اولی خانجی ختوری کف اتمتد فارسیه اتمتد مؤلفه ندرتد ساسلی اتمتد مؤلفه سرتد
گواشد مهابتد فرزندد و دلفتم اذم پادشاه حضرتد

Pâdişâhım

Kaymakam Paşa

Ba'de-l-keşf tanzîm oluna

Şevketlû kerametlû muhabbetlû kudretlû velî-i ni'metim efendim

Leh tarafından Devlet-i Âlîyeye elçi gelmek üzere olduğu mukaddemce huzûr-ı hümâyûnlarına arz olunmuş olmakla ma'lûm-ı hümâyûnlarıdır elçi-i mesfûru ikâmet ettirecek münâsib cedîd konak bulunmayub fakat Beyoğlunda mukaddema Nemçe elçilerinin sâkin olduğu harâbe bir konak bulunmakla sülûsânı İsveç tercümanlarından bir kimesnenin ve sülûsü dahi Abdürezzak Paşa merhûmun akrabasından bir adamın olub elçi-i mesfûrun anda ikâmesi irâde buyrulduğu sûretde bir mikdar ta'miri ashâbına tenbîh olunmasını der-âlîyede mukîm Leh beyzâdesi ifâde ve inhâ eylediğine binâen ta'miri hususu ashâbına teklif olundukta on bin gurûş mesârif ile ta'miri mümkün olacağını beyan ederler Leh beyzâdesinden sûal olundukta cüz'i ta'mire muhtaç olmakla az masraf ile husûle gelur deyu haber verir keyfiyet bu minvâl üzere olub vakitler dahi teng olmakla evvelen zikr olunan hâneyi Muammer Ağa kulları bir kere mu'ayene ve keşf edub ne mikdar mesârif muhtaç ettiği ma'lûm olduktan sonra ta'miri husûsunu cebr ile ashâbına ihâle olunması münâsibdir yohsa ba'de canib-i mîrîden ashâbına mâh be mâh verilecek icâreye mahsûb kılınmak şartıyla mesârif-i ta'mir taraf-ı mîrîden i'tâ bir Leh ashâb hâneye i'ânet olunmak iktizâ eder ba'de-l-mülâhaza tanzîm olunmak üzere şimdilik Muammer Ağa kullarının hâne-i mezkûru keşf içun karşuya irsâli muvâfık-ı rey-i sâmilere ise emr ve fermân şevketlû kerametlû muhabbetlû kudretlû velî-i ni'metim efendim padişahım hazretlerinindir.

HAT. 1390 / 55392